

Laura Huhtinen-Hildén, Anna Puustelli-Pitkänen,
Pia Strandman, Elina Ala-Nikkola

Tutkimusraportti

Kohti luovaa arkea

Kulttuurinen vanhustyö
asiakslähtöisyyden edistäjänä

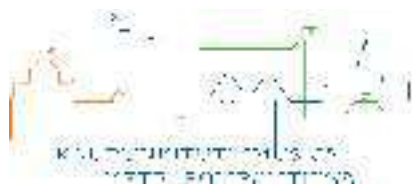
Metropolia Ammattikorkeakoulun julkaisusarja

Laura Huhtinen-Hildén
Anna Puustelli-Pitkänen
Pia Strandman
Elina Ala-Nikkola

Tutkimusraportti

Kohti luovaa arkea

Kulttuurinen vanhustyö
asiakaslähtöisyyden edistäjänä

METROPOLIA AMMATTIKORKEAKOULUN JULKAISUSARJA

© Tekijät ja Metropolia Ammattikorkeakoulu

Julkaisija/kustantaja
Metropolia Ammattikorkeakoulu

Kannen kuva ja sisäsivujen hahmokuvitukset
Taija Turkumäki, Valovirta Design

Taitto
Christoffer Sohlberg, Valovirta Design

ISBN 978-952-328-012-0 (nid.)
ISBN 978-952-328-013-7 (PDF)

ISSN 1799-599X (nid.)
ISSN 1799-6007 (PDF)

Painopaikka Metropolian digipaino 2017

SISÄLLYS

TIIVISTELMÄ	3
ABSTRACT	6
ESIPUHE	9
1 JOHDANTO	11
2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT	13
2.1 Luovuus osana elämää	14
2.2 Holistinen ihmiskäsitys ja toimijuus	16
2.3 Kulttuurinen vanhustyö	20
2.4 Luovaan toimintaan osallistumisen ja taidekokemusten vaikutuksista	21
2.5 Luovaa toimintaa, oppimista vai taiteen soveltavaa käyttöä?	24
3 TUTKIMUSPROSESSI	26
3.1 Tutkimuskysymykset	26
3.2 Tutkimusote	26
3.2.1 Työntekijöiden kokemukset tutkimuskohteena	27
3.2.2 Tutkijan mieli tutkimuksen välineenä	30
3.2.3 Haastatteluaineiston kerääminen.....	31
3.2.4 Haastattelujen analysointi	35
4 TULOKSET: LUOVAN ARJEN YHTEISÖLLINEN MUOTOUTUMINEN	41
4.1 Pyrkimys asiakaslähtöisyyden syvälliseen ymmärtämiseen ..	43
4.1.1 Hoitosuunnitelmakäytänteet ja asiakaslähtöinen näkökulma	44
4.1.2 Asiakaslähtöisyys asenteena vuorovaikutuksessa	46
4.1.3 Asiakaslähtöisyys arjen valintoina	48
4.2 Luovat näkökulmat asiakaslähtöisyyden edellytyksenä	49
4.2.1 Luovuus uusien näkökulmien etsimisenä ja "toisinnäkemisenä"	49
4.2.2 Pienet taiteen ja kulttuurin elementit arjen hetkissä.....	51
4.2.3 Luovuus ammatillisena motivaatiotekijänä ja kehittämisasenteena	52

4.3	Luovuus ihmissuhde- ja vuorovaikutustyön työotteena	53
4.3.1	Läsnäolo ja kohtaaminen – luovaa herkkyyttä elävälle tilanteelle	53
4.3.2	Tunteet ja vuorovaikutus ammatillisessa työotteessa....	57
4.4	Elävää toiminnallisuutta, luovuutta ja ilmaisua vanhustyössä.....	62
4.4.1	Elämäntarinan merkityksellistyminen kokemuksellisen arjen kautta.....	62
4.4.2	Taiteet ja luovuus elämän liekkiä vanhustyön arjessa	66
4.4.2.1	Arjen kohtaamiset ja luovuuteen tarttuminen	67
4.4.2.2	Yhteiset kokemukset.....	68
4.4.2.3	Käynnit ja vierailijat	70
4.4.3	Musiikki herättää eloon.....	71
4.4.4	Monenlaista osaamista tarvitaan	74
4.5	Jatkuva ammatillinen kehittyminen.....	76
4.5.1	Täydennyskoulutus oman äänen löytämisen ja uskalluksen tukena	76
4.5.2	Jaetut kokemukset työssäoppimisen mahdollistajana	80
4.6	Työntekijän ammatillisen toimijuuden kokemukseen vaikuttavia tekijöitä	82
4.6.1	Luovuuteen liittyvät arvot ja asenteet	82
4.6.2	Yhteisöllisyys ja yhteistoimijuus luovuuden ympäristönä.....	84
4.6.3	Johtamiskulttuuri	87
4.6.4	Kohti sosiokulttuurista vanhuskäsitystä	91
5	TUTKIMUSTULOSTEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET	94
5.1	Kohti luovaa arkea vanhustyössä	94
5.1.1	Työntekijän ammatillisen toimijuuden vahvistaminen	97
5.1.2	Läsnäolo, kohtaaminen, luovuus ja herkkyys vanhustyön ammattitaidossa	101
5.1.3	Yhteistoimijuus ja moniammatillinen asiantuntijuus vanhustyössä	104
5.2	Tutkimuksen luotettavuuden ja eettisyyden arviointia	108
5.3	Loppusanat ja uuden alku	115
6	LÄHTEET	116
	LIITTEET.....	128

Kohti luovaa arkea

KULTTUURINEN VANHUSTYÖ
ASIAKASLÄHTÖISYYDEN EDISTÄJÄNÄ

TIIVISTELMÄ

Tutkimuksen keskeisenä tavoitteena oli lisätä ymmärrystä luovuuden, osallistavan taidetoiminnan sekä kulttuuria arvostavan näkökulman merkityksestä vanhustyössä. Kulttuurin, taiteen ja luovuuden merkitykset ihmiselle tunnetaan laajasti sekä tutkimustiedon että käytännön kokemusten myötä, mutta tiedon hyödyntäminen vanhustyön arjessa on osoittautunut haastavaksi. Tämän tutkimuksen tavoitteena on ollut tukea tätä kehittämistyötä selvittämällä niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat työntekijöiden mahdollisuuksiin hyödyntää työssään luovuutta, taide-toimintaa sekä kulttuurisen vanhustyön näkökulmaa.

Tutkimus pyrki selvittämään:

- ♦ Mitä merkitystä luovuudella, taidetoiminnalla ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmalla on työn arjessa?
- ♦ Mitkä tekijät mahdollistavat kulttuurisen vanhustyön näkökulman ja arjen luovuuden hyödyntämistä vanhustyössä?

Tutkimuksessa haastateltiin vuosina 2015 ja 2016 Uudellamaalla 14:ää vanhustyössä toimivaa työntekijää heidän kokemuksistaan luovuudesta ja taidetoiminnasta sekä näiden merkityksestä vanhustyön arjessa. Haastattelujen kautta välittyviä kokemuksia kulttuurisesta vanhustyöstä osana oman työn arkea analysoitiin soveltamalla Juha Perttulan fenomenologisen psykologian analyysimenetelmää (Perttula 1995a; 1995b; 2000; 2009; ks. myös Giorgi 1985; Latomaa 2009). Tällä saatiin tietoa arjen luovuuden, taidetoiminnan ja kulttuurisen vanhustyön merkityksestä vanhustyössä.

Keskeiset tutkimustulokset on kuvattu asiakaslähtöisen vanhustyön kehänä, jossa iäkkään ihmisen tarpeet, toiveet ja toimijuuden tukeminen suuntaavat työntekijän työtettä sekä vaikuttavat siihen, millaista

ammattillista osaamista pidetään tärkeänä vahvistaa. Luovuus vanhustyön ammattitaidossa ja työotteissa näkyy pieninä arjen valintoina, jotka mahdollistavat läsnäoloa ja yhteisöllistä luovaa toimintaa tai jaettuja kokemuksia. Luovuutta, taidetta ja kulttuuria hyödyntävän ammattillisen lähestymistavan arvostaminen vaikuttaa sekä työntekijöiden ammattitaidon että organisaation rakenteiden kehittämiseen.

Työntekijän kokemus ”luvan saamisesta” arjen luovuuteen on tulosten valossa hyvin merkittävä tekijä. Tämä luvallinen luovuus muotoutuu monen näkökulman kautta: esimiehen, kollegan, asiakkaan sekä työntekijän oman toimijuuden mahdollistamana.

Luovuus ja kulttuurisen vanhustyön näkökulma ovat näin ollen keskeisiä yksilötason lisäksi myös organisaation kehittämisessä ja muovaavat vanhustyön toimintakulttuuria. Työntekijöiden ammattilliseen toimijuuteen ja luovuuden mahdollisuuksiin työssä vaikuttavat monet asiat yhteisön vuorovaikutuksessa, johtamisotteessa ja ammattillisen kehittymisen mahdollisuuksissa.

Yhteisön muodostavat sekä vanhustyön asiakkaat että työntekijät, joilla on monenlaisia osaamisprofileja sekä ammattillisia taustoja. Yhteistoimijuutta, arjen luovuutta, läsnäoloa ja tunnevuorovaikutusta tukeva toimintakulttuuri näyttäytyy tämän tutkimuksen mukaan kokonaisuutena, joka mahdollistaa iäkkään ihmisen merkityksellisen arjen rakentumista ja toimijuuden tukemista. Siinä merkityksellinen, hyvä arki rakentuu koko yhteisön – henkilökunnan ja asukkaiden – muovaamana. Luovuus, taidetoiminta ja kulttuurisen vanhustyön näkökulma mahdollistavat tämän tutkimuksen mukaan näin ollen koko yhteisön hyvinvointia ja hyvää elämää.

Tutkimustulokset nostavat esiin tekijöitä, joihin asiakaslähtöisen vanhustyön kehittämisessä tulisi erityisesti kiinnittää huomiota:

1. Työntekijöiden ammattillisen toimijuuden ja luovan työotteen tukeminen
2. Läsnäolon, kohtaamisen, luovuuden ja herkkyyden näkeminen osana ammattillista työtettä ja rakenteita vanhustyössä
3. Moniammatillisen asiantuntijuuden ja yhteistoimijuuden vahvistaminen

Tutkimuksen johtajana ja vastuullisena tutkijana toimi FT, MuM Laura Huhtinen-Hildén, ja hänen lisäksi tutkimusprosessiin osallistivat YTM, geronomi (AMK) Anna Puustelli-Pitkänen, TaT, FM Pia Strandman sekä kulttuurituottaja (YAMK) Elina Ala-Nikkola Metropolia Ammattikorkeakoulusta. Tutkimuksen rahoittajana toimi Kaupunkitutkimus- ja metropolipolitiikka -tutkimus- ja yhteistyöohjelma.

Towards Creative Everyday Life

USING CREATIVITY AND ARTS ACTIVITIES TO ENHANCE
A CLIENT-CENTRED APPROACH IN ELDERLY CARE

ABSTRACT

The aim of this research was to deepen understanding concerning the significance of using creativity and participatory arts activities as well as the approach that takes into account the importance of creative and cultural aspects in the elderly care. The meaning of cultural activities, arts and creativity for human beings are widely known based on research findings and experiences in practice, and yet this knowledge has not been able to root into everyday life and the daily routine of the elderly care. This research focused on studying the aspects that influence the possibilities of the professionals in the field of elderly care to use creative approach, arts and cultural activities in their work.

The research questions read as follows:

- ◆ What are the dimensions of significance for professionals in elderly care who work with creativity, arts activities and an underpinning creative approach?
- ◆ What aspects enable and enhance the underpinning creative approach in the everyday life of the care unit?

To answer these questions, 14 elderly care professionals were interviewed during the years 2015 and 2016 concerning their experiences about creativity and arts as part of their daily routines in the elderly care and the dimensions of significance of those experiences. The experiences that were described through these interviews were analyzed by applying Juha Perttula's modified version of a phenomenological method of qualitative research (Perttula 1995a; 1995b; 2009; see also Giorgi 1985; Latomaa 2009). This analysis provided information concerning the significance of using creativity, arts activities

and underpinning creative approach in elderly care.

The research findings suggest that creativity, sensitivity and being able to be present in the interaction seem to be important elements in the professional elderly care that focuses on enabling client-centred meaningful life. These aspects of professional knowledge and practice are vital for client-centred approach in elderly care. In the light of these findings, these above mentioned elements of professional practice are also intertwined. The results initiate that “getting a permission” to be creative in daily routines at work is crucial. This feeling of having a permission is created through various sources: management, colleague, clients and also through the agency of the elderly care professional. According to this research, the creative and client-centred, meaningful everyday life in elderly care unit can be described as a dynamic spiral where the needs and hopes of an elderly person together with supporting his/her agency direct the professional work of the elderly care workers. These also influence the needs for continuous professional development, working culture and structures in the organization to enable the client-centred approach. Creativity as part of professional working approach can be seen in everyday life and daily routines as small choices, flexible views, presence and collaborative shared, creative experiences. In this working approach enabling presence, encounters, creative activities and self-expression can be seen in the center of professional knowledge and values.

The community in the elderly care unit is formed by the clients and elderly care professionals, with various professional knowledge profiles and backgrounds. The sense of community, accepting each individual with their different personalities together with working culture that embraces everyday creativity and sensitive interaction seem to be vital in enabling the meaningful life for elderly in the care unit. This implies that arts, arts activities and underpinning creative approach are important elements also beyond the personal level. They are vital also in developing the organizational level and practice in elderly care: Focusing on the individually meaningful life and supporting the agency of elderly in professional practice, organizational culture, and structures enhances the well-being of the community in the elderly care unit.

These above mentioned elements together with supporting the professional learning and agency of elderly care workers create possibilities for supporting the agency and participation of clients. This can also be strengthened by management and continuous professional development.

The results of this research initiate that client-centred working culture and approach can be strengthened by developing certain aspects in the field of elderly care.

According to the research findings, the crucial steps can be identified as follows:

1. Supporting the agency and creative work approach of elderly care staff
2. Defining presence, interaction, creativity and sensitivity as part of professional knowledge and structures in the elderly care
3. Strengthening interprofessional practice, approaches, and collaboration

The principal investigator and leader of this project has been Dr. Laura Huhtinen-Hildén (Ph.D., MMus) and the research team has formed by M.Soc.Sc, Bachelor of Social Services and Health Care Anna Puustelli-Pitkänen, PhD, MA Pia Strandman and Master of Culture and Arts Elina Ala-Nikkola from Helsinki Metropolia University of Applied Sciences. The research has been funded by Helsinki Metropolitan Region Urban Research Program.

ESIPUHE

LUOVUUS ELÄMÄN LIEKKINÄ

Mitä luovuus merkitsee sinulle? Miten luovuus voisi olla osana elämää myös ympärivuorokautisen hoivan piirissä olevalle ihmiselle? Näiden ajatusten virittämänä käynnistyi tämä tutkimushanke, jonka aineistossa eräs haastateltu työntekijä on kuvannut luovuutta ”elämän liekiksi”. Jotta tämä liekki palaisi elinvoimaisena ja lämmittäisi ympärillään olevia, on tärkeää lisätä ymmärrystä luovuuden, osallistavan taidetoiminnan sekä kulttuuria arvostavan näkökulman merkityksestä vanhustyössä.

Luova asenne elämään ja vanhustyöhön on tullut esiin monissa tämän tutkimusaineiston haastatteluissa. Rikkaan haastatteluaineiston kautta olemme tässä tutkimustyössä matkanneet luovuuden, taidetoiminnan, ammatillisten kokemusten ja vanhustyön arjen maailmassa, joka tämän tutkimusraportin myötä on myös lukijan ulottuvilla.

Haluamme lämpimästi kiittää kaikkia niitä vanhustyön ammattilaisia, jotka antoivat haastattelujen kautta kokemuksensa luovuudesta tai taide-toiminnasta työssään tämän tutkimuksen aineistoksi. Erityisen kiitoksen osoitamme myös sosiaaligerontologian emeritusprofessori Jyrki Jyrkämälle, joka antoi arvokkaat kommenttinsa tutkimusraportin viimeistelyvaiheessa auttaen näin tutkimusraportin kriittisessä tarkastelussa ja muokkaamisessa. Haluamme kiittää myös vanhustyön yliopettaja Tuula Mikkolaa tärkeästä panoksesta tutkimusraportin viimeistelyssä. Hänen näkemyksensä vanhustyön kehittämisestä olivat merkittävä tuki raportin kirjoittamisessa.

Lisäksi osoitamme kiitoksen kriittistä ajattelua kehittäväälle monialaiselle kollega- ja opiskelijayhteisölle Metropolia Ammattikorkeakoulussa sekä Metropolia Ammattikorkeakoulun arvokkaille yhteistyötahoille työelämässä, joita ilman tämäkään tutkimus ei olisi käynnistynyt. Rahoittajana toiminutta Kaupunkitutkimus- ja metropolipolitiikka -tutkimus- ja yhteistyöohjelmaa kiitämme tutkimuksen taloudellisesta mahdollistamisesta.

Toivomme, että tämä tutkimus antaa kulttuurialojen ja vanhustyön ammattilaisille oivalluksia oman työn ja ammattialan kehittämiseen sekä esimiehille näkökulmia organisaatioiden toimintakulttuurin johtamiseen luovaa arkea mahdollistavaan suuntaan. Toivomme tutkimuksemme myös sinkoavan kiinnostuksen kipinöitä tämän tärkeän aiheen tutkimiseen edelleen.

Helsingissä 7.12.2016

**Laura Huhtinen-Hildén, Elina Ala-Nikkola,
Anna Puustelli-Pitkänen ja Pia Strandman**

1 JOHDANTO

Tämä tutkimus on käynnistynyt tarpeesta lisätä ymmärrystä siitä, millaista merkitystä luovuudella, osallistavalla taidetoiminnalla sekä kulttuuria arvostavalla näkökulmalla on vanhustyössä. Vaikka käsitys kulttuurin, taiteen ja luovuuden mahdollisuuksista myös iäkkään ihmisen elämän merkityksellistäjänä on jo laajasti jaettu, on kuitenkin vielä matkaa siihen, että tämä ymmärrys ohjaisi arjen käytäntöjä vanhustyön erilaisissa toiminta- ja palveluympäristöissä. Tällä tutkimuksella on pyritty selvittämään niitä tekijöitä, jotka tähän vaikuttavat. Tutkimuksen kiinnostus kohdistuu työntekijöiden kokemuksiin vanhustyön arjessa: millä kulttuurisen vanhustyön näkökulmaa ja arjen luovuutta voitaisiin näiden kokemusten valossa vahvistaa?

Tämän tutkimusraportin luku 2 ”tutkimuksen lähtökohdat” kuvaa niitä taustoja ja käsitteitä, jotka liittyvät luovuuden, kulttuurisen vanhustyön ja iäkkään ihmisen arjen ymmärtämiseen. Haastavia käsitteitä tämän tutkimuksen aihepiirissä on useita. Luvussa 2 pyritään tuomaan lukijan ulottuville tämän tutkimuksen taustalla vaikuttavat käsitykset luovuudesta ja kulttuurista sekä niistä erilaisista ulottuvuuksista, joita näihin käsitteisiin liittyy. Lukijalta raportin lukeminen vaatii tältä osin tarkkaavaisuutta, jotta esimerkiksi arjen luovuuden, kulttuurin tai jokaisen ihmisen ulottuvilla olevan taiteen tekemisen muodot eivät sekoitu korkeakulttuurin tai ammattitaiteilijan taiteen näkökulmiin. Myös taiteen soveltavan käytön tai kulttuurisen vanhustyön ympärillä käytettyjen käsitteiden viidakko on kirjava ja kertoo lisäksi siitä, kuinka tärkeä merkitys tutkimustyöllä on näiden käsitteiden selventämisessä. Käsitteiden määrittelyn ongelma on tunnistettu, mutta vielä eivät tehdyt tutkimukset ole pystyneet tuomaan asiaan helpotusta. Jansson (2014) toteaaakin taiteen ja kulttuurin vaikutustutkimuksia ja tutkimusmetodologioita koskevassa kirjallisuuskatsauksessaan lähes jokaisen tutkimuksen määrittelevän ”taiteet” ja ”kulttuuri” eri tavoin. Taiteen soveltavaan käyttöön liittyvää tutkimusta ja käsitteiden määrittelyä on siis syytä kehittää edelleen (ks. esim. Lehikoinen 2012). Määritelmiin saadaan riittävää selkeyttä kuitenkin vasta pidemmällä aikavälillä ja useiden tutkimusten jatkumon kautta, johon tämäkin tutkimus toivottavasti osaltaan vaikuttaa.

Luvussa 3 esitellään tutkimuskysymykset sekä fenomenologisella tutkimusotteella toteutettu tutkimusprosessi. Siinä kuvataan Juha Perttulan (1995a; 1995b; 2000; 2009) fenomenologisen psykologian analyysimenetelmän soveltamista tämän tutkimuksen haastatteluaineiston analysoinnissa. Tutkimuksessa on haastateltu 14 työntekijää. Heidän kokemustensa ja

niiden sisältämien merkitysten analysoinnin kautta muotoutuu yleisempi kuva siitä, miten voimme ymmärtää luovuuden ja kulttuurisen vanhustyön näkökulman merkityksen vanhustyön arjessa. Nämä tutkimuksen tulokset on raportoitu luvussa 4. Tulosten yhteenveto ja tuloksista tehtyjä johtopäätöksiä esitellään luvussa 5. Siinä tuodaan esille sitä, mihin saatua tietoa voidaan käyttää vanhustyön kehittämisessä sekä pohditaan myös tutkimuksen luotettavuuteen liittyviä tekijöitä.

Tämä fenomenologisella tutkimusotteella tehty tutkimus toteutettiin ajallisesti samaan aikaan vanhustyön kehittämisprojektin kanssa, jossa pyrittiin aktiivisesti vahvistamaan kulttuurisen vanhustyön näkökulmaa sekä lisäämään siihen liittyvää osaamista kehittämällä erilaisia työtapoja, menetelmiä ja koulutusinterventioita. Kehittämisprojekti eteni luovien työtapojen kautta, joiden muotoutumiseen vaikuttivat sekä niihin osallistuneet työntekijät että palvelutalon asukkaat. Lukijalle tämä on tärkeä taustatieto, koska kehittämisprojektin luovissa työpajoissa koettu nousee esiin myös joissakin haastatteluaineiston kuvaamissa kokemuksissa.

Tässä tutkimusraportissa vanhushuolteen asiakkaisiin viitataan sanoilla **iäkäs ihminen** tai **asukas**. **Asiakaslähtöisyydellä** tarkoitamme iäkkäiden ihmisten ja asukkaiden tarpeista sekä heidän toimijuutensa tukemisesta ja osallisuutensa mahdollistamisesta lähtevää toimintaa ja toiminnan kehittämistä. Viittaamme asukkaalla ympärivuorokautisen hoivan piirissä oleviin iäkkäisiin ihmisiin. Kaikkiin vanhustyössä toimiviin eri ammattiryhmiä edustaviin työntekijöihin viittaamme sanoilla **työntekijä, vanhustyön ammattilainen tai asiantuntija (tai haastateltava)**.

2 TUTKIMUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Useimmilla ihmisillä on kokemuksia siitä, miten tietty laulu sisältää itselle tärkeitä merkityksiä, joita ulkopuolinen ei voi täysin ymmärtää, tai siitä, kuinka katsoessaan rakasta taulua tuntuu siltä, että ”sielu lepää”. Myös monille taidetyöskentelyn parissa työtään tekeville tai luovia menetelmiä hyödyntäville hoiva- ja hoitoalan ammattilaisille on jopa itsestään selvää, kuinka luovuus ja taide lisäävät hyvinvointia ja tuovat elämään merkitystä. Vaikka nämä arkikokemukset ja kokemuksellinen tieto ovat saaneet tuekseen runsasta tutkimustietoa luovuuden ja taidetoiminnan mahdollisuuksista, luovuus ja taide eivät ole vielä itsestään selvä elämän ulottuvuus ympärivuorokautisen hoivan piirissä asuvien iäkkäiden ihmisten arjessa. Luovuuden, taiteen ja taidetoiminnan elämän merkityksellisyyttä lisäävä vaikutusta ei ole vielä systemaattisesti pystytty hyödyntämään tai luomaan sitä mahdollistavia ratkaisuja vanhuspalveluissa.

Kohti luovaa arkea -tutkimus on käynnistynyt tarpeesta lisätä ymmärrystä luovuuden, osallistavan taidetoiminnan sekä kulttuuria arvostavan näkökulman merkityksestä vanhustyön arjessa. Tutkimuksen tarkoituksena on ollut tutkia taiteen ja kulttuurin mahdollisuuksia erityisesti ympärivuorokautisen hoivan ja palveluasumisen piirissä asuvien iäkkäiden ihmisten hyvinvoinnin ja toimijuuden tukena. Tässä tutkimuksessa keskeisenä kiinnostuksen kohteena ovat olleet vanhustyössä työskentelevien ammattilaisten kokemukset. Näitä analyoimalla avautuu näkökulma niihin tekijöihin, jotka vaikuttavat kulttuurisen vanhustyön näkökulman ja luovuuden hyödyntämiseen osana vanhustyön arkea.

Tämän tutkimuksen kohteena oleva vanhenevan väestön hyvinvointi ja siihen kohdennettujen palvelujen kehittäminen on yksi viidestä Metropolia Ammattikorkeakoulun tutkimus-, kehitys- ja innovaatiotoiminnan (TKI) painoalasta ja näkyy myös geronomi-, kulttuurituottaja- ja musiikkipedagogikoulutusten opetussuunnitelmien ja oppimisympäristöjen kehittämisessä, joka kytkeytyy tähän tutkimukseen tutkimusryhmän kautta. Tämä tutkimushanke on monella tavalla luonut tärkeän kehittämisalustan niille ajatuksille ja tulevaisuuden kehittämissuunnille, joiden avulla Metropolia Ammattikorkeakoulu voi tarjoamallaan perus- ja täydennyskoulutuksella sekä TKI-työllään olla luomassa mahdollisuuksia vanhenevan väestön rikkaalle, taide-elämyksiä ja merkityksellisiä itsensä toteuttamisen ja -ilmaistamisen kokemuksia sisältävälle, luovalle arjelle.

2.1 LUOVUUS OSANA ELÄMÄÄ

Tässä tutkimuksessa keskeinen näkökulma on jokaisessa ihmisessä luonnostaan oleva luovuus ja sen ottaminen osaksi vanhuspalveluyksikön asukkaiden ja työntekijöiden muodostaman yhteisön arkea ja elämää. Siten kulttuuri ja luovuus voidaan nähdä myös osana vanhustyön ammatillisuutta ja työotetta. Asiakaslähtöisessä toimintakulttuurissa luovuus arjessa määrittyy asukkaan tarpeista ja lähtökohdista käsin.

Tässä tutkimuksessa luovuus ymmärretään kaikille kuuluvina ominaisuuksina, asenteina, itsensä toteuttamisena, merkityksellisinä kokemuksina ja luovan toiminnan mahdollisuuksina arjessa. Kulttuuri nähdään yhteisöllisenä ilmiönä, merkityksiä luovana ja niitä tulkitsevana kokonaisuutena (ks. Rauhala 2005, 14–17). Kulttuurilla voidaan tarkoittaa ns. korkeakulttuurin lisäksi siis myös arjen kulttuuria, johon liittyvät jokapäiväisen elämän elementit, kuten koti, työ ja arjen elämä: monipuolista arkea, jonka ihminen on luonut näköisekseen ja siksi tunnistettavaksi (Routasalo, Toivonen & Rautiainen 2013). Kulttuuri on siis toiminnan tulosta, toimintatapa sekä vastaus ympäristön haasteisiin. Käsillä olevan tutkimuksen tausta-ajatuksina vaikuttavat myös John Dewey'n näkemykset taiteesta taiteen, kokijan ja ympäristön vuorovaikutuksena sekä kokijalleen aktiivisena, toimintaa edellyttävänä kokemuksena (Dewey 1934/2010). Tässä tutkimuksessa ammattitaiteilijoiden työn rinnalla tasa-arvoisena nähdäänkin näin ollen myös kenen tahansa omaehtoinen kulttuuri- ja taidetoiminta, taiteen kokeminen ja tekeminen.

Luovuutta, kulttuuria ja taidetoimintaa ei tässä tarkastella jostakin näkökulmasta taiteeksi määritellyn toiminnan, kuten esityksen, taidetuotteen tai toiminnasta syntyvän taiteellisen lopputuloksen, kautta. Sen sijaan jokainen ihminen nähdään luovuuteen, taidetoimintaan ja taiteen kokemiseen kykenevänä ja näitä eri tavoin elämässään tarvitsevana. Luovuus ymmärretään kaikille kuuluvana ja jokaisen ulottuvissa olevana toimintana tai suhtautumisena asioihin. Uusikylä (2012) avaa teoksessaan *Luovuus kuuluu kaikille* tätä näkökulmaa luovuudesta:

Toiminta on luovaa, jos yksilö saavuttaa ratkaisun, joka sisältää hänelle uusia elementtejä. Luovaa ajattelua voi tapahtua, vaikka joku muukin olisi ajatellut samoin aikaisemmin. - - Jokainen voi ajatella luovasti riippumatta koulutuksesta, älykkyydestä tai ammatista. (Uusikylä 2012, 57.)

Osallistuminen taiteeseen ja kulttuuriin sekä taiteesta nauttiminen on määritelty myös ihmisen perusoikeuksiksi osana tasa-arvoisuutta (Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 1948, artikla 27).

Moni tutkija on tuonut itseilmaisuuksiin ja luovaan toimintaan tai ajatteluun näkökulmia, joissa korostuu näkemys luovuudesta jokaisessa ihmisessä olevana voimavarana ja mahdollisuutena. Maslow (1943) on tuonut käyttöömmme näkökulmansa luovuudesta ja itsensä toteuttamisesta ihmisen perustarpeisiin kuuluvina elementteinä. Csíkszentmihályin (1990) flow-käsite on sanoittanut luovaa tilaa, jossa ihminen on niin uppoutunut toimintaan, että muu maailma ikään kuin häviää ympäriltä ja ihminen antautuu ”luovuuden vietäväksi”. Flow-kokemuksessa ihminen pystyy kontrolloimaan sisäistä elämäänsä ja kanavoimaan psyykkistä energiaa itselleen merkitykselliseen toimintaan (Uusikylä 2012, 128).

Näkökulma luovuudesta jokaisessa ihmisessä asettaa käsillä olevan tutkimusaiheen sekä muut sosiaali- ja terveystieteiden rajapinnassa taidetoimintaa kehittävät tutkimukset, hankkeet ja palvelut vastuulliseen tehtävään: miten rakennamme luovuudelle, taiteelliselle ilmaisulle ja taiteen kokemiselle ilmapiiriä, jossa onnistumme sanoin ja teoin mahdollistamaan osallisuuden arjen luovuuteen, taiteeseen ja kulttuuriin jokaiselle ihmiselle?

Uusikylä (2012) korostaa luovuutta eri ympäristöissä ruokkivaa näkökulmaa, johon voimme suuntautua kysymällä, missä olosuhteissa luovuus elää ja kukoistaa, sen sijaan, että keskittyisimme ajatukseen, kuka on luova (Uusikylä 2012, 11). Tämä näkökulma vaikuttaa myös tämän tutkimuksen taustalla: emme siis yritä määritellä luovaa arkea tai luovuutta, vaan kääntää näkökulman siihen, miten ihmisen sisäistä tarvetta merkitykselliseen itsensä toteuttamiseen, kokemustensa prosessointiin tai luovuuteen arjessa voidaan tukea tai mahdollistaa.

Tämän ymmärtäminen edellyttää henkilökohtaisen merkityksellisuuden ulottuvuuden ymmärtämistä (ks. Rauhala 2005). Se, mikä koetaan luovaksi, on henkilökohtaisesti määrittyvää, eikä sitä näin ollen voi välttämättä ulkopuolinen arvottaa. Luovuuden ja luovan toiminnan mahdollisuudet liittyvät muun muassa ihmisen toimijuuteen (ks. Jyrkämä 2008). Ihmisen mahdollisuus itsensä ilmaisemiseen ja merkitykselliseen luovaan toimintaan vahvistaa toimijuuden kokemusta. Näin ollen taiteen kokemiseen, kulttuuriin ja taidetoimintaan liittyvien tarpeiden yksilöllinen tunnistaminen ja niihin vastaaminen tulisi nähdä tärkeänä osana vanhustyön kokonaisvaltaista asiakaslupausta ja siten koko vanhushuolteen tarjoavan yhteisön luovuutta ruokkivaa toimintakulttuuria (ks. esim. Virtanen, Suoheimo, Lamminmäki, Ahonen & Suokas 2011, 41-49).

Iäkkäiden ihmisten toimijuutta mahdollistava toimintakulttuuri edellyttää asukkaiden tarpeista lähtevää asiakaslähtöisyyttä ja sitä tukevaa asiakasymmärrystä. Asiakasymmärrys merkitsee asukkaiden tuntemista, kattavaa tietoa heidän toiveistaan, mieltymyksistään ja tarpeistaan luovan ja taiteellisen toiminnan suhteen sekä tämän tiedon hyödyntämistä kehittämisen pohjana. Asiakaslähtöisessä toiminnassa ei kuitenkaan riitä pelkkä tiedon hyödyntäminen, jos asukas ei ole itse toiminnan subjekti. Asiakaslähtöisessä ja luovuutta ruokkivassa toimintakulttuurissa asukkaat eivät ole luovan toiminnan kohteita

tai sivusta seuraajia. He ovat aktiivisia toimijoita, jotka tasavertaisena kumppaneina osallistuvat sekä toiminnan suunnitteluun että sen tuottamiseen yhteistyössä muiden toimijoiden kanssa (Virtanen, Suoheimo, Lamminmäki, Ahonen & Suokas 2011, 20–21.)

Tämä yksilöllisistä tarpeista käsin muotoutuva luovuuden läsnäolo arjessa ja sen myötä tasa-arvoinen ”taiteen ja kulttuurin äärelle pääseminen” eroaa käsityksestä, jossa saavutettavuudeksi ymmärretään taiteilijan interventio vanhuspalveluyksiköihin. Tällainen perinteinen saavutettavuuden käsite taiteilijalähtöisenä toimintana on toki osa taiteen ja kulttuurin tasa-arvoista saavutettavuutta, mutta ei kata esimerkiksi kaikkia niitä ulottuvuuksia, joita asiakaslähtöisesti toteutuvan kokonaisvaltaisen hoitotyön kautta tai ammattimaisella osallisuuden kokemukseen perustuvalla taidepedagogisella näkökulmalla voidaan saavuttaa sosiaali- ja terveysalan konteksteissa (ks. Huhtinen-Hildén 2014). Tässä tutkimuksessa luovuuden mahdollistaminen ja luovan arjen näkökulma otettiin kokemuksen tutkimuksen näkökulmaksi vanhustyössä. Tutkimuksen tavoitteena on lisätä tietoa ja ymmärrystä, joiden myötä voidaan lisätä arjen luovuutta ja taide-toimintaa vanhuspalveluissa.

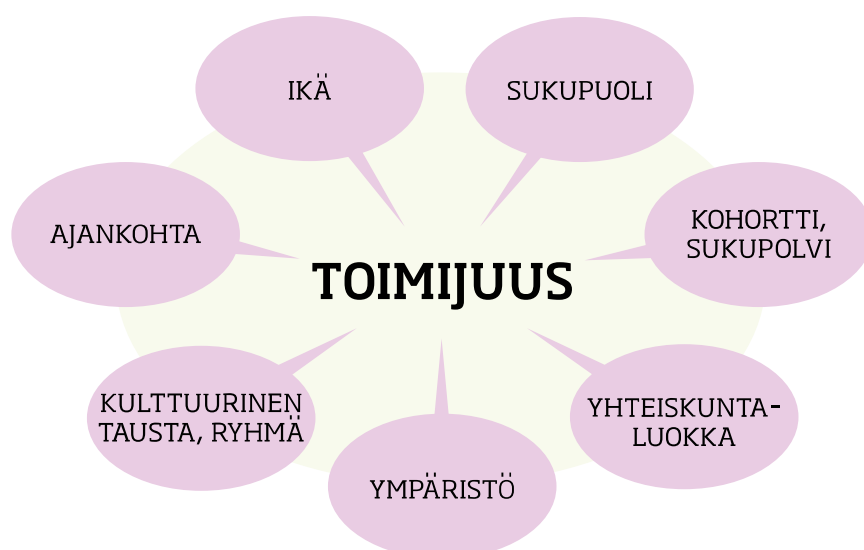
2.2 HOLISTINEN IHMISKÄSITYS JA TOIMIJUUS

Holistisessa ihmiskäsityksessä ihminen nähdään kolmen olemuspuolen muodostamana kokonaisuutena: tajunnallisena, kehollisena ja situationaalisena (Rauhala 2005, 29–42). Ensinnäkin Rauhala (2005, 30) viittaa käsitteellä ”merkityssuhde” sellaiseen vaiheeseen *tajunnallisuudessamme*, jossa kokemuksellemme on muotoutunut omaan maailmankuvaamme liittyviä merkityksiä. Toiseksi ihminen on olemassa myös *kehonsa* kautta. Ihmisen persoonan henkinen panos näkyy myös kehollisena muistina, taitona ja olemassaolona (Rauhala 2005, 35–39). Siten vanhustyön ja tämän tutkimuksen kontekstissa on olennaista, miten olemme tajunnallisina ja kehollisina oliona olemassa ja kokemassa elämän kulun eri vaiheissa ja mitä muutoksia elämänkulku näiltä osin tuo ihmisenä olon kokonaisuuteemme. Kolmantena ihmiskäsityksen elementtinä Rauhala mainitsee *situation* eli elämäntilanteen, jonka kautta esimerkiksi tässä tutkimuksessa voidaan peilata vanhenemista. Ihminen ”kietoutuu maailmaan oman elämäntilanteensa kautta” (Rauhala 2005, 29).

Sosiokulttuurisessa vanhuskäsityksessä vanheneminen nähdään uutena mahdollisuutena, jossa korostetaan ihmisen olemassa olevia voimavaroja toimintakyvyn puutteiden ja lääketieteellisten ongelmien sijasta. Ihmisen elämäntilannetta voidaan arvioida elämänkulun teorian ja tutkimuksen kautta. Elämänkulun tutkimuksessa tarkastellaan ihmisen suhdetta omaan

vanhenemiseensa ja elämäntilanteeseensa vanhana tämän oman elämän-tapahtumien ajallisessa, historiallisessa ja yhteiskunnallisessa yhteydessä. Elämänkulun näkökulmasta ihminen rakentaa toiminnallaan omaa elämäänsä suhteessa siihen liittyviin ikäsidonnoisuihin tapahtumiin ja siirtymiin (esimerkiksi työelämän aloittaminen, perheen perustaminen, kodin rakentaminen, leskeytyminen) ja suhteessa näiden tapahtumien historiallisiin ja yhteiskunnallisiin vaiheisiin ja yhteyksiin. (Koskinen 2004, 38; Kärnä 2009, 22–24.) Elämänkulun tapahtumat ja siirtymät sekä niiden tuottamat merkitykset ovat yhteydessä elämäntilanteeseen vanhana, siihen, miten yksilö arvioi omaa asemaansa ja mitkä ovat hänen tulevaisuuden odotuksensa (Vilkkö 2000, 75; Kärnä 2009, 55).

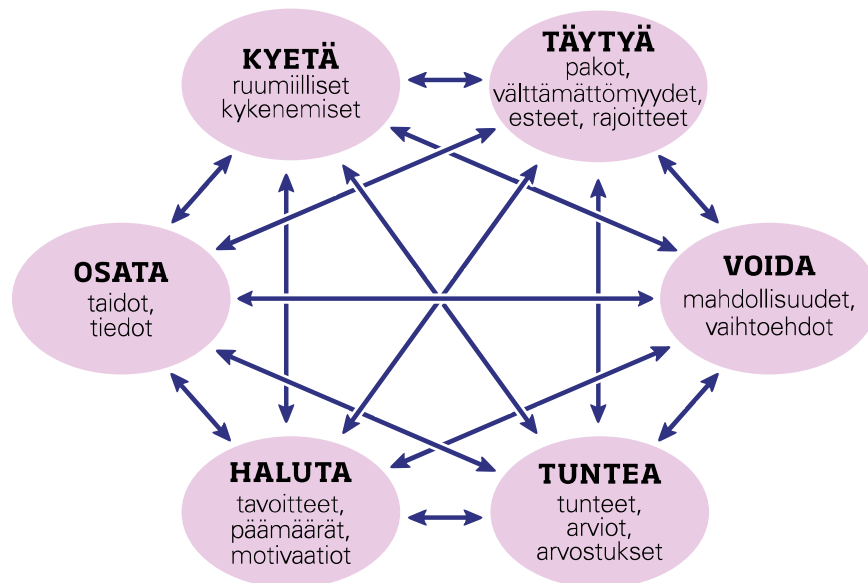
Ihmisen suhdetta itseensä, kokemuksiinsa ja ympäristöönsä voidaan tarkastella myös *toimijuuden* näkökulmasta. Tämän tutkimuksen taustalla vaikuttavat erityisesti Jyrkämän (2008) käsitykset toimijuudesta osana inhimillistä elämänkulkua. Toimijuus nähdään tässä tarkoituksellisuutena, myös valtana toimia ”toisin”, ja sen nähdään kietoutuvan elämäntilanteeseen, ympäristöön, elämänkulkuun ja vuorovaikutukseen (Jyrämä 2008). Kohti luovaa arkea -tutkimuksen kontekstissa voidaan toimijuuden valossa tarkastella sekä iäkstä ihmistä, joka on vanhuspalveluyksikön asiakkaana, että työntekijää, joka pyrkii toimimaan asiakaslähtöisesti vanhustyön arjessa. Seuraavaa kuviota Jyrämä (2008) kuvaa GPS-paikantimena, jossa koordinaatit muodostavat toisiinsa vaikuttavan dynaamisen systeemin. Se, millaista ajankohtaa eletään ja missä ympäristössä, vaikuttaa ihmisen toimijuuteen ja sen mahdollisuuksiin, rajoitteisiin ja esteisiin.

Kuvio 1. Toimijuuden koordinaatit (Jyrämä 2008)

Luovuuteen liittyvään toimijuuteen vaikuttavat näistä esimerkiksi kulttuurinen tausta ja sukupolvi, kuten vaikkapa nuoruuden kokeminen sota-ajan Suomessa. Laulu ”Veteraanin iltahuuto” voi kantaa kuulijalleen täysin eri merkityksiä liittyen näihin tekijöihin. Palvelukeskus tai muu vanhushuolikeskus on yhteisö, jossa ikäjakauma on helposti 20-vuotiaista uraansa aloittavista työntekijöistä yli 90-vuotiaisiin asukkaisiin. Kiinnostavaa on, mitkä ovat yhteisössä yhteisestä sukupolvihistoriasta tai esimerkiksi koulutushistoriasta mahdollisesti johtuvia eroja, joilla on keskeinen vaikutus luovan toimijuuden koordinaatteihin.

Toimijuuden ulottuvuuksiksi Jyrkämä (2008) määrittelee osaamisen, kykenemisen, täytymisen, voimisen, tuntemisen ja haluamisen. Näistä ainesosista muotoutuu se tarkoituksellisen toimimisen, valintojen ja toiminnan suuntien muodostama systeemi, joka vaikuttaa ihmisen arjessa ja elämässä jatkuvasti. Toimijuus-käsitteen ydintä voi näin ollen luonnehtia kokonaisuutena, joka rakentuu siitä, ”mitä ihminen osaa, kykenee, haluaa, tuntee ja mitä hänen kulloisessakin tilanteessa täytyy tehdä tai olla tekemättä ja mitä juuri tämä tilanne mahdollistaa” (Jyrkämä 2008).

Kuvio 2. Toimijuuden modaliteetit (Jyrkämä 2008)

Toimijuutta voidaan tarkastella aktiivisen toiminnan tai toimintakyvyn näkökulmista, mutta nämä käsitteet eivät ole yhteneväisiä (ks. Jyrkämä 2008). Toimintakyky tai aktiivisuus ovat vain osa toimijuutta, joka on käsitteenä laajempi sisältäen ihmisen suhteen ympäristöönsä, yhteisöönsä ja

kontekstiin. Edmund Husserl viittaa käsitteellään elämismaailma siihen ilmiöitä, tapahtumia ja olentoja sisältävään yhteenkietoutuneeseen kokonaisuuteen, jonka osana ihmistä voidaan tarkastella (ks. esim. Rauhala 2005, 83; ks. myös Satulehto 1992). Toimijuus voidaan nähdä myös asenteena ja suhteena itseen osana ympäristöä ja elämismaailmaa sekä niihin kokemuksiin, joita elämäkulussa tulee eteen. Jyrkämä (2008) tuo esiin toimijuuden kontekstuaalisuuden, dynaamisen luonteen ja vuorovaikutuksellisuuden lisäksi sen merkityksellisyyden, kokemuksellisuuden ja tulkinnallisuuden. Tämä näkökulma nostaa pohdittavaksi toimijuuden suhteen osallisuuden kokemuksen syntyemiselle. Jyrkämä (2008) sanoittaa toimijuutta myös ”osallisuutena omassa elämässä”, mikä on eri asia kuin aktiivisuus tai ”aktiivinen osallistuminen”. Oman elämän osallisuutta voi tarkastella myös suhteena itseen osana suurempaa kokonaisuutta: kokemus osallisuudesta jossakin suunnassa, päämäärässä, toiminnassa ja merkityksellisissä intentioneissa edellyttää toimijuutta. Wenger (1998, 173–213) korostaa kokemuksen ja niiden henkilökohtaisten merkitysten muovaamisen ”omistajuutta” suhteessa toimimiseen yhteisöissä. Osallisuuden kokemuksen syntyminen edellyttää sitä, että voimme itse olla luomassa, aktiivisesti muokkaamassa ja tulkitsemassa suhdetta elämäkokemuksiimme.

Luova arki ymmärretään tässä tutkimuksessa toimijuutta ja holistista ihmiskäsitystä tukevana hyvänä elämänä. Toimijuuden ja holistisen ihmiskäsityksen kautta hyvää elämää voi tarkastella myös osana hyvää arkea. Jokisen (2005) mukaan hyvään arkeen kuuluu rutiineja, kodin tuntua, tapoja ja omalta tuntuvaa rytmisyyttä. Arjen tukeminen ja siihen liittyvän elämän sisältöä edistävän toiminnan, esimerkiksi taidetoiminnan, mahdollistaminen lisäävät iäkkään ihmisen hyvinvointia ja parantavat mahdollisuuksia hyvän arjen ja laadukkaan elämän kokemukseen (ks. Liikanen 2003). Ihmisen asuessa laitosympäristössä toimintakyky on yleensä vajavainen ja riippuvuus muista on keskeistä. Toimijuuden tukeminen siirtyy näin ollen enemmän työntekijöiden ja omaisten vastuulle. Tunne oman elämän hallinnasta välittyy kuulluksi tulemisen ja arjen toiminnoista selviämisen kautta.

Elämäkululliset siirtymät, kuten kodista palveluasumiseen tai ympäri-vuorokautiseen hoivaan siirtyminen, vaikuttavat hyvään arkeen. Siirtymä kodista uuteen ympäristöön saattaa olla stressiä aiheuttava elämänvaihe (mm. Vilkkö, Suikkanen & Järvinen-Tassopoulos 2010; Vallejo-Medina, Vehviläinen, Haukka, Pyykkö & Kivelä 2007; Klemola 2006). Uusi ympäristö, omasta kodista luopuminen ja mahdollinen itsemääräämisoikeuden vähentyminen voivat aiheuttaa suremista ja katkeruutta (Klemola 2006). Tällöin myös entinen omanlainen arki muuttuu ja vaaditaan sopeutumista uuteen ympäristöön. Iäkkään ihmisen hyvinvointia, hyvän arjen kokemusta ja toimijuuden säilymistä voidaan tukea luovuudella ja taidetoiminnalla.

2.3 KULTTUURINEN VANHUSTYÖ

Kulttuurin ja taiteen tuominen hoitolaitoksiin ei ole uusi asia, ja Suomessa tähän liittyvää käytännön kehittämistyötä on tehty jo pitkään. Liikasen (2003) mukaan kehittämistyö vahvistui merkittävästi 1980-luvun lopulla muun muassa Unescon hyväksyttyä Arts in Hospital -hankkeen YK:n kulttuurikehityksen vuosikymmenen ensimmäiseksi hankkeeksi vuonna 1990. Sen tavoitteena oli lisätä hoitolaitosten viihtyisyyttä sekä integroida taide- ja kulttuuritoimintaa osaksi sosiaali- ja terveydenhuollon parissa oleville ja toimiville. Suomessa hanke on toiminut vuodesta 1992 alkaen nimellä Terveyttä kulttuurista. Sitten toiminnan muodot ja toimijoiden kirjo ovat lisääntyneet. (Liikasen 2003, 13–15, 19–20.)

Taide ja taidetoiminta voidaan nähdä ikään liittymättömänä perustarpeena merkityksellisen elämän ja kokemusten käsittelemiseen (ks. esim. Pusa 2012). Kulttuurin, taiteen ja luovuuden huomioimisen merkitystä vanhushpalveluissa voidaan perustella myös lainsäädännön pohjalta. Ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveyspalveluista annetussa laissa (980/2012) todetaan, että pitkäaikaisessa hoidossa eli hoiva-asumisessa iäkkäällä henkilöllä tulee olla mahdollisuus kokea elämänsä arvokkaaksi ja hänellä on mahdollisuus osallistua toimintakykyä edistävään mielekkääseen toimintaan.

Suomessa käynnistettiin vuonna 2010 Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -toimintaohjelma osana terveyden edistämisen politiikkaohjelmaa (Liikasen 2010). Toimintaohjelma on vaikuttanut hyvinvoinnin ja terveyden edistämiseen kulttuurin ja taiteen keinoin sekä taiteen ja kulttuurin tuomiseen osaksi sosiaali- ja terveydenhuoltoa. Vuosina 2010–2014 tietoisuus taiteen ja kulttuurin myönteisistä vaikutuksista ihmisen hyvinvointiin on lisääntynyt ja ohjelman loppuraportin mukaan myös kulttuurilähtöisten menetelmien käyttö on yleistynyt (Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia. Toimintaohjelman loppuraportti 2010–2014). Yleisemmästä ilmapiirin muutoksesta kertoo osaltaan myös Suomen Akatemian strategisen tutkimuksen neuvoston myöntämä rahoitus Taideyliopiston tutkimushankkeelle ArtsEqual, jossa tutkitaan taiteita ja taidekasvatusta kaikille kuuluvana peruspalveluna sekä yhteiskunnallisen tasa-arvon ja hyvinvoinnin lisääjänä (ks. Arts Equal -hankkeen kotisivut).

On kuitenkin vielä pitkä matka siihen, että luovuus ja taide olisivat itsestään selvinä läsnä esimerkiksi vanhustyön jokapäiväisessä arjessa. Tulevaisuudessa jääkin nähtäväksi, miltä osin erilaiset tutkimukset ja hankkeet täyttävät niitä odotuksia ja tarpeita sovellettavasta tiedosta, jolla päästään nykytilannetta laajempaan taiteen, luovuuden ja kulttuurin hyödyntämiseen sosiaali- ja terveysalojen konteksteissa. Alan tutkijoiden ja toimijoiden

tavoitteena on mahdollistaa ennaltaehkäisevän kulttuuri- ja taidetoiminnan juurtuminen sosiaali- ja terveystoimen rakenteisiin, kuten Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -ohjelman loppuraportissa esitetään (Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia. Toimintaohjelman loppuraportti 2010–2014). Tämän tavoitteen saavuttamiseksi tarvitaan tutkimusta ja käsitteiden määrittelyä sekä käytännön kehittämistyötä, yhteistyötä ja keskustelua.

Nyt käsillä olevassa tutkimuksessa käytetään termiä **kulttuurinen vanhustyö**, jolla tarkoitetaan taiteen, taidetoiminnan, luovuuden ja kulttuurin tuomista eri tavoin osaksi vanhustyötä ja sen kehittämistä (ks. esim. Varho & Lehtovirta 2010; Huhtinen-Hildén 2013). **Kulttuurisella vanhustyöllä tarkoitetaan tässä kulttuuria ja luovuutta arvostavaa näkökulmaa, arvoja ja asenteita, jotka vaikuttavat suunnittelun, johtamisen, erilaisten käytänteiden sekä konkreettisen arjen toiminnan taustalla** – siihen ei siis viitata erillisenä menetelmänä, mallina tai kulttuuripalveluina vanhustyössä.

Kulttuuriseen vanhustyöhön liittyy kiinteästi myös moniammatillisuuden käsite. Moniammatillinen, useisiin ammattialoihin perustuva asiantuntemus voi näkyä myös yhden työntekijän ammattitaidossa, mutta tavallisesti tällä käsitteellä viitataan moniammatilliseen yhteistyöhön, jossa eri alojen asiantuntijat käyttävät osaamistaan yhteisessä työtehtävässä tai tiimissä (ks. esim. Isoherranen 2012; Lehmuskoski & Kuusisto-Niemi 2008, 92).

Luovuuteen liittyvät arvot ja asenteet vanhustyössä liittyvät kiinteästi työyhteisössä ja organisaatiossa vallitsevaan toimintakulttuuriin. Se rakentuu virallisista ja epävirallisista, näkyvistä ja näkymättömämmistä tekijöistä (Schein 1985, 32; Schein 2001, 30). Scheinin (2001) mukaan toimintakulttuurin ydintä ohjaavat erityisesti perusoletukset eli opitut, yhteiset, piilevät oletukset, joihin ihmisten päivittäinen käyttäytyminen perustuu, ”tavat, joilla asiat tehdään täällä” (Schein 2001, 39–40). Näin ollen nyt käsillä olevan tutkimuksen kulttuurisen vanhustyön näkökulmalla voidaan viitata sellaiseen toimintakulttuuriin vanhustyössä, jossa ajatus luovuudesta ja kulttuurista osana arkea ja elämää vaikuttaa kaikilla organisaatiokulttuurin tasoilla: rakenteissa ja prosesseissa, strategioissa ja päämäärissä sekä uskomusten, käsitysten, ajatusten ja tunteiden tasolla (Schein 1985, 32; Schein 2001, 30).

2.4 LUOVAAN TOIMINTAAN OSALLISTUMISEN JA TAIDEKOKEMUSTEN VAIKUTUKSISTA

Luovaan toimintaan osallistumisella on havaittu olevan positiivisia vaikutuksia ihmisen hyvinvointiin (ks. esim. Kilroy, Garner, Parkinson, Kagan & Senior 2007). Tutkimuksissa on todettu ikäihmisten taidetoimintaan osallistumisen parantavan mielialaa, sitoutuneisuutta ja muistia (Fraser, Bungay & Munn-Giddings 2014). Taidetoimintaan osallistumisella ja

luovuudella on terveyttä edistäviä vaikutuksia, ja ne myös auttavat selviämään paremmin sairauden tai ikääntymisen aiheuttamista haasteista (ks. Cohen 2006; 2009; myös Vella-Burrows 2016). Esimerkiksi yhteiseen musiikkitoimintaan osallistumisella on ollut selkeästi hyvinvointia ja terveyttä lisäävä vaikutus (Hallam, Creech, Varvarigou, McQueen & Gaunt 2014).

Osallistava taidetoiminta muun muassa lisää luovia mahdollisuuksia vuorovaikutuksessa, parantaa kognitiivista kapasiteettia, itsetuntoa ja sosiaalista osallisuutta¹ (Zeilig, Killck & Fox 2014). Taiteella on havaittu olevan positiivisia vaikutuksia hoito- ja sairaalaympäristössä sekä potilasiin, kivun hallintaan, mielialaan että hoitohenkilökunnan työtyytyväisyyteen ja työotteisiin (ks. Staricoff 2004).

Taidemuodoista esimerkiksi musiikkia ja musiikkitoimintaan osallistumista on tutkittu runsaasti muun muassa yhdessä laulamisen tai kuorolaulun hyvinvointi- ja terveysvaikutusten näkökulmasta (Clift & Hancox 2010; Skingley, Martin & Clift 2015). Myös hoitotilanteiden helpottumisesta laulaen tapahtuvan kommunikaation kautta on saatu rohkaisevia tutkimustuloksia (Hammar, Emami, Engström & Götell 2011). Muistisairauksien hoidossa ja kuntoutuksessa voidaan soveltaa tutkimustuloksia siitä, kuinka säännöllisesti musiikkia kuuntelemalla tai yhdessä laulamalla voidaan saada positiivisia kognitiivisia, emotionaalisia ja sosiaalisia vaikutuksia (Särkämö ym. 2013).

Myös tiedon lisääntyminen musiikin vaikutuksista aivoihin vahvistaa näkemystä taiteen ja taidetoiminnan positiivisista vaikutuksista elämänkaaren eri vaiheissa (ks. Putkinen, Tervaniemi & Huotilainen 2013; Salimpoor, Benovoy, Larcher, Dagher & Zatorre 2011; Särkämö ym. 2008; Särkämö & Huotilainen 2012; Wan & Schlaug 2010). Erityisesti oma lempimusiikki on aivoille vahva ärsyke, joka aktivoi voimakkaasti syvien osien mielihyvää alueita, joilla on merkittävä rooli oppimisessa, muistin toiminnassa ja kehon toimintatilan säätelyssä (Huotilainen 2013, 98). Osallistuminen aktivoi laajoja aivoalueita, millä on merkittäviä suojaavia vaikutuksia ikääntyvien aivojen toimintakyvylle (Wan & Schlaug 2010).

Muista taidemuodoista on tutkittu esimerkiksi ikäihmisiä teatterin tekijöinä (Hohenthal-Antin 2001) sekä kuvataiteeseen perustuvan palvelun

¹ Leemann ja Hämäläinen (2016) määrittelevät sosiaalisen osallisuuden omakohtaiseksi ja tunneperäiseksi kokemukseksi, joka tuo tunteen yhteiskuntaan kuulumisesta ja omien asioiden kulkuun vaikuttamisesta.

tuottamista hoitolaitosyhteisöille (Strandman-Suontausta 2013). Pitkälä ym. (2005) tekivät kontrolloidun interventiotutkimuksen, jossa selvitettiin, voiko psykososiaalisella ryhmäkuntoutuksella parantaa iäkkäiden elämänlaatua. He tutkivat geriatrisen kuntoutuksen kehittämis- ja tutkimushankkeessa psykososiaalisen ryhmäkuntoutuksen vaikutuksia iäkkäiden ihmisten elämänlaadun parantamiseen. Tulosten mukaan yksinäisyydestä kärsivien psyykinen hyvinvointi, muistitoiminnot ja terveys paranivat. Samanlaisena toistuvan arjen muuttaminen virikkeellisemmäksi vähentää masentavia tunteita, ja oman kykenemättömyyden tunteet eivät ole niin vallitsevia. (Pitkälä, Routasalo, Kautiainen, Savikko & Tilvis 2005.)

Erilaisten taidetoimintamuotojen käytöstä ja positiivisista käytännön kokemuksista ja hyvistä käytänteistä on olemassa kirjallisuutta ja selvityksiä (mm. Hyypä & Liikanen 2005; Hyypä 2013; Liikanen 2010; Rosenlöf 2014; Suni 2011; Rönkä ym. 2011; Varho & Lehtovirta 2010). Usein erillisellä hankerahoituksella toteutettu toiminta on kuitenkin osin luonut kehittämistyölle lyhytjänteisen ja pirstaleisen maaperän. Ongelmana ovat olleet projektien jatkuvuuden turvaaminen ja toimintojen juurruttaminen sosiaali- ja terveysalan arkeen (ks. myös Strandman-Suontausta 2013; Virolainen 2015).

Vaikka runsaan tutkimustiedon ja lisääntyneen tiedon jakamisen turvin olemme jo tottuneet liittämään taiteeseen ja luovaan toimintaan lähes automaattisesti hyvinvointia lisäävän arvon, on kuitenkin tarkasteltava myös kriittisesti sitä, millaisiin oletuksiin ja johtopäätöksiin tutkimukset antavat luvan tai mistä ne eivät kerro (ks. mm. Crossick & Kaszynska 2016; Michalos & Kahlke 2008). Hyvinvoinnin lisääntyminen ei ole automaattinen tulos kaikesta taiteen läsnäolosta tai luovasta toiminnasta. Samaan aikaan tämä ei kuitenkaan myöskään tarkoita sitä, etteikö näillä myös olisi kiistattomia mahdollisuuksia tuoda elämään lisää syvyyttä, ulottuvuuksia ja merkityksiä, jotka ilman itsensä luovaa toteuttamista tai taiteen kautta peilaamista jäisivät saavuttamatta. Cohen (2009) tuo esiin, kuinka taiteen ja taidetoiminnan vaikuttavuuden mekanismeja todistavien teorioiden puuttuessa saatetaan kyseenalaistaa jopa musiikin ja taiteen selkeästi havaitut terveysvaikutukset ikääntyessä. Tarvitaan esimerkiksi selkeästi lisää tutkimustietoa siitä, mikä on ”taiteen” vaikutusta ja mikä ”osallisuuden ja yhteisöllisen luovan toiminnan vaikutusta” (Fraser, Bungay & Munn-Giddings 2014).

Taiteen ja kulttuurin vaikuttavuuden tutkimus on määritelmiltään kirjavaa, ja sen metodologisia valintoja ovat pääasiassa määritelleet kvantitatiiviset tutkimusasetelmat (Jansson 2014). Janssonin (2014) mukaan usein kvantitatiivisen tutkimuksen periaatteisiin sitoutunut vaikuttavuustutkimus on perustunut käsityksiin siitä, että taiteesta ja kulttuurista on jaettu yhteinen ymmärrys ja että niistä saadut kokemukset ovat myös yhteismittaisia. Yhä jäsentyneempiä käsitteenmäärittelyjä tarvittaisiin, jotta uudet

tutkimukset voisivat valaista niitä aukkoja, joita aiempien tutkimusten metodein saadut tulokset eivät ole pystyneet valaisemaan. Taidelähtöisten menetelmien käyttö sosiaali- ja terveysalan toimintaympäristöissä vaatiikin vielä tutkimusta juurtuakseen osaksi esimerkiksi vanhustyössä toimivien eri alojen asiantuntijoiden ammatillisia käytänteitä ja toimintakulttuuria (ks. esim. Broderick 2011; Huhtinen-Hildén 2014).

2.5 LUOVAA TOIMINTAA, OPPIMISTA VAI TAITEEN SOVELTAVAA KÄYTTÖÄ?

Kehittämistyötä ja tutkimusta, jotka liittyvät kulttuuri- ja taidetoimintaan sekä luovuuteen sosiaali- ja terveysalan toimintaympäristössä, leimaa monitieteisyys ja -alaisuus. Osin ehkä tästä johtuen alan terminologia on hyvin vakiintumaton ja jokainen hanke tai toimijataho sanoittaa asiaa omista lähtökohdistaan käsin: milloin taidetta tai taiteilijuutta nostaa, milloin häivyttää – taiteen itseis- tai välinearvoa painottaen tai toiminnan vaikuttavuutta eri näkökulmista korostaen. Tämä keskustelu on kuin vanhanaikainen vaaka: se painuu sinne, minne punnuksia laiteetaan enemmän.

Luovan toiminnan, taidetyöskentelyn tai taiteen tuomista sosiaali- ja terveysalan toimintaympäristöihin kuvataan kirjallisuudessa, hankkeissa ja tutkimuksissakin monenkirjavin käsittein ja ilmaisuin. Tässä kontekstissa käytetään usein ilmaisua ”taiteen soveltava käyttö”. Jokseenkin saman sisältöisesti käytetään myös termejä soveltava taide, osallistava taide, yhteisötaide, taide-/kulttuurilähtöinen toiminta, taidelähtöiset menetelmät ja taiteelliset interventiot (ks. esim. Liikanen 2010; Rosenlöf 2014; Taidealojen erityispätevyyspaletti -hankkeen loppuraportti 2013; Arts Equal- hankkeen kotisivut). Tässä tutkimuksessa luovana taide- ja kulttuuritoimintana nähdään tilanne, jossa yhdistyvät taidetoiminta ja siihen liittyvä työntekijän ja iäkkään ihmisen välinen pedagoginen kohtaaminen, joita molempia sovelletaan perinteisten taideinstituutioiden, taidetoimijoiden tai opetuskontekstien ulkopuolella. Silti tämäkään termi tai sen luonnehdinta ei ratkaise käsitteenmäärittelyä siitä, mikä on taiteen soveltavaa käyttöä ja mikä oppijälähtöistä pedagogista luovan toiminnan ohjaamista tilanteissa elämänkaaren eri vaiheissa (ks. esim. Huhtinen-Hildén 2014). Samat käsitteenmäärittelyjen haasteet koskevat myös muita tutkimuksia ja tutkijoita: esimerkiksi ArtsEqual-tutkimushankkeen tutkimuksissa käytetään käsitettä ”taideinterventio” (ks. Arts Equal- hankkeen kotisivut). Tämäkin käsite on osin riittämätön, eikä näin ollen aina ole selvää, mistä milloinkin puhumme taiteen, pedagogisen tilanteen ja vuorovaikutuksen kokonaisuudessa.

Tässä tutkimuksessa lähdetään käsityksestä, että luovassa taide- ja kulttuuritoiminnassa yhdistyvät taidetoiminta ja pedagoginen kohtaaminen. Oppimisen näkeminen uuden asian ymmärtämiseen suuntautuvana yhteisöllisenä tutkimisena (ks. esim. Hakkarainen, Lonka & Lipponen 2004) tuo uutta sisältöä pedagogiikan, oppimisen ja opettamisen määritelmiin, ja ehkä voimme tulevaisuudessa päästä sellaiseen näkökulmaan pedagogisesta luovan tilanteen ohjaamisesta, jossa opettaminen on etäännyttänyt sille aikanaan annetusta ”tiedon siirtämisen ja ohjeiden antamisen” leimasta. Taidetoiminnan ohjaamisessa (pedagogisessa työskentelyssä, opettamisessa) on tarvetta pedagogiseen sensitiivisyyteen (ks. Huhtinen-Hildén 2012), jolla huomioidaan toiminnassa/oppimisessa/taiteen kokemisessa osallistujien tarpeet monipuolisesti tilanteeseen ja ryhmään eläytyen ja luodaan oppimistilanne ne huomioiden (otetaan huomioon myös erityistarpeet, esimerkiksi mahdollinen kuulo-, hahmotus- tai näkökyvyn heikkeneminen tai liikkumisrajoitteet). Taiteen kokemisen näkökulmasta iästä johtuvia rajoitteita ei ole. Päinvastoin taide saattaa tarjota väylän kommunikoida silloin, kun esimerkiksi puhuttua kieltä ei enää ole. Tämä väylä voi olla merkittävässä roolissa toimijuutta lisäämässä (ks. Jyrkämä 2008). On kuitenkin muistettava, että kulttuuripalveluiden tai taiteen kokemisen näkökulmasta ikääntyminen ei edellytä automaattisesti ”taiteen soveltavaa käyttöä” tai ”taiteen soveltamista”, vaan tässäkin yhteydessä voidaan puhua oppimisesta (ks. esim. Laes 2015).

Käytämme tässä tutkimuksessa esisijaisesti **luovuuden ja luovan toiminnan käsitteitä** myös silloin, kun viittaamme kulttuuri- ja taidetoimintaan tai taide-elementtien käyttöön vanhustyössä. Tässä tutkimuksessa taide määrittyy henkilökohtaisesti ja sen luoja voi olla ammattilainen ja harrastaja. Taiteella voidaan tarkoittaa eri taidemuotoja (esimerkiksi musiikkia, tanssia, kirjallisuutta, kuvataidetta, muotoilua jne.). Luovuus tai luova toiminta voi olla ulospäin aktiivista tai ulospäin passiiviselta näyttävää. Se voi saada monenlaisia muotoja; se voi olla arkisen asian toisin tekemistä tai ajattelua tai liittyä taiteelliseen toimintaan. Luovuutta ja taidetta voi elämässään kokea jokainen taidoista, kyvyistä tai kapasiteetista riippumatta, ja sen merkityksellisyys määrittyy aina ihmisestä ja hänen elämänkokonaisuudestaan käsin. Oleellista vanhustyössä matkalla kohti luovaa arkea on tarkastella, miten kulttuuri- ja taidelähtöinen toiminta voi muuttaa toimintatapoja ja työmenetelmiä ja sitä kautta juurtua arjen työtä ohjaavaksi asenteeksi.

3 TUTKIMUSPROSESSI

3.1 TUTKIMUSKYSYMYKSET

Kohti luovaa arkea -tutkimuksen tavoitteena on ollut lisätä ymmärrystä luovuuden, osallistavan musiikki- ja taidetoiminnan sekä kulttuurista arvostavan näkökulman eli kulttuurisen vanhustyön merkityksestä asiakaslähtöisyyden edistäjänä vanhustyössä.

Tutkimuksessa selvitettiin:

1. Mitä merkitystä luovuudella, taidetoiminnalla ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmalla on työn arjessa?
2. Mitkä tekijät mahdollistavat kulttuurisen vanhustyön näkökulman ja arjen luovuuden hyödyntämistä vanhustyössä?

3.2 TUTKIMUSOTE

Koska kulttuurista vanhustyötä on tutkittu vasta hyvin vähän, on tärkeää tutkimuksen avulla syventää ymmärrystä tästä hahmottumassa olevasta ilmiöstä. Tutkimuksen lähestymistapana rekonstruktiiiviseen tieteenperinteeseen kuuluva fenomenologia suuntautuu tarkastelemaan merkitystodellisuutta, subjektiivista kokemusmaailmaa ja sen merkityssuhteita, ja siksi kyseinen lähestymistapa sopii pyrkimykseen ymmärtää tässä kohteena olevaa ilmiötä (Giorgi 1985; 1994; 2012; Latomaa 2009; 2012; Lehtomaa 2009; Perttula 1995a; 1995b; 2009; 2012; Rauhala 2005). Giorgin (1994) mukaan fenomenologisessa tutkimuksessa keskeistä on pyrkiä tavoittamaan ilmiö osana elämää. Tässä tutkimuksessa pyrittiin ymmärtämään ihmisten kokemuksia osana heidän elämänsä maailmaansa: kokemuksia luovuuden, taiteen ja kulttuurin merkityksestä osana työtä ja ammattitaitoa. Kiinnostus kohdistui luovuuteen ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmaan vanhustyössä: Millaisista merkityksistä kokemukset luovuuden läsnäolosta arjessa kertovat? Mitkä tekijät siinä vaikuttavat ja miten? Saadun tiedon suuntaamana voidaan pohtia sitä, millä kulttuurisen vanhustyön näkökulmaa ja arjen luovuutta voitaisi tutkimustulosten valossa vahvistaa.

Käsillä olevassa tutkimuksessa kiinnostus kohdistui työntekijöiden ammattitaitoon ja asiantuntijuuteen kokemuksellisenä ilmiönä (ks. Iso-pahkala-Bouret 2008) ja tutkimuskohteena olivat kokemukset luovuudesta ja kulttuuria arvostavasta näkökulmasta vanhustyössä. Vaikka käsitys kulttuurin, taiteen ja luovuuden mahdollisuuksista myös iäkkään ihmisen elämän merkityksellistäjinä on jo laajasti jaettu, se ei kuitenkaan ole arjen vanhustyöhön juurtunut. Tässä on pyritty selvittämään niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat työntekijän arjessa luovuutta ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmaa edistäen, sekä tutkimaan merkityksiä, joita luovuus, taide ja kulttuuri saavat työntekijän ammattitaidon osana.

Kokemus tutkimuskohteena nojaa ajatukseen siitä, että yhden ihmisen kokemus ainutlaatuisuudessaan sisältää sellaista, joka kertoo tutkittavasta ilmiöstä laajemmin (ks. esim. van Manen 1990, 54). Yksittäisten tapausten erot ja samanlaisuudet sekä niiden sisältämät merkitykset auttavat ymmärtämään kokonaisuutta, mikä tuo yleistettävämpää tietoa aiheesta. Yksittäisestä tapauksesta saatu tieto lisää ymmärrystä myös muissa sellaisissa yhteyksissä, joissa tätä tietoa voidaan käyttää tai soveltaa. (Ks. esim. Alasuutari 1999, 215–230; Laine, Bamberg & Jokinen 2007, 31.)

Työntekijöiden kokemuksia luovuudesta ja kulttuurisesta vanhustyöstä tutkittiin fenomenologisella tutkimusotteella. Haastattelujen kautta välittyviä kokemuksia kulttuurisesta vanhustyöstä osana oman työn arkea analysoitiin soveltamalla Juha Perttulan kuvaamaa fenomenologisen psykologian analyysimenetelmää (Perttula 1995a; 1995b; 2000; 2009; ks. myös Giorgi 1985; Latomaa 2009). Aineistoa kerättiin haastattelemalla 14:ää Uudellamaalla työskentelevää vanhustyön ammattilaista.

Tutkimuksen johtajana ja vastuullisena tutkijana toimi FT, MuM Laura Huhtinen-Hildén, ja hänen lisäkseen tutkimusprosessiin osallistuiivat YTM, geronomi (AMK) Anna Puustelli-Pitkänen, TaT, FM Pia Strandman sekä kulttuurituottaja (YAMK) Elina Ala-Nikkola Metropolia Ammattikorkeakoulusta.

3.2.1 TYÖNTEKIJÖIDEN KOKEMUKSET TUTKIMUSKOhteena

Perttulan (2009) mukaan kokemus käsitetään fenomenologisessa erityis-tieteessä merkityssuhteeksi, joka sisältää sekä tajuavan subjektin ja hänen tajunnallisen toimintansa että kohteen, johon toiminta suuntautuu. Tällöin kokemuksen rakenne on tämä suhde, joka liittyy subjektin ja objektin yhdeksi kokonaisuudeksi. (Perttula 2009, 116.) Erilaatuisiin ja erilaisiin kokemuksiin voidaan sisällyttää havaintoaistimusten lisäksi muun muassa vaikutelmat, tunteet, mielikuvat, uskomukset, mielipiteet, ajatukset, käsitykset ja arvostukset (Latomaa 2009, 27–28). Kokemussisältöjen tietoisuusaste,

selkeys ja kielellinen ilmaistavuus voivat olla eriaisteisia, ja nämä voivat olla myös laadullisesti erilaisia, kuten tietoa, tunnetta, uskoa, intuitiota ja tahtomuksia (Rauhala 2005, 29). Perttula (2009) kutsuu näitä kokemuslaaduiksi, joita hän erottaa neljä: tunteen, tiedon, intuition ja uskon (Perttula 2009, 123–124).

Tämän tutkimuksen taustalla vaikuttavat eksistentiaalis-fenomenologisen psykologian käsitykset, joiden mukaan ihminen realisoituu kehollisena, tajunnallisena ja elämäntilanteisuutena, situaationa (Latomaa 2009, 48). Situaatiolla tarkoitetaan kaikkea sitä, mihin ihminen on suhteessa ja mikä on luonteeltaan monimuotoista: olosuhteita, ihmisiä, arvoja, normeja (Rauhala 2005, 39). Näillä ihmisen olemassaolon perusmuodoilla on kiinteä suhde toisiinsa: kehollisuus on myös ”paikka” olla olemassa, ja tämän ihminen myös jatkuvasti tajunnallisesti ymmärtää (Perttula 2009, 118–121; Perttula 1995a, 17–18). *”Kokemus on ymmärtävä ja merkityksellistyvä subde tajuavan ihmisen ja elämäntilanteen välillä”* (Perttula 2009, 119).

Kokemuksen tutkiminen tässä tutkimusotteessa edellyttää aina tulkintaa. Haastateltava kuvaa sanoin kokemustaan, viittaa kerronnallaan siihen, mutta voi myös tahattomasti ikään kuin kätkeä kuvauksellaan jotakin. Van Manen (1990, 26) viittaaakin Gadamerin ajatukseen merkityksen tulkinnasta; tutkija pyrkii paljastamaan jotakin, johon tutkittava ilmiö itsessään viittaa ja jota toisaalta myös piilottaa. Kokemuksesta kertovan ilmaisun sijaan tutkimuksessa kiinnostus kohdistuu kokemuksiin niiden elämyksellisessä muodossa (Perttula 2009, 140). Haastateltavankin kertomus on jo yksi tulkinnallinen kerros itse kokemuksen ympärillä. Kokemuksesta kertova kuvaus ja sen sisältämät sanat ovat jo menettäneet osan alkuperäisestä merkityksestään, ne eivät pysty tavoittamaan kokemuksesta kaikkea (van Manen 1990, 58). Latomaa (2009) mukaan kokemuksen tutkimukseen liittyy kaksoishermeneutiikka; kokemuksen kuvaus, ilmaus sisältää jo itsessään merkityksen ennen kuin tutkija antaa sille oman merkityksensä (Latomaa 2009, 24–25). Kokemuksen tutkimusta voi myös tarkastella hermeneuttisen kehän kautta: tutkija lähtee tulkitsemaan vierasta mielekkyyttä oman äärellisyytensä, tilannesidonnaisuutensa ja käsityskykynsä kautta (Backman 2016). Tässä ymmärtämisessä tarvitaan asettumista herkästi omia mielenliikkeitään havainnoivaan tilaan. Tutkijan on oltava avoimena vieraudelle ja toiseudelle, mikä pakottaa tarkistamaan ja muuttamaan omia ennakkokäsityksiä (Backman 2016).

Edellä kuvattu tutkimusote asettaa tutkimuksen luotettavuudelle erityishaasteita. Perttula (1995a) korostaakin, kuinka tutkijan prosessin on tultava näkyväksi, jotta tutkimuksen lukija voi konstruoida tutkimuksen kulkua (Perttula 1995a, 3). Myös kokemuksen ymmärtämisen prosessin on tultava lukijan ulottuville uskottavasti. Latomaa (2009) toteaa tutkijan mielen olevan ymmärtämisen ainoa väline (Latomaa 2009, 77). Myös tutkija on läsnä kehollisuudessaan, tajunnallisuudessaan ja elämäntilanteisuudessaan. Kokemuksen tutkimuksessa kiinnostus kohdistuu tutkittavan henkilökohtaisiin merkitys-

suhteisiin, joita hänen kokemuksensa sisältää ja joista saamme tietoa analysoimalla kokemuksesta kertovaa kuvausta. Tässä tarvitaan myös eläytyvää ymmärtämistä, jolla pääsemme kerronnan taakse, ilmauksen sisältämään merkitykseen. Tutkijan on ensin tiedostettava tutkimusaihetta koskeva luonnollinen asenteensa, joka rakentuu arkikokemuksesta sekä teoreettisesta tiedosta, päästäkseen aidosti lähelle tutkittavan kokemusta (Latomaa 2009, 50). Tämän jälkeen tutkija reflektoi omia asenteitaan voidakseen siirtää ne syrjään. Tällä sulkeistamisella sekä mielikuvatasolla tapahtuvalla muuntelulla tavoitettavat vaihtoehdotiset merkitykset ohjaavat tutkijaa kokemuksen keskeisten merkitysten äärelle, jotka hän pyrkii selventämään, eksplikoimaan (Latomaa 2009, 50). Tutkija pyrkii ymmärtämään, tavoittamaan ja kuvaamaan toisen ihmisen kokemuksen merkityksen ihmisen omassa elämysympäristössä, ymmärtämään sitä osana kokonaisuutta (ks. Giorgi 2012).

Tässä tutkimuksessa tutkijat ovat tietoisesti pyrkineet ymmärtämään niitä merkityksiä, joihin tutkittavien kokemuksen ilmaukset kulttuurisesta vanhustyöstä ja luovuudesta viittaavat heidän subjektiivisina kokemuksinaan (ks. Latomaa 2009, 24–32). Tämä tarkoittaa kerronnallisen haastattelun lähestymistä kysymällä: mistä tämä kuvaus kertoo, mikä on se kokemuksellinen sisältö, johon se viittaa? Mitä merkityksiä kerronta kuvaa ihmisen omassa kehollisuudessa, tajunnallisuudessa ja elämäntilanteisuudessa? Ymmärtämisen rakentumiseen johtaneiden prosessien ja pohdintojen yleislinjat kuvataan tässä luvussa. Tietoisena tavoitteena tutkijoilla on ollut tulkinnan perusteluun pyrkiminen, vaikka tutkijoiden mielten sisäistä prosessia ei voikaan tutkimusraporttiin täysin sijoittaa. Lähtökohtana tutkimustyössä ja sen vaatimassa ymmärtämisessä on ollut edellä mainittujen periaatteiden seuraaminen ja tulkintojen perusteleminen, koska intuitiivinen evidenssi ei ole riittävä tutkimuksen luotettavuuden tue (ks. Latomaa 2009, 50–51). Tässä tutkijatriangulaatio on selkeästi ollut tulkintojen perustelemista vahvistava tekijä. Prosessin aikana tutkimustiimin jäsenet ovat myös aktiivisesti haastaneet toistensa analyysijä ja tulkintoja, mikä on tukenut sulkeistamista ja mielikuvatasolla tapahtuvaa muuntelua.

Vanhustyön ammattilaisten luovuuteen ja taidetoimintaan liittyviä kokemuksia tutkittiin haastatteluaineistosta fenomenologisella tutkimusotteella. Työntekijöiden haastattelujen kautta välittyviä kokemuksia kulttuurisesta vanhustyöstä osana oman työn arkea analysoitiin käyttämällä Perttulan (1995a; 1995b; 2000; 2009) kuvaamaa sovellusta Giorgin (1985) fenomenologisen psykologian analyysimenetelmästä.

3.2.2 TUTKIJAN MIELI TUTKIMUKSEN VÄLINEENÄ

Tutkija kohtaa empiirisessä psykologisessa tutkimuksessa tutkittavan ilmiön välttämättä välittyneessä muodossa; sellaisena kuin tutkittava kokemuksensa kuvaa. Tutkijan välittymätön yhteys toisen ihmisen kokemukseen on mahdottomuus. (Perttula 1995a, 43.)

Tutkijan mieli on tutkimusväline, jonka kehittyneisyydestä ja käyttökelpoisuudesta psykologisen tutkimuksen onnistuminen yksin riippuu. Ymmärtämiselle ei ole muuta välinettä. (Latomaa 2009, 77.)

Tässä tutkimusprosessissa mielenkiintoinen piirre on usean tutkijan yhteisen ymmärtämisen käyttäminen tutkimushorisonttia laajentavana ja luotettavuutta lisäävänä tekijänä. Tässä prosessissa tutkijoiden yhteisen ymmärtämisen pyrkimykset, dialogi ja kokemusten rekonstruointi ovat se väline, jolla toisen ihmisen kokemus hahmottuu siksi, mitä hän yrittää kuvata (ks. Husu 2004, 26; van Manen 1990). Tutkijan instrumenttina on hänen mielensä, tunteidensa ja eläytymiskyynsä luoma kokonaisuus. Kokemus tutkimuskohteena on siitä mielenkiintoinen, että jo kertominen kokemuksesta sisältää tulkintaa ja yritystä päästä lähemmäs kokemusta itseään (ks. esim. van Manen 1990, 58). Tutkimusprosessi on näin ollen yhdessä ymmärtämisen pyrkimystä, jossa tutkija käy neuvottelua haastatteluaineiston kanssa tavoitteenaan kuvata uudelleen, rekonstruoida haastateltavan kokemusta.

Suhteessa kulttuurisen vanhustyön kokemuksista kertoviin haastatteluihin tutkijaa ohjaavat ajatukset:

- ◆ Mitä tämä kerrottu tarkoittaa siinä kontekstissa, jossa sitä kerrotaan?
- ◆ Mitä siitä voi päätellä kokemuksesta, johon se viittaa?
- ◆ Mitä olisi vielä tärkeä pohtia, mutta tämä aineisto "ei anna lupaa" mennä syvemmälle?

Ymmärrys kulttuurisen vanhustyön kokemuksista on siis rakentunut useamman tutkijan ajattelun, ymmärryksen ja dialogin mahdollistamille ulottuvuuksille (ks. Perttula 2009, 136–145; Latomaa 2009, 77). Tässä erityisesti tutkijatiimin moniammatillinen asiantuntijuus (musiikkikasvatus, musiikkiterapia, vanhustyö, kulttuurituotanto, koulutus) on ollut dialogin horisonttia laajentava elementti. Tutkijat ovat haastaneet toistensa ajattelua, tulkintoja ja analyysejä ja tuoneet näin tutkijoina toistensa tueksi laajan reflektiopinnan. Tällä on ollut tärkeä merkitys ymmärtämisen hermeneuttisen kehän muodostumisessa,

jossa tutkijan omasta ajattelusta alkava prosessi on edennyt yhteisen dialogin avulla takaisin syvempään ymmärtämiseen ja oivaltamiseen (Varto 2005, 107–109).

Fenomenologisen ymmärtämisen prosessi on hyötynyt tutkijatriangulaatiosta. Tutkijaryhmän reflektiiviset keskustelut kokemuksen tutkimuksen eri vaiheissa ovat edesauttaneet kokemuksiin eläytymistä ja ymmärryksen muotoutumista. Tämä on tukenut luotettavan ymmärryksen rakentumista sekä helpottanut prosessissa tarvittavaa introspektiivista tutkimista ja rationaalista, tosiseikkoihin perustuvaa testaamista (Perttula 2009, 146). Haastatteluaineiston analyysiprosessi on tarkemmin kuvattu luvussa 3.2.4.

3.2.3 HAASTATTELUAINEISTON KERÄÄMINEN

Haastatteluaineistona tässä tutkimuksessa oli 14 haastattelua. Haastateltavat numeroitiin sattumanvaraisesti (haastateltava 1, 2 jne.), ja niihin viitataan tutkimusraportissa lyhenteellä H1, H2 jne. Haastattelut toteutettiin välillä marraskuu 2015 – helmikuu 2016. Haastateltavina oli Uudenmaan alueella vanhustyössä työskenteleviä eri ammattikuntien edustajia. Haastateltavat edustivat laajasti erilaisia vanhustyön ammattikuntia, kuten lähihoitaja, sairaanhoitaja, sosionomi, virikeohjaaja, hoitoapulainen, toimintaterapeutti. Mukana oli myös päällikkö- ja esimiestehtävissä toimivia henkilöitä. Kaikilla haastateltavilla oli työtehtäväänsä soveltuva koulutus, ja he edustivat laajasti erilaisilla osastoilla työskenteleviä ihmisiä. Osalla oli myös kokemusta toisilla aloilla työskentelystä. Haastateltavien työkokemus vanhustyöstä vaihteli noin 1–20 vuoden välillä. Haastateltavana oli sekä naisia että miehiä.

Kunkin haastattelun kesto oli keskimäärin tunti, ja haastattelut toteutettiin haastateltavien työpaikkojen tiloissa. Haastattelijoina toimivat tutkimusryhmän jäsenet.

Kuten johdannossa jo mainittiin, tämä fenomenologisella tutkimusotteella tehty tutkimus ja siihen liittyneet haastattelut toteutettiin ajallisesti samaan aikaan toimintatutkimuksellisen vanhustyön kehittämisprojektin kanssa. Toimintatutkimuksellisessa kehittämisprojektissa toteutettiin luovia työpajoja, joihin osallistui myös osa tämän fenomenologisen tutkimuksen haastateltavista. Lukijalle tämä on tärkeä taustatieto, koska kehittämisprojektin luovissa työpajoissa koettu nousee esiin myös joissakin haastatteluaineiston kuvaamissa kokemuksissa. Haastateltavat valikoituivat vapaaehtoisuuden perusteella.

Haastatteluun osallistuvia työntekijöitä informoitiin etukäteen sähköpostitse seuraavasti:

Haastatteluun osallistuminen Kohti luovaa arkea – kulttuurinen vanhustyö asiakaslähtöisessä toimintakulttuurissa² -tutkimuksessa on vapaaehtoista ja siinä esiin tulleet tiedot käsitellään ehdottoman luottamuksellisesti ja tutkimusraportissa mahdolliset tunnistettavat yksityiskohdat häivyttäen.

Haastattelu on avoin keskustelunomainen tilanne, jonka keskeisenä teemana ovat työntekijän ajatukset ja kokemukset luovuudesta ja luovien menetelmien käytöstä. Tutkimuksen kiinnostuksen kohteena ovat kaikenlaiset kokemukset, tunteet, ajatukset ja esim. toiveet, haaveet ja kehittämisajatukset suhteessa kulttuuriseen vanhustyöhön. Haastatteluun osallistuvien ei tarvitse valikoitua mitenkään sen perusteella, ovatko he käyttäneet luovia tai taidelähtöisiä menetelmiä erityisesti työssään tai vapaa-ajallaan. Haastattelijan tehtävä on kysellä kokemuksista ja ajatuksista suhteessa luovuuteen vanhustyössä tukien haastateltavaa kokemustensa kuvailussa. Haastatteluun ei tarvitse mitenkään valmistautua, eikä siihen osallistuminen edellytä tietoja tai taitoja (eivätkä nämä ole keskustelun keskiössä).

(Otteet sähköpostista tutkimushaastatteluun osallistuville syyskuussa 2015.)

Lisäksi työntekijöille oli haastateltavia etsittäessä lähetetty tiedote tutkimuksesta (liite 1). Haastateltaviksi lupautuneet täyttivät lisäksi tutkimuslupasuostumuksen (liite 2) sekä vaitiolositoumuksen (liite 3)³. Haastattelut toteutettiin kahdenkeskisissä tilanteissa tutkijan ja haastateltavan kesken. Haastattelut nauhoitettiin ja litteroitiin. Koska tutkimuksessa kiinnostus kohdistui kerronnan asiasisältöön, litteroitiin haastattelut puhuttujen sanojen (lausuttujen kirjainten) tarkkuudella (ks. esim. Ruusuvuori 2011).

² Tutkimusprosessin kuluessa tutkimuksen nimi on täsmentynyt lopulliseen muotoonsa "Kohti luovaa arkea - kulttuurinen vanhustyö asiakaslähtöisyyden edistäjänä", jota tässä tutkimusraportissa käytetään.

³ Ne haastateltavat, jotka osallistuivat tämän fenomenologisen tutkimuksen kanssa samaan aikaan toteutettuun toimintatutkimukselliseen kehittämisprojektiin, antoivat suostumuksensa molempiin samoilla lomakkeilla. Osa lomakkeiden sanamuodoista liittyy siis dokumentoituun kehittämisprojektiin, joka toteutettiin ryhmämuotoisissa tilanteissa.

Sen suorittivat hankkeen tutkijat sekä projektityöntekijät, jotka olivat allekirjoittaneet vaihtolositoumuksen. Haastattelun jälkeen tutkijat kirjoittivat myös ajatuksiaan ja tunteuksiaan vapaamuotoisesti ylös.

Haastattelumenetelmänä oli kerronnallinen avoin haastattelu, jossa pyritään antamaan haastateltavalle mahdollisimman suuri kertomisen vapaus (ks. Aaltonen & Leimumäki 2010, 120; ks. myös Husu 2004, 27; Kujala 2007). Haastattelun tavoitteena on mahdollisimman vapautunut tilanne, jossa kulttuurisen vanhustyön herättämien tunteiden, ajatusten, tunnelmien ja kokemusten reflektointiin on tilaa ja aikaa. Tämä lähestymistapa mahdollistaa syvällisen kokemuksellisen tiedon saamisen kulttuurisen vanhustyön näkökulmien ja menetelmien käytöstä ja haasteista osana vanhustyötä. Haastattelutilanteessa saavutettu luottamus on tärkeä siksi, että se vaikuttaa suoraan haastattelun antiin ja siten aineiston luotettavuuteen ja tutkimuksen tuloksellisuuteen (ks. Eskola & Suoranta 1998, 94).

Haastattelu aloitettiin avoimella kysymyksellä esimerkiksi seuraavasti: *”Kun mietit näitä luovia ja taidelähtöisiä menetelmiä, työpajassa heränneitä ajatuksia ja työssäsi saamiasi kokemuksia, mitä ajatuksia sinulle vanhustyön ammattilaisena/työntekijänä herää?”* Tämän jälkeen haastattelijan tehtävänä oli auttaa haastateltavan kerrontaa kysymällä lisää ja olemalla dialogissa haastateltavan kanssa. Tämä menetelmä mahdollisti syvällisen kokemuksellisen tiedon hankkimista tutkittavasta ilmiöstä. (Ks. Perttula 1995a, 65–67.) Perttula (1995a, 112, 115) toteaa esimerkiksi teemahaastattelulla kerätyn aineiston ongelmallisuuden, jos haastattelussa pysyttäydään tiukasti edeltä käsin määrättyissä teemoissa. Perttulan mukaan fenomenologisessa psykologisessa tutkimuksessa tutkittavalle on annettava mahdollisuus kuvata mitä tahansa kokemuksia, joita hän elämäntilanteeseensa liittyy (Perttula 1995, 65–68).

Lehtomaa (2009) pitää avointa haastattelua toimivana aineistonkeruutapana fenomenologisessa tutkimuksessa. Hän luonnehtii haastattelutilannetta keskusteluksi, joka etenee haastateltavan ehdoilla ja jossa jokaiselle haastattelulle muodostuu haastattelun kuluessa omanlaisensa teema-alueet. Haastattelijalla voi kuitenkin ohjata haastattelun kuluessa haastateltavaa kuvaamaan kokemuksiaan tutkimuksessa kiinnostaviin elämäntilanteen ulottuvuuksiin. (Lehtomaa 2009, 170.) Haastattelijan rooli on tukea haastateltavaa kokemuksensa kuvailussa, tarkentaa ja syventää ilmaisua.

On hyvä käyttää mahdollisimman avoimia kysymyksiä --. Kannattaa myös tarkasti kuunnella ja kysyä lisää kertojan kokemuksesta. Esimerkiksi: ... laulaminen oli mukavaa: ”mikä siinä oli erityisen mukavaa?” tai ... ne huivit olivat vähän kummalliset: ”millä lailla kummalliset?” Tämä on erityisen tärkeää, koska aineiston laadun kannalta on keskeistä saada mahdollisimman runsasta kuvailevaa kerrontaa liittyen kokemuksiin, ajatuksiin,

toiveisiin, odotuksiin, asenteisiin ja arvoihin. Pyri ensisijaisesti kysymään siitä, mitä työntekijä kertoo tai tuottaa, älä ohjaa kerrontaa voimakkaasti johonkin, joka sillä hetkellä sinua kiinnostaa, ellei se nouse haastateltavan kerronnasta. Sekin on tutkimustulos, mistä haastateltava haluaa puhua ja mikä tuntuu hänestä keskeiseltä tähän teemaan liittyen, ks. dialogisuudesta esim. Arnkil & Seikkula 2014.

(Vastaavan tutkijan ohjeesta tutkijaryhmälle haastattelujen toteuttamiseen 16.9.2015.)

Tutkijoille annettiin seuraavia ohjeita haastatteluun valmistautumiseen:

- ◆ Rauhoitu ja tyhjennä ajatuksesi muista asioista voidaksesi keskittyä kuunteluun ja dialogiseen työskentelyyn.
- ◆ Ole läsnä, kiinnostuneesti ja avoimin mielin.
- ◆ Kysele, kuuntele, kiinnostu, innosta kertomaan (älä tulkitse, ”ymmärrä” tai oletta).
- ◆ Voit auttaa kertojaa toistamalla hänen sanomansa tärkeän sanan tai kysymällä ilmaisun merkityksestä kertojalle (mitä se xx sinulle tarkoittaa?).
- ◆ Lopuksi voit kysyä, tuleeko mieleen jotakin luovuuteen ja luovien menetelmien käyttöön vanhustyössä, josta ei puhuttu ja joka olisi tärkeää vielä mainita.

(Vastaavan tutkijan ohjeesta tutkijaryhmälle haastattelujen toteuttamiseen 16.9.2015.)

3.2.4 HAASTATTELUJEN ANALYSOINTI

Tässä tutkimuksessa haastatteluaineiston analysoinnissa on käytetty Perttulan (1995a; 1995b; 2000; 2009) kuvaamaa sovellusta Giorgin (1985) fenomenologisen psykologian analyysimenetelmästä.

Perttulan (1995a; 1995b; 2000; 2009) analyysimenetelmä etenee pääpiirteittäin seuraavasti (ks. myös Lehtomaa 2009):

1. Kokonaiskuvan luominen haastatteluaineistosta
2. Tutkimusaineistoa jäsentävien keskeisten sisältöalueiden määrittäminen
3. Merkityksen sisältävien yksiköiden erottaminen haastattelusta ja näiden yksiköiden merkityssisällön selventäminen (eksplikointi)/ennallistaminen (rekonstruktio)/”kirjoittaminen tutkijan kielelle”/pelkistäminen
4. Yksilökohtaisten merkitysverkostojen muodostaminen
5. Aineistoa jäsentävien sisältöalueiden muodostaminen
6. Koko haastatteluaineiston jäsentäminen sisältöalueiden mukaan
7. Jokaisen sisältöalueen sisällä spesifien sisältöalueiden määrittäminen
8. Yleisen merkitysverkoston rakentuminen

Menetelmä perustuu ajatukseen, jossa yksilökohtainen merkitysverkosto on ehdotelma yleisestä tiedosta, jota kohti edetään ja joka kuvaa tutkittavaa ilmiötä yleisellä tasolla kattavasti (ks. Perttula 2000). Menetelmään liittyy sisäänrakennettuna myös mahdollisuus, jopa vaatimus sen soveltamiseen kuhunkin tutkittavaan ilmiöön ja aineistoon soveltuvaksi (Perttula 2000).

Haastattelujen analysointiprosessi (helmikuu–kesäkuu 2016) aloitettiin jäsentämällä tutkijoiden muodostaman ryhmän työnjako analyysin käytännön toteutuksessa, jotta tutkijatriangulaatiota voitaisiin hyödyntää vahvuutena haastatteluaineiston kokemusten analysoinnissa.

Seuraavassa kuvataan, miten edellä kuvattua Perttulan analyysimenetelmää on sovellettu haastatteluaineiston analysoinnissa (ks. myös kuvio 3).

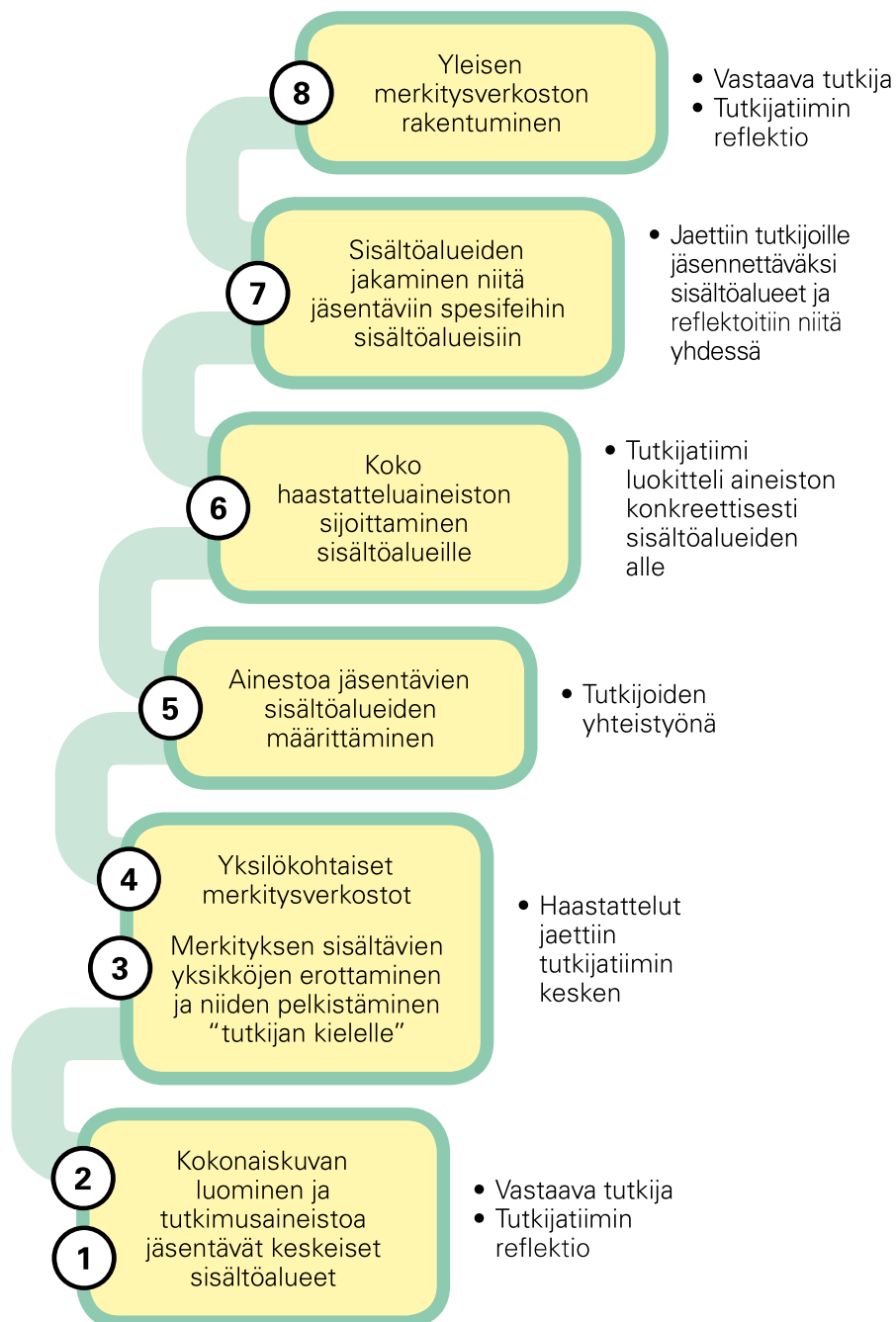
1. Vastaava tutkija luki litteroidun haastatteluaineiston kokonaisuudessaan.
2. Aineistoon tutustumisen pohjalta hän muodosti ensimmäisen version aineistoa jäsentävistä keskeisistä sisältöalueista. Tämä jäsenitys ja siihen johtaneet, aineistoa luettaessa kirjoitetut tukisanat on esitetty kuviossa 4 (sivu 45).

Tämän jälkeen tutkijat refleктоivat keskeisiä sisältöalueita yhdessä. Tämä oli erityisen mielenkiintoinen kohta analyysiprosessia, koska tutkijoille oli syntynyt kuva aineistosta liittyen heidän haastattelijoina keräämäänsä aineistoon. Tässä ei vielä pyritty aineiston tarkkaan jäsennykseen, vaan pikemminkin pääteemojen tunnistamiseen ja testaamiseen. Pääteemoina nousivat esiin 1) työn arkeen kiinteämmin liittyvät kokemukset (kuviossa: luovuus osana vanhustyötä) sekä 2) kokemukset luovuudesta suhteessa ammatti-identiteettiin ja omaan elämään (työntekijöiden henkilökohtaiset kokemukset).

3. Tämän vaiheen jälkeen, maaliskuussa 2016, tutkijat kävivät läpi haastatteluaineiston erottaen haastatteluista merkityksen sisältävät yksiköt ja selventäen/pelkistäen niiden sisällöt. Haastattelut jaettiin tässä työvaiheessa tutkijoiden kesken niin, että jokainen sai 2–5 haastattelua. Tässä analyysivaiheessa hyödynnettiin myös tutkijatriangulaatiota, joka auttoi sulkeistamisessa. Tällä tarkoitetaan etukäteiskäsitysten reflektointia ja tiedostamista ja sen jälkeen niiden syrjään siirtämistä, jotta tutkittava kokemus voidaan tavoittaa sellaisena kuin se on. Sulkeistamista tarvitaan reduktioon eli siihen, että tutkija pystyy siirtämään epäolennaisen, tavoittamaan kokemuksen moninaisuuden tai rakenteen ja vapautumaan luonnollisesta asenteestaan (eli refleктоimattomasta suhtautumisestaan arkikokemukseensa ja teoreettisesta tietoon). Reduktioon vaaditaan myös tutkijan mielikuvatasolla tapahtuvaa muuntelua, jonka avulla tavoitetut vaihtoehdot merkitykset paljastavat kokemuksen keskeiset merkitykset. (Latoma 2009, 50.) Tutkijayhteistyö vahvisti analysointia tässä kohden muun muassa niin, että tutkijoiden tehtyä tämän analyysivaiheen ensimmäiselle haastattelulle, näistä selvenneistä sisällöistä keskusteltiin yhdessä ja ristiinanalysoitiin osia toisten tekemistä analyysistä. Tässä oli hyvä kohta vahvistaa ”analyysi-instrumenttia” ja refleктоida omaa analyysia tarkistuttaen sitä muiden tutkijoiden ajattelun kautta.

Tutkijatriangulaatio auttoi myös syventämään tutkijoiden yhteisymmärrystä kokemuksen tutkimuksesta keskustelujen kautta: ”-- mitä haastateltava kuvaa ts. mistä kokemuksesta käsin hän kertoo; tutkimme kokemusta, emme siis etsi

HAASTATTELUJEN ANALYSOINTIPROSESSI KOHTI LUOVAA ARKEA -TUTKIMUKSESSA

Kuvio 3. Haastatteluaineiston analyysiprosessi tässä tutkimuksessa

'informaatiota kielestä'..." (Ote tutkijoiden keskustelusta 7.3.2016). Tutkija-triangulaation hyödyllisyyttä kuvaa myös seuraava esimerkki reflektiosta, joka koski erilaisia "analyysikäsiäloja": *"Vilkaiskaapa kaikki tutkijat ehties-sänne X:n [analysoijan nimi] tekemää haastattelu 2 -analyysiä. X on kehittänyt hyvän luovan sovelluksen tuoda omaa 'ääneen ajatteluaan' näkyväksi tutkijankielelle kirjoitetussa tekstissä. Tämä ote tietyllä tavalla korostaa sitä rajakohtaa, jossa tulkinnalle etsitään kohtaa 'mihin asti aineisto antaa luvan tulkita' ja rekonstruoida haastateltavan kokemusta. Tämä X:n analyysitapa on todella käyttökelpoinen ja jakaa tutkijan ajattelua hyvin kanssatutkijoiden seurattavaksi/keskusteltavaksi. Jokainen analysoi ja kirjoittaa toki 'omalla äänellään', mutta vilkaiskaa tuo, itse sain tuosta analyysistä paljon pohdittavaa omiin seuraaviini!"* (Ote vastaavan tutkijan sähköpostista tutkimusryhmälle 10.3.2016.)

4. Tässä vaiheessa haastateltavien kokemukset luovuudesta ja kulttuurisesta vanhustyöstä oli pelkistetty ja selvennetty ja näiden tekstien ja niiden sisältämän informaation asettaminen sisällöllisesti toistensa yhteyteen muodosti yksilökohtaiset merkitysverkostot (ks. mm. Perttula 1995b). Tässä tutkittavassa ilmiössä ja haastatteluaineistossa tämä vaihe muodostui jopa mekaanisesti asettamalla tekstikatkelmat peräkkäin.

5. Seuraavassa vaiheessa, huhtikuussa 2016, tutkijaryhmä määrittäi aineistoa jäsentävät sisältöalueet. Tämä tapahtui määrittämällä sisältöalueet jokaisesta yksilökohtaisesta merkitysverkostosta käsin (ks. Perttula 1995a; 1995b; 2000). Tämä toteutettiin niin, että tutkijat lukivat ensin läpi kaikkien tutkijoiden tekemät haastattelut sekä niistä merkityksen sisältävien yksiköiden selvennetyt merkitysisällöt. Näiden pohjalta tutkijat koostivat avainsanoja/teema-alueita, jotka jäsensivät juuri sitä yksilökohtaista merkitysverkostoa. Näiden pohjalta tutkijat koostivat ehdotelman koko aineistoa jäsentäviksi sisältöalueiksi, jotka käsiteltiin yhdessä. Näitä myös peilattiin kohdassa 1 muodostettuihin keskeisiin sisältöalueisiin. Tämän yhteiskäsittelyn pohjalta muodostettiin koko aineistoa jäsentävät sisältöalueet, jota tutkijat kutsuivat työnimellä "sisältö-aluekartta". Karttametafora kuvaa hyvin sisältöalueiden toimimista analyysia ohjaavana karttana.

Olen tässä itse asian äärellä ja työstän sitä niin, että teen ikään kuin sisällysluetteloa niiden avainsanojeni pohjalta: eli ensin teen sanalistan ja sitten yrittän ryhmitellä niitä kokonaisuuksiin ja ala- ja yläotsikoihin...

Itse en ole vielä noin pitkällä, mutta erilaisia rakennelmia on pyörinyt mielessä pitkin matkaa... Itse ajattelin aloittaa postit-lapuilla

Kuvio 4. Tutkimusaineistoa jäsentävien keskeisten sisältöalueiden muodostaminen

(yksi sanalyksi lappu) ja sitten ruveta järjestelemään niitä. Tavallaan ryhmittelyä, teemoittelua,.. aina vain laajempiin käsitteisiin...

Tämä on yksi kivoimmista vaiheista tutkimuksessa, kun tulosten verho alkaa raottua...

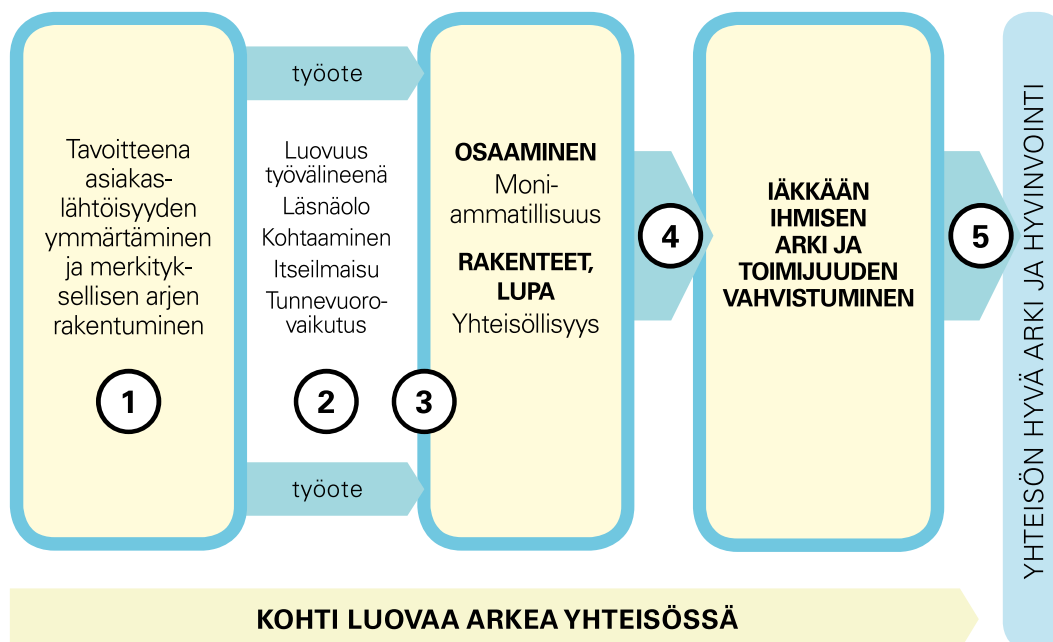
(Otteita tutkijoiden sähköposteista 31.3.2016.)

6. Analyysin eteneminen kohti yleisen merkitysverkoston muodostumista jatkui jäsentelemällä koko haastatteluaineisto kohdassa 5 muodostettujen sisältöalueiden mukaan. Tutkijat jäsentelivät haastatteluaineiston merkityksen sisältävät yksiköt ja niiden selvennetyt merkityssisällöt sisältöalueiden otsikoiden alle. Jokaiselle 14:sta haastattelusta oli annettu oma värikoodi, jolloin haastattelut lähteinä säilyivät, eivätkä sekoittuneet toisiinsa jäsentelyssä.
7. Tämän jälkeen aineisto jaettiin tutkijatiimille sovitun työnjaon mukaisesti analysoitavaksi eteenpäin. Analyysin tuloksena syntyi sisältöalueiden jakaminen niitä jäsentäviin spesifeihin sisältöalueisiin (ks. esim. Perttula 1995b). Tässä analyysivaiheessa hyödynnettiin ahkerasti tutkijoiden yhteistyötä ja toisten analyysitekstien lukemista ja kommentointia.
8. Lopulliset tutkimustulokset, yleinen merkitysverkosto ja sitä esittävät kuviot rakentuivat vastaavan tutkijan prosessina, joka hyödynsi kiinteää dialogia tiimin kesken. Tässä reflektoinnissa huomattiin erityisesti se, että eri näkökulmista sanoitetut merkitykset lopulta viittasivat samoihin asioihin ja ilmiöihin, joten nämä yhdistyivät yleisessä merkitysverkossa (joka on tiivistetty kuvioon 5 ja siitä edelleen kehitettyyn kuvioon 7). Perttulan analyysimenetelmällä muodostettu yleinen merkitysverkosto sisältää tämän tutkimuksen tuloksen eli sen laajemman ymmärryksen luovuuden ja kulttuurisen vanhustyön merkityksistä, joka on muodostunut yksittäisten työntekijöiden kokemusten pohjalta (ks. Perttula 1995a; 1995b; 2000). Tämä kokonaisuus kuvaa niitä merkityksiä, joita luovuuteen ja taidetoimintaan vanhustyössä liittyy, mikä lisää ymmärrystämme luovuudesta ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmasta vanhustyössä (tutkittava ilmiö). Nämä tutkimustulokset on kuvattu tämän raportin luvussa 4.

Edellä esitetty haastattelujen analysointiprosessi on kuvattu tiivistetyssä kuviossa 3.

4 TULOKSET: LUOVAN ARJEN YHTEISÖLLINEN MUOTOUTUMINEN

Tässä luvussa kuvataan tämän tutkimuksen tuloksia eli työntekijöiden kokemusten analysoinnin kautta muotoutunutta kokonaiskuvaa luovuuden ja kulttuurisen vanhustyön merkityksistä sekä luovaan arkeen vaikuttavista tekijöistä. Fenomenologisen tutkimusotteen soveltaminen on tarkemmin kuvattu luvussa 3. Tutkimuksen tulokset tiivistyvät alla esitettyyn kuvioon (kuvio 5), jossa on esitetty luovan arjen muotoutuminen, sekä myöhemmin raportissa esitettävään kehämäiseen muotoon laajennettuun kuvioon 7 (ks. luku 5.1.), joka lisää luovaan arkeen vaikuttavien tekijöiden ymmärrystä. Kuviot kuvaavat haastatteluaineiston analyysin tuloksena syntyneitä tutkimustuloksia, yleistä merkitysverkostoa. Nämä tulokset ovat se ”maisema”, johon kaikki haastateltavien yksittäiset kokemukset ja niiden sisältämät merkitykset ovat sijoitettavissa ja joka näin ollen piirtää luovuuden ja kulttuurisen vanhustyön merkityksistä yleistettävää kuvaa, jonka sisältämää tietoa voidaan soveltaa laajemmin (ks. Perttula 1995a; 1995b; 2000).

Kuvio 5. Luovan arjen muotoutuminen

Kuvioihin 5 ja 7 tiivistetyt fenomenologisella tutkimusotteella saadut tulokset on esitetty sanallisessa muodossa tässä luvussa 4. Seuraavassa kuvioissa esitetyt tulokset kuvataan vielä tiivistetyssä muodossa:

- 1.** Tulosten valossa vanhustyön keskeisenä, arkea, ratkaisuja ja valintoja ohjaavana tekijänä näyttäytyy pyrkimys asiakaslähtöisyyden ymmärryksen jatkuvaan syventämiseen sekä jokaisen iäkkään ihmisen merkityksellisen, hyvän arjen rakentamiseen yhteistyössä henkilökunnan ja asukkaiden kanssa (ks. raportin luku 4.1.).
- 2.** Asiakaslähtöisesti ja yhteistyössä muotoutuvaan, merkityksellisen arjen rakentamiseen tärkeänä ammatillisena työvälineenä nähdään luovuus. Se ymmärretään toisin näkemisen ja pienien arjen valintojen kautta määrittävänä läsnäolona ja yhteisöllisenä toimintana tai jaettuina kokemuksina (ks. raportin luku 4.2.).
- 3.** Näin määrittävänä luovuus vaikuttaa ensisijaisesti työntekijöiden (kaikilla hierarkian ja moniammatillisuuden tasoilla) arvojen ja asenteiden kautta iäkkään ihmisen arkeen ja toimijuuden mahdollisuuksiin. Se, millaisena ”huippuammattilaisen” toiminta ja työote nähdään, vaikuttaa näin ollen siihen, millaista osaamista arvostaa itsessään tai työyhteisössään. Myös organisaation kehittämisessä, työjärjestelyissä ja rakenteissa näkyvät nämä ammattikuvaan/ ammatillisen työtoteeseen kohdistuvat erilaiset *arvostukset*: aineistosta nousee keskeisenä esiin se, miten ammattitaidon tärkeänä osana nähty luovuus on edellytys asiakaslähtöisyyden toteutumiselle arjessa. Myös yhteisöllinen toimintatapa näyttäytyy merkityksellisenä asiakkaan arjen mahdollistajana: yhteisön muodostavat sekä asukkaat että työntekijät, joilla on monenlaisia osaamisprofiileja sekä ammatillisia taustoja (ks. raportin luvut 4.3, 4.4.).
- 4.** Nämä edellä mainitut tekijät yhdessä osaamista ja ammatillista toimijuutta tukevan työssäoppimisen, jatkuvan ammatillisen kehittämisen ja johtamisotteen kanssa (ks. raportin luvut 4.5 ja 4.6 sekä kuvio 7) tekevät mahdolliseksi iäkkään ihmisen toimijuuden ja osallisuuden tukemisen vanhustyön keskeisenä elementtinä.
- 5.** Iäkkään ihmisen henkilökohtaisesti merkitykselliseen arkeen ja toimijuuden tukemiseen pyrkivällä työotteella, organisaatiorakenteilla ja toimintakulttuurilla on merkittävä koko yhteisön hyvinvointia ja hyvää elämää mahdollistava vaikutus. Siinä arjen läsnäoloa, kohtaamisia, itsensä ilmaisemista ja luovuutta herkistävät työmenetelmät, asenteet, ammatillinen osaaminen ja arvot lisäävät näiden elementtien läsnäoloa koko yhteisön arjessa ja elämässä.

Tämä tulosluku jakautuu kuuteen alalukuun. Luvut 4.1 ja 4.2. kuvaavat aineiston **sisältämiä käsityksiä ja asenteita, jotka mahdollistavat** luovuuden ja kulttuurin läsnäoloa vanhustyön arjessa. Luvussa 4.3. tuodaan esiin tulokset, jotka korostavat **vanhustyön näkemistä vuorovaikutus- ja ihmissuhdetyönä** sekä tuovat esiin luovuuden merkitystä näissä ammattitaidon osa-alueissa. Luvussa 4.4 käsitellään tuloksia liittyen aineiston sisältämiin kokemuksiin **vuorovaikutuksellisesta toiminnasta, taidetyöskentelystä ja arjen pienistä luovista hetkistä** sekä tuodaan esiin näiden vaatimaa ammattitaitoa aineiston sisältämien kokemusten valossa. Luvuissa 4.5 ja 4.6. näkökulmana on **työssäoppiminen, jatkuva ammatillinen kehittyminen sekä ammatillisen toimijuuden vahvistuminen**.

4.1 PYRKIMYS ASIAKASLÄHTÖISYYDEN SYVÄLLISEEN YMMÄRTÄMISEEN

Kuviota 5 luetaan vasemmalta oikealle. Siinä alkusysäyksenä ja vanhustyön arjen, toiminnan ja kehittämisen suuntaajana toimivat asukkaan merkityksellinen arki, iäkkään ihmisen tarpeiden syvällinen ymmärtäminen ja hyvän elämän mahdollistaminen.

Tämän tutkimuksen tulosten valossa keskeisenä vanhustyön suuntaajana toimii **pyrkimys asiakaslähtöisyyden syvälliseen ymmärtämiseen**. Tällä on keskeinen vaikutus niin yksittäisen työntekijän ammatti-identiteetin, työotteen ja työn arjen valintojen suhteen kuin laajemmin koko organisaation kehittämistä, johtamista ja toimintakulttuuria ohjaavana elementtinä. Pyrkimys ja asenne asukkaiden asemaan asettumisesta ovat keskeisiä tekijöitä aineistossa. Merkityksellistä on nimenomaan pyrkimys eläytyvään ymmärtämiseen, joka muuntuu toiminnaksi ja strategiseksi valinnoiksi, ei mekaaninen ulkoapäin määritelty asiakaslähtöisyyden käsite. Tämä pyrkimys pitää yllä jatkuvaa, kehitettävää ja herkkävaistoista työtettä vanhustyössä, mikä johtaa asukkaan kohtaamisen ja ymmärtämisen kautta niihin valintoihin, jotka hänen tarpeisiinsa voivat vastata ja näin ollen muovata omaa elämää ja arkea henkilökohtaisesti merkitykselliseksi.

Pyrkimys asiakaslähtöisyyteen lähtee sen asettamisesta toiminnan suunnittelua ja toteuttamista dynaamisesti ohjaavaan asemaan. Se toimii vanhustyön alkusysäyksenä, syynä ja suuntaajana. Tämä näkökulma tuo haastateltavien kokemusten valossa mukanaan asukkaan tarpeet, toiveet ja elämänhistorian palvelun/hoidon keskiöön.

Asiakaslähtöisyys näkyy haastateltavien kokemuksissa konkreettisesti 1) hoitosuunnitelmakäytänteissä, 2) asenteissa ja 3) arjen valintoina. Nämä tulokset kuvataan seuraavissa kolmessa alaluvussa tarkemmin.

4.1.1 HOITOSUUNNITELMAKÄYTÄNTEET JA ASIAKASLÄHTÖINEN NÄKÖKULMA

Tutkimusaineistosta nousee keskeisenä ihmisen kokonaisvaltaisen näkeminen ja yksilöllisyyden huomioiminen. Työntekijöiden kokemuksissa korostuu eletyn elämän merkityksellisyyden näkeminen ja asukkaiden elämänhistorian tuntemisen tarve. Moni haastateltava painottaa, että asukkaan elämäntarinan tuntemisen pitäisi olla nykyistä enemmän hoivan keskiössä ja siihen liittyvien valintojen ja käytänteiden pohjana sekä suuntaajana. Moni pyrkii työssään tukemaan asukkaiden elämään kuuluneita osa-alueita:

(N)ää ihmiset on kaikki jostain tullu, ne on ollu jotain, niil on eri ammatit ja niil on oma elämä ollu. Eihän mekään tiedetä kaikkia niistä -- mitä ne itse on pystynyt kertomaan. Et ottaa ne aitoina ihmisinä vastaan semmoisina kun ne on. (H5.)

(S)e hoitohenkilökunta tuntee sen asukkaan, ja että käytettäisiin enemmän aikaa -- siihen hänen elämänhistoriansa tutkimiseen, eikä vaan siihen lääketieteelliseen puoleen. (H4.)

Asukkaiden elämänhistoriaa, tarpeita, toiveita, mieltymyksiä ja harrastuksia kirjataan hoito- ja palvelusuunnitelmaan: *”(T)ommosia harrastuksia ja mielekäs tekeminen ja muuta niin sellaista kysellään aina kun tänne tulee.” (H3).* Varsinaista kulttuurisuunnitelmaa eivät tässä tutkimuksessa haastatellut työntekijät ole käyttäneet, mutta kulttuuriin liittyvien mieltymysten kirjaamista ja elämänhistorian tuntemista myös kulttuurin ja taiteen näkökulmasta pidetään hyvin keskeisenä: *”(O)is kumminki hyvä tietää just se tausta sieltä voi löytyy jotain mitä voi hyödyntää. Sitä vois ilman muuta tarkentaa ja laajentaa sitä kyselyä. Kyse on vaan siitä et monihan ei enää ite välttämättä osaa kertoa tai muista kertoa, että voi olla jotain pianisteja tai mitä lie.” (H11.)* Moni haastateltava pitää tärkeänä vanhuksen elämänhistoriaan liittyvän tiedon hankkimista lähiomaisilta ja toivoisi sitä hyödynnettävän nykyistä enemmän. Tämä olisi tärkeää erityisesti muistisairaiden kohdalla. Pitkäaikaishoitoon tullaan nykyään huonokuntoisena, ja elämän-

historian selvittäminen siinä vaiheessa on haastavaa. Myös valmiiksi tehty hoitotahto auttaa keskittymään asukkaan toiveisiin ja tunnistamaan niitä eri tilanteissa.

Lisääntynyt käsitys asukkaan elämänhistoriaan liittyvistä tapahtumisista ja tekijöistä auttaa ymmärtämään häntä arjessa. Haastateltava H12 on todennut taustojen vaikuttavan päivittäiseen vuorovaikutukseen: *”(M)itkä on ollu heidän elämässä isoja ja pieniä juttuja ja tai minkälaista työtä tehny ja missä -- antaa -- siihen vuorovaikutukseen et miten me kohdataan näit asukkaita et aijaa sen takia toikin tulee tohon ovelle ja kysyy joko me ollaan satamassa ku se on ollu laivalla töissä.”* (H12.) Myös esimerkiksi kotiseutuun liittyvä informaatio voi auttaa aktiivisessa, jaetussa muistelussa.

Omahoitajan rooli on aineiston mukaan asiakassuhteessa merkittävä, ja tästä riippuu pitkälti se, kuinka paljon historiaan on perehdytty ja miten sitä hyödynnetään. Omahoitajien tehtävä on huomioida yksilöllisiä toiveita ja jakaa tietoa toisten kanssa: *”(O)mahoitaja viime kädessä. Hän voi esimerkiksi ohjata vaikka sellaisiin ryhmiin mukaan -- jos tietää, että joku tykkää vaikka kädentaidoista. Vaikka ei pystyis enää tekemään niin voi olla siellä mukana.”* (H3.) Tämä tulee aineistossa esiin sekä positiivisena että jossakin mielessä myös toiminnan tavoitteellisuutta häiritsevänä tekijänä. Aineiston kokemuksissa kuvataan erilaisia käytänteitä, ja välillä tiedonkulku saattaa olla huteraa: *”(N)o mä en tiedä mikä siihen olis sitten ratkaisu, että ei voi oikein siihen seinälle sängyn yläpuolellekaan sitä [esim. tietoa asukkaan mieltymyksistä] lätkäistä, mutta että tavallaan kaikki tietäis”* (H1).

Aineisto sisältää pohdintoja asukkaiden toiveiden kirjaamiseen liittyvistä prosesseista sekä keinoista, joilla voitaisi huomioida ihmisen elämää myös joustavasti tilanteiden muuttuessa. Haastateltava H4 pitää tärkeänä, että ihmiselle annetaan myös mahdollisuus muuttaa toiveitaan: *”(A)nnetais sille ihmiselle myös lupa muuttua. Jos on joku aina juonut kahvia, ja se haluaakin teetä. Niin miksi sille annetaan vaan kahvia, kun se lukee jossain papereissa että se juo kahvin kahdella sokerilla.”* (H4.) Asukkaan tarpeiden tai toiveiden ymmärtäminen ja mieltymysten tulkinta koettiin aineistossa myös haastavaksi, sillä toiveiden sanoittaminen ei monellekaan vanhukselle ole enää mahdollista.

Asukkaan tietojen kirjaaminen ei aina, tavoitteistakaan huolimatta, pysty tavoittamaan ihmisen kokonaisuutta tai historian ulottuvuuksia. Työntekijät ovat yllättyneet saadessaan ihmisen luonteeseen tai käyttäytymiseen liittyvää kokemuksellista tietoa, joka on ollut ristiriidassa muuta kautta saadun informaation kanssa. *”(K)un meille tulee uusi asukas, me luetaan -- lausunnot niistä -- sitten me aina yllätetään ettei se ookaan yhtään semmonen. Ja usein ne yllätykset onkin positiivisia. Eipäs se ollutkaan niin raskas kuin papereissa luki. Että niissä on paljon enemmän potentiaalia*

niissä vanhuksissa kuitenkin --.” (H4.) Joskus taipumukset tai mieltymykset tulevat ilmi vasta toiminnan kautta: ”(M)e ihmeteltiin, et onks tää totta, ja hän kertoi, et hänellä on aina ollut kymppi piirustuksesta et opettajakin ehdotti -- se oli aivan ihana taulu, aivan ihana, -- siis aivan mahtava. Et monella on todella paljon lahjoja, ja et sais vielä toteuttaa niitä lahjoja mitä niiku on.” (H6.)

Aineistossa kuvataan tilanteita, joissa asukkaan elämästä yllättäen esille tulleella informaatiolla voi olla arkeen tai olemiseen jopa mullistava vaikutus:

(O)is kumminki hyvä tietää just se tausta sieltä voi löytyy jotain mitä voi hyödyntää. -- Sit mä niinku kysyin vaan niinku spontaanisti do you speak English ni sit hän rupes puhumaan englantia, ja sit hän puhui koko loppupäivän täällä englantia -- se tul just vähän niinku yllärinä -- että niin hyvä kielitaito -- et just jos ois tienny ni sehän on niinku voimavara et hän vois aktivoitua keskusteluissa jos jonkun kanssa englanniks. (H11.)

Seuraavassa esimerkissä musiikkiesityksen kommentoinnin kautta tuli ilmi, että henkilö oli tehnyt musiikkia työkseen. Haastateltava H1 pohtii esimerkin kautta sen merkitystä, mitä asukkaiden kanssa työskentelevät henkilöt tietävät elämänhistoriasta ja miten sitä voisi hyödyntää arjisissa tilanteissa sekä henkilön itsensä että muiden asukkaiden iloksi: ”(M)eillä on -- esiintyny jostakin joku pelimannimusiikki... -- Joku niistä oli sitten soit-tanu pianoa niin tämä entinen [ammattinimike] oli sanonu, että tuo piano ei kyllä oikein ole vireessä.” (H1.)

4.1.2 ASIAKASLÄHTÖISYYS ASEENTEENA VUOROVAIKUTUKSESSA

Asiakaslähtöiseen näkökulmaan haastateltavat liittävät kohtaamisen ja ajatuksen, jossa keskeisenä on elämän loppuvaiheen eläminen arvostettuna ihmisenä. Tähän aineiston kokemuksissa liitetään myös ammatillisena välineenä dialogisuus ja vuorovaikutustilanteeseen luottaminen. Aineiston kokemusten valossa ihmiselle ei välttämättä ole tärkeintä, saako hän esimerkiksi kaikki mahdolliset tuet/tukimuodot, jotka hänelle kuuluisi. Tärkeintä – ja asukkaasta käsin määrittyvää palvelua – on myös sen oikea-aikaisuus: saako ihminen avun juuri elämäntilanteensa kannalta keskeisimpään pulmaan tai haasteeseen? Asiantuntijuus olisi tästä näkökulmasta ”räätälinä” toimimista ja juuri tälle ihmiselle sopivan palveluyhdistelmän rakentamista ja ammattilaisena ”itsensä tarpeettomaksi

tekemistä”. Syvällisen kuuntelun avulla voidaan säästää aikaa ja auttaa ihminen nopeammin tavoitteeseensa sekä lisäksi tarjota kuulluksi tulemisen kokemus, jolla on arvokas merkitys.

Haastatteluaiineistosta näkyy asukkaan arvostuksen merkitys, joka liittyy siihen, että asukas ei ole hoitamisen tai toiminnan kohde: *”(M)elkein aina ne ikävät kokemustarinat sosiaali- ja terveyshuollosta liittyy siihen, että sua ei oo kuultu, sun yli on kävelty. Ja mun mielestä ne kokemukset tulee siitä että sinne tulee joku asiantuntija ammattilainen, joka kertoo sulle miten sun pitää elää sun elämää.”* (H13.) Haastateltava H7 sanoittaa asiakaslähtöisyyttä huomioimisena kokonaisvaltaisesti ja omalle persoonalle tyypillisellä tavalla. Tämä voi näkyä toiminnassa esimerkiksi jonkun asukkaan kohdalla erityishuomion kiinnittämistä vaikkapa naiseuden huomioimiseen: *”(M)ust just sitä persoonaa pitää niinku kunnioittaa siinä, et jos on ollu hieno rouva tai itsestään huolehtiva rouva ni ne papiljotit, siis on oltava aikaa.”* (H7.)

Aineistossa asiakaslähtöisyyden näkökulmaa pohditaan myös suhteissa vanhuuteen, sairauteen ja kuolemaan:

”(M)ut sekin täytyy hyväksyä, et ihmiset vanhenee ja sairastuu ja kuolee, et kukaan ei siis suoraan terveiltä jaloilta hautaansa kaadu. Ihmisen pitäis antaa myös olla raihnainen, ja olla vanha ja väsynyt. Et ihmiset on koko ajan huonokuntoisempia, ovat maanneet monta vuotta yksin kotona kotihoidon turvin ja sit ne yhtäkkiä tulee tänne ja ne revitään pakolla mukaan kaikkeen yhteisölliseen. -- Et enemmän pitäis ihmisten olla yksilöitä loppuun asti. (H4.)

Työntekijöiden kokemuksista heijastuu asukkaiden tarve uuden oppimiseen myös vanhuudessa. Arjen sujuvuus on tärkeää, mutta siinä on suotavaa kokeilla uusia, yllättäviäkin asioita. Pyrkimys asiakaslähtöiseen ymmärtämiseen näkyy esimerkiksi haastateltava H2:n ajatuksissa elinikäisestä oppimisesta myös muistisairaana elämän merkityksellisenä osana. Haastateltava on yllätynyt muistisairaiden kokemuksista uuden äärellä:

”(M)ulle on yllättävää, että muistisairaat on ite halunnut jotain, kun on järjestetty kaikenlaista toimintaa, ja sitten kysytty mikä oli kivaa, niin muistisairaat saattaa sanoa, että uuden oppiminen. Se on tosi yllättävää. Sitä vaan aina ajattelee, että ne vanhat tavat, rutiinit, kaikki nämä niin se pitää sen muistisairaana arjen turvallisena ja hallittavana. Ja toisaalta se onkin niin, että ne pitää olla siinä. Se vahva rakenne pitää olla. Mutta sen lisäksi voi tarjota uusia näkökulmia. (H2.)

4.1.3 ASIAKASLÄHTÖISYYS ARJEN VALINTOINA

Aineistosta nousee merkittävänä asiakaslähtöisyys yksilöllisten tarpeiden mukaan muovautuvina arjen toimintoina. Keskeisinä nähdään ruokailuun ja nukkumiseen liittyvät arjen rytmit. Tässä haastateltavat kuvaavat myös kehittämisen tarvetta: jotkut haastateltavista kokevat kellonakoihin ja perinteiseen arjen rytmiin liittyvät tavat liian sitovina ja yksilöllisyyttä estävinä. Herkemmällä yksilöllisten mieltymysten huomioimisella voisi olla suuri vaikutus ihmisten tyytyväisyyteen. Haastattelujen valossa helpotusta voisivat tuoda jo pienet ratkaisut. Aineistossa pohditaan esimerkiksi aamu- ja iltarutiineista irtautumista: *”(E)ttei oltais niin kaavamaisia eikä suorituskeskeisiä. Just siihen, et kaikkien ei tarvis olla pystyssä vaikka klo 10 mennessä. Et aamiaisen vois nauttia vaikka sängyssä, jos hän kuitenkin tarvii apua aamiaisen syönnissä.” (H4.)*

Myös muissa toiminnoissa ihmisten tarpeiden huomioiminen ei useinkaan tuo lisää työtä, kuten haastateltava H4 kuvaa: *”(N)e on niin pikkujuttuja, ettei oikein, mä en osaa oikein osaa tuoda esille” (H4).* Hänen mukaansa asukkaan tarpeille herkistyminen ennemminkin auttaa kohdistamaan voimavarat/toimet asukkaan näkökulmasta mielekkäämmällä tavalla:

(M)ää opin tunteen ne ihmiset niin eri tavalla, ja mää tiiän suunnilleen mitä kaikkea voi tarjota. Mulla on esim. ollut eteerisiä öljyjä, mitä mää oon käyttänyt joillekin. Ja mää oon esim. tarjonnut lounaan parvekkeella --. Kaikkia tällaisia pieniä juttuja. Et mää oon aina testannut, et tykkäiskö tää ihminen nyt tästä. Ja jos sit joku ei tykkää, mää vaikka vaan silitän päätä tai laitan tukkaa, aina jotakin löytyy. (H4.)

Pienet kohtaamisen ja läsnäolon hetket nousevat monien työntekijöiden puheissa merkittäviksi asiakaslähtöisen arjen elementeiksi. Kahden kesken oleminen, vaikkakin vain lyhyen aikaa, jättää ihmiselle hyvän mielen ja antaa tunteen aidosta kohtaamisesta:

(N)o kyl siin on tärkeintä -- et yhden ihmisenkin kanssa, et saat sen, et se on aidosti innostunut, et hän on iloinen ja onnellinen et hänelle annetaan aikaa. Ja ne on pitkän aikaa hyväntuulisia ku hänelle oli aikaa. Oli se sit kädestä silittämistä tai laulamista tai katselemista. Se on hirveen pienistä asioista kiinni. (H5.)

4.2 LUOVAT NÄKÖKULMAT ASIAKASLÄHTÖISYYDEN EDELLYTYKSENÄ

■ *(K)ohhti luovaa arkea, varmaan sinne kohti ollaan menossa tässä (H13).*

Tämän tutkimuksen tulosten mukaan vanhustyön suuntaajana toimii pyrkimys asiakaslähtöisyyden syvälliseen ymmärtämiseen. Tämä lähtökohta vanhustyössä johtaa siihen, että **asiakaslähtöisyys nousee arvojen, asenteiden ja valintojen keskiöön**. Tulosten mukaan tämän kaltainen asiakaslähtöisyys **näyttäytyy luovina näkökulmina tai asenteena, joilla asiakaslähtöisyys voi toteutua käytännössä**.

4.2.1 LUOVUUS UUSIEN NÄKÖKULMIEN ETSIMISENÄ JA "TOISINNÄKEMISENÄ"

Mielenkiintoisena tutkimustuloksena nousee esiin se, kuinka useimpien haastateltavien kokemuksissa **luovuus** ei liity vain kulttuurisiin menettelmiin tai taiteen käyttöön, vaan se ymmärretään **laajemmin arkeen ja elämään suhtautumisena aina uusista näkökulmista**. Haastateltavat **liittävät uusien näkökulmien etsimiseen pyrkivän ja vuorovaikutuksessa toteutuvan luovuuden** tärkeäksi asiakaslähtöisyyden mahdollistajaksi työssään. Tällainen luovuus vanhustyössä voi näkyä pieninä tekoina ja spontaaneina hetkinä, jolloin koetaan arki yhdessä hyväksi. Luovuus on enemmänkin asenne, joka mahdollistaa kyvyn tarttua tilanteisiin ja löytää kulloinkin toimiva asia tai keino, mikä tekee asukkaan olon helpommaksi tai turvallisemmaksi, piristää tai auttaa kohtaamaan: *"(E)i -- sellast tiukkaa hierarkiaa tai tiukkaa jotakin sellast sapluunaa tai rutiinia minkä mukaan päivät on mentävä, vaan että ne päivät olis niinku omannäköisiä ja lähtis siitä mikä se asukkaan juttu sinä päivänä on."* (H14.) Asiakaslähtöistä luovaa asennetta kuvataan aineistossa eniten arjen merkityksellisen, yksilöllisen muovaamisen, vuorovaikutuksen ja kohtaamisen näkökulmista, mutta aineistossa tulevat esiin myös organisaatiossa valittujen kehittämiskohteiden ja strategisen johtamisen näkökulmat.

Haastatteluaineistosta nousee esiin se, kuinka **luovuus vanhustyössä nähdään ensisijaisesti pieninä, kiinteästi arjessa kiinni olevina "toisin tekemisen" ja näkemisen mahdollisuuksina, uudenlaisina näkökulmina tai joustavuutena**. Se näyttää kykyä kyseenalaistaa totuttuja käytänteitä ja nostaa iäkkään ihmisen näkökulma arjen työn keskeiseksi lähtökohdaksi. Tämä nähdään haastatteluissa edellytyksenä

asiakaslähtöisyyden toteutumiselle tai sitä tukevien käytänteiden muoutumiselle: *”(S)e on valtavan iso asia. Oikeestaan mä niinku aattelen et se on semmonen melkein tapa ylipäänsä subtautua työhön ja ihmisiin.” (H13.)*

Tällaiseen asenteeseen liittyy usein tarve rohkeasti ottaa uudenlaiset ajatukset ja ideat käyttöön ja hyödyntää uudenlaisia näkökulmia. Haastateltava H14 kuvaa kokemustaan luovuudesta jonkinlaisena toisintekemisenä, oman persoonan käyttämisenä ja joustavuutena suhteessa asioihin, toimintaan ja näkökulmiin: *”(S)e luovuus on semmosta jonkunlaista joustavuutta, tietynlaista resilienssiä, et sulla ei oo niinku yhtä ainutta tapaa tehdä jotain asiaa vaan sä voit niinku käyttää sitä omaa persoonaa. Ja sit semmosia niinku, et sä voit joustavasti eri tilanteissa tai samois tilanteissa käyttää erilaisia tapoja miten sä lähestyt --” (H14).*

Aineistossa luovuus nousee esiin arkisena asiana. *”(M)illai se on siinä arjessa -- ihmiset tekee siitä niin hirveen hienon asian. Ja mä taas ajattelen että se on kauheen arkinen asia --.” (H13.)* Luovuus voi olla tapa tehdä työtä ja asettaa asiat tärkeysjärjestykseen, kohdata kokonaisvaltaisesti: *”(S)e on sitä kun uskaltaa kattoo niitä asioita sen toisen ihmisen näkökulmasta -- tapa tehdä työtä -- et pyrkii löytämään niit uudenlaisia tapoja sen asiakkaan kanssa -- rohkeutta ajatella asioita uudella tavalla. Ja kyseenalaistaa, must se on aina tärkeetä mitä tommosis luoviskin menetelmis oppii, että kyseenalaistaa niitä vanhoja. (H13.)*

Luovuuden määrittelyn pohtiminen ja sille annetut omakohtaiset merkitykset vanhustyössä sekä ammatillisuudessa muodostavat suuren osan tämän tutkimuksen haastatteluaineistoa. Aineistossa luovuuteen liitetään myös **uskallus, luovuuden määrittelemiseen ja sen erilaisiin tulkitoihin ja muotoihin**. Tätä voi rinnastaa toimijuuden ”voida”-modaliteettiin (Jyrkämä 2008). Haastatteluaineistossa pohditaan luovuuden monia muotoja ja etsitään sen määrittelyn sallivuutta: *”Ehkä se on luovuutta kun itse poikkeaa jostain normista tavasta toimia. Että sä päätät, että mä en teekään näin vaan voisinkin koklaa tällaista. Se on luovuutta.” (H3.)* Vanhustyön arjessa luovuus voi näyttäytyä esimerkiksi huomion viemisenä muualle kysymyksen tai laulun avulla. *”(S)e on vaan sellaista oman kynnyksen ylittämistä siihen, että uskaltaa tehdä sen. Luulen että siinä on eniten sitä jännittämistä.” (H3.)*

Haastateltavien kokemusten valossa arjen luovuus on sallittua, mutta ei valtavirtaa toimintakulttuuria ohjaavana työskentelyotteena: *”(J)uu se on just sitä, että on lupa tehdä asiat eri tavalla ja tilanteen mukaan.” (H4.)* Se, että luovuus arjen työn ohjaajana, esimerkiksi pysähtyminen tai muistelu, on sallittua, tulee hetkellisesti näkyväksi yksittäisten kohtaamisten, esimiesten rohkaisun tai oman toiminnan kautta. Esimieheltä ja työyhteisöltä saatu tuki ja kannustus koetaan hyvin merkittäväksi luovaa asennetta lisääväksi tekijäksi.

4.2.2 PIENET TAITEEN JA KULTTUURIN ELEMENTIT ARJEN HETKISSÄ

Työntekijät pitävät yhdessä tekemistä ja luovia hetkiä iäkkäiden ihmisten arkeen kuuluvana tärkeänä osana: ”(J)uuri tämmöstä pitää olla vanhustyössä. Se pitää olla sitä elämän makua siinä niinku arjessa koko ajan.” (H2.) Luovat ratkaisut ja toiminnalliset tilanteet tuottavat arkeen elämäniloa, jota pelkät rutiinit eivät tuota. Haastateltavien kokemusten valossa asukkaalle erityisen merkityksellistä ovat ”arjen luovat kohtaamiset”, pienet taide-teot tai luovuuden ja kulttuurin elementit. Asukkaan tarpeiden ja elämän mieltymysten huomioimiseen tarvitaan luovuutta, mutta ei välttämättä erityisosaamista. Pienet päivittäiset menetelmät toimivat arjessa monesti paremmin kuin suurta organisointia vaativat tapahtumat: ”(S)en luovuuden ei tarvi olla mitään suurta, järjestettyä, joka vaatii erityisosaamista, joka tarvii terapiahenkilökunnan paikalle, vaan et se voi olla ihan jotain pientä. Ja se että se voi olla niinku sun työmenetelmä, niinku keino, joka päivä.” (H4.) Arjessa ”pienestä tulee suurta”. Aineiston kokemusten mukaan arjen keskellä pienet ”virikeaiheet” voivat joskus olla merkityksellisempiä kuin varsinainen asukkaan siirtäminen viriketoimintatuokioon.

Luovalla arjen yhteisellä rakentamisella voidaan tarttua hetkiin haastateltavien mukaan esimerkiksi ruuanlaittoon tai puutarhanhoitamiseen liittyvillä tekemisillä.

(T)uli mieleen, meil on tää ruuanlaitto, tai leipominen, et jotkut tykkää hirveesti leipoa. Se on mun mielestä yks sellanen luovuus, et voi käsin tehdä. -- Joulutorttuja, pullia, sämpylöitä, mitä meil nyt on mahdollista, pipareita, tällasia, vaikka mitä. (H6.)

(M)ä puhuin niistä kukkien hoitamisesta. Ihan sellasia arjen juttuja ihan täs meidän... Ei meil mitään ihmeitä ole, ihmeellistä ole, mut eihän se elämäkään monesti niin hohdokasta, et joka päivä käydään oopperassa eikä konsertissa! (H6.)

Haastatteluisa arkeen kiinnittyvän luovuuden määrittely koetaan myös vaikeaksi, ja moni haastateltava lähestyy luovuutta sen vastakohtaan – kaavamaisuuden ja ennakolta asetetun – kautta. Sen kuvaaminen, mikä ei ole luovaa, on monelle haastateltavalle helpompaa. Haastateltava H12 kuvaa luovuutta arjen olemisessa pysähtymisinä, lyhyinä keskusteluina ja hyvää mieltä tuovina hetkinä päivän mittaan:

(M)un mielest se on niin niin sillai mukana et en mä välttämättä järjestä tilaisuuksii tai tämmösii ryhmiä ja meil ei oo mitään laitosasuja,

et me ollaan omissa vaatteissa, niin kyllä ne meidät, ei ne niinkään toistensa kanssa seurustele ne aina meidät tunnistaa ja meihin niinku hakeutuu ja tämmösii et sanotaan et ehkä ihan semmoset kahdenkeskiset usein meillä on ihan hyvin aikaa ku nekin liikkuu useimmat ni siinä pysähtyä ja vaihtaa muutaman sanan tai kysyy mitä etsit ihan semmonen pikkunen juttu et sen et saa niille hyvän mielen jopa nauruu ni se on. (H12.)

4.2.3 LUOVUUS AMMATILLISENA MOTIVAATIOTEKIJÄNÄ JA KEHITTÄMISASENTEENA

Haastateltavien kuvaillessa luovuutta tai sen merkitystä itselleen työssään nousee keskeisenä tekijänä esiin oman persoonan ja omien vahvuuksien käyttö arjen vanhustyössä. Nämä kokemukset koetaan erittäin tärkeinä työssäjaksamisen ja työmotivaation kannalta.

(M)ulle se tarkoittaa et mä teen asioita vähän eri tavalla. Ja onneksi mä oon työpaikassa jossa se sallitaan. (H4.)

(T)ää on sillai tärkeää, että täällä saa olla niinku oma ittensä, täällä ei kukaan sano että miksi sä teet noin. Että täällä saa omalla persoonallisuudella tehdä töitensä, mikä on mun mielestä rikkaus. (H5.)

Moni työntekijä peilaa työnsä merkityksellisyyttä ikään kuin asukaan silmien kautta. Työn koettu merkitys iäkkään ihmisen elämän kannalta tuo kokemuksen työn vaikuttavuudesta. Tässä luovilla kokemuksilla, kohtaamisilla ja pienilläkin erityistä merkitystä kantavilla arjen ja elämän hetkillä on aineiston valossa keskeinen merkitys: *”(M)ä nään sen ilon ja riemun mitä se tuottaa -- tanssiminen tai laulamminen -- on ihan käsin kosketeltavissa, läpinähtävissä mitä -- meidän ihmisille merkitsee.” (H14.)* Työntekijöiden kokemukset kertovat iäkkään ihmisen kokemuksen ja elämäntilanteen ammatillisesta ymmärtämisestä, myötäelämisestä ja kanssakulkemisesta. Luovuus ja luova työote ovat myös oleellisia tekijöitä työntekijöiden työssäjaksamisen kannalta: *”(S)e luovuus on työntekijöitten jaksamisen kannalta tärkeä. -- Ihmiset väsyttää ittensä ja polttaa ittensä loppuun, jos on liian laitostaista ja semmosta hierarkista se touhu. Jos se, jos kaikki mitataan vaan semmosella tehokkuudella ja siis sillä että kuinka nopeasti sä oot saanut kaikkien aamutoimet tehtyä.” (H4.)*

Luovaan työotteeseen voi liittyä myös tarve rikkoa rajoja tai haastaa totuttuja käytänteitä. Haastateltavat kuvaavat tässä tarvittavan

kynnysten ylittämistä, rohkeutta ajatella ja luottamusta itseän. Pyrkimys luovasti asiakaslähtöiseen toimintatapaan näyttäytyy aineiston valossa joskus myös uhkana ja asiantuntijuutta haastavana. Tästä aineistossa on esimerkkinä kokemus sellaisten tehtävien tekemisestä, jotka liittyvät palvelutalossa olevien eläinten hoitamiseen: uudenlaiset käytänteet tai toiminnot tuovat mukanaan myös uudenlaisia tehtäviä totuttuihin työkuviin. Luovuuden käyttö työssä voi haastaa omaa ammattikuvaa. Tätä kuvaa haastateltava H13 seuraavasti: ”(K)u uskaltaa enemmän just heittäytyä ja päästää irti siitä et just sä oot jotenkin kauheen niinku tärkeä ammattilainen poistamatta kuitenkaan sitä sun vankkaa ammatillisuutta” (H13).

Myös työntekijöiden erilaisten vahvuuksien sekä yhteisöllisen toimintakulttuurin hyödyntäminen tuodaan luovana voimavarana esiin.

(K)aikki ei osaa kaikkea -- täytyy mennä meidänkin niinku sen mukavuusalueen ulkopuolelle, mutta -- meil hirveen hyvin on henkilökunta -- meil on moneen lähtöön meitä osaajia. Jokaisella on omat vahvuudet ja sitte tietysti heikkoudetkin. (H7.)

(K)aikki on hirveen innostuneita yleensä kaikkeen uuteen ja sellaseen aktiiviseen ja se on, asukkaat tavallaan just kertoo sen mitä he haluaa tehdä niin mikäs sen parempaa jos se on hoitajallekin mielekästä tekemistä ni tehdä se sitten yhdessä. (H8.)

4.3 LUOVUUS IHMISSUHDE- JA VUOROVAIKUTUSTYÖN TYÖOTTEENA

Tässä luvussa tuodaan esiin aineistosta nousseet tulokset, jotka korostavat vanhustyön näkemistä vuorovaikutus- ja ihmissuhdetyönä sekä tuovat esiin luovuuden merkitystä näissä ammattitaidon osa-alueissa.

4.3.1 LÄSNÄOLO JA KOHTAAMINEN – LUOVAA HERKKYYTTÄ ELÄVÄLLE TILANTEELLE

(S)iis se kohtaaminen siinä hetkessä ja se asiakkaan vierellä oleminen (H3).

Aineiston sisältämissä **kokemuksissa kohtaamiseen ja läsnäoloon** tiivistyy paljon merkityksellistä. Nämä elementit liittyvät työn vaikutavuuteen, syvälliseen ammattitaitoon ja luovaan näkökulmaan arjesta.

Moni haastateltava kuvaa luovuutta kahdenkeskisenä olemisena, pysähtymisinä, pieninä keskusteluina ja hyvää mieltä tuovina hetkinä päivän mittaan: *”(M)elkein kaikkii auttaa se et sä niinku kohtaat sen ihmisen niin että sä oot niinku iloisesti yllättyny siitä kohtaamisesta, että se kyllä toimii aina --.” (H11.)* Vaikka moni haastateltava tuo esiin kiireen, haastateltavat myös korostavat, kuinka lyhyetkin hetket ovat merkityksellisiä, kun niihin liittyy aito kuunteleminen ja läsnä oleminen. Haastateltava H5:n kokemuksen perusteella asukas saattaa olla pitkään hyväntuulinen tällaisen kohtaamisen jälkeen: *”(N)o kyl siin on tärkeintä, ... et yhden ihmisenkin kanssa, et saat sen, et se on aidosti innostunut, et hän on iloinen ja onnellinen et hänelle annetaan aikaa. Ja ne on pitkän aikaa hyväntuulisia ku hänelle oli aikaa. Oli se sit kädestä silittämistä tai laulamista tai katselemista. Se on hirveen pienistä asioista kiinni.” (H5.)*

Haastateltavat korostavat tilanteeseen ja asukkaaseen keskittymisen sekä yksilöllisten lähestymistapojen etsimistä arjessa merkitystä. Nämä konkretisoivat välittämisen tunnetta. Haastateltava H11 ilmaisee tämän sanoin: *”(E)ttä mä olen tolle joku --” (H11).*

Haastateltava H4 kokee voivansa tuoda merkityksellisiä kohtaamishetkiä kahdenkeskisissä keskusteluissa asukkaiden arkeen ja niiden kautta käsitellä esimerkiksi keskeistä luopumisen teemaa sekä edistää elämän merkityksellisyyden kokemuksia: *”(S)e ihmisten kanssa kahden kesken juttelu, ne kertoo mulle asioitaan ja mä voin auttaa niitä ja... Et ne vanhukset, niillä on tarve löytää merkityksiä niiku omalle elämälleen ja niille on tärkeää kertoa asioita ja saada laitettua niiku piste joillekin asioille. Kun se on luopumista aika paljon ja sitä että käsittelee asioita. (H4.)*

Haastateltavat kuvaavat yksilöllistä kohtaamista sekä läsnäoloa ammatillisuuden että luontaisten taipumusten, lahjakkuuden ja tunneälyn kautta: *”(O)n ihan oikeasti läsnä -- ei siihen voi mun mielest ees kouluttaa välttämättä -- tavallaan semmonen heittäytyminen--.” (H12.)*

Haastateltavat sanoittavat ammattitaitoonsa olennaisesti kuuluvaa hiljaisen tiedon olemusta **vuorovaikutuksessa toteutuvaksi herkkävaikeuksi**. Tämän ammatillisuuden osan olemassaolo näkyy toiminnassa asukkaiden tarpeiden ja yksilöllisyyden huomioimisena vivahteikkaasti ja luovasti arjen toimissa:

(M)ä juttelen tosi paljon -- mää oon avoin, ihmiset pystyy puhumaan mulle asioistaan. -- oon aika helläkätinen, laitan ihmiset nätiksi. Ja oon hyvämuistinen, muistan mistä ihmiset tykkää. Jollekin rouvalle on tärkeätä, että laitetaan aina hajuvoetta ja kammataan tukka nättisti, niin mä muistan tällaset pikkuasiat -- yks rouva haluaa lukea kahvin sängyssä ja lukea Hesarin, ja mää annan sille sen mahdollisuuden --. (H4.)

Yhteys muistisairaaseen voi rakentua ammattitaitoisesti intuition ja herkkävaistoisuuden kautta, jossa pääpaino on aistimisella ja vuorovaikutuksen sanattomassa informaatiossa, ihmisten reaktioiden lukemisella: ”(M)ää opin tunteen ne ihmiset eri tavalla -- et mää oon aina testannut, et tykkäiskö tää ihminen nyt tästä. Ja jos sit joku ei tykkää, mää vaikka vaan silitän päätä tai laitan tukkaa, aina jotakin löytyy.” (H4.)

Tämä **herkkyys sanattomille viesteille, eleille ja vuorovaikutuksen sisältämälle informaatiolle** näkyy ammattitaidossa kiinnostuksena havainnoida ja tulkita ihmisten ilmeitä ja eleitä yksilöllisen ja asiakasläh- töisen toimintatavan löytämiseksi: ”(S)itä hetkessä elämistä -- nää on niin yksilökohtasii nää jutut -- et se pitää olla aika pitkälle jo semmost sisäsyntystä et oikeesti välittää siitä, et sua kiinnostaa katsoa ja tulkita niitä ilmeitä ja -- sä saat jonku pahan tilanteen laukeamaan --.” (H12.) Yksilölliseen kohtaamiseen vaaditaan usein luovia ratkaisuja haastavissa tilanteissa. Haastateltava 11 kuvaa luovien ratkaisujen löytämistä käytännön tilanteisiin muistisairaiden kanssa työskennellessä eräänlaisiksi ”online-luovuudeksi”. Arjessa tulee jatkuvasti esiin sosiaalisia tilanteita, jotka pitää ratkaista heti, ja silloin luovuudella on paikkansa. Nämä liittyvät usein tavallisiin päivän kulussa tapahtuviin toimintoihin kuten pukeutumiseen tai syömiseen: ”(K)äytännön tilanteet -- niissä se luovien ratkasujen löytäminen. Et sehän on niinku online -- jos joku ei onnistu ni siinä täytyy heti sit miettiä mikä vois onnistuu -- miten päästäis niinku aamupalapöytään tai miten onnistus joku pukeutuminen -- tässä sitä se luovuus et koko ajan miettii niitä ratkasuja siihen --.” (H11.)

Seuraavat esimerkit kuvaavat kohtaamisen ja läsnäolon ammatti- taidon osa-alueita vanhustyön ammattitaidossa:

(P)ienist hetkistä -- nonverbaalia -- niist hetkistä jotenkin saa kiinni siinä kun tekee sitä asiakastyötä vanhuksen kans. (H13.)

Kaikki menee sillai vaan jotenkin putkeen -- kuitenkin aika paljon sellast kaikkee pientä mistä tota aistii sit et miten siellä menee. (H8.)

(O)ppii näkemään ketä voi vähän näin taputtaa ja ketä kohdellaan herras- kaisemmin ja mikä on sitte siinä. Mut hirveen usein -- huumori on semmon- nen miten niiden kans pärjää --. (H12.)

Haastateltavat ovat kokeneet arjessaan monenlaisia esimerkkejä siitä, miten arjen tilanne on saanut spontaanisti luovan muodon:

(T)ämmösii ihan pienen hetken juttuja -- kertakäyttöhanskaan puhalsin ilmaa ja rupesin kättelemään ihmisiä -- ja sit sitä rupes naurattamaan. (H12.)

(K)ollegalla oli tämmönen siivousharja ja lapio ni se laitto siivousharjan jalkojen väliin ja laukkas sen kans käytävän läpi ni kaik käänty kattoomaan et pääsiäisnoita. (H12.)

(T)ein kakkupohjan ja sit me yhdessä koristeltiin se täytekakku ja sit pidettiin vähän ex tempore niinku semmonen kesäjuhla ja kuunneltiin musiikkia, mentiin parvekkeelle ja katettiin sinne ja sit syötiin sitä mansikkakakkua ja kuunneltiin musiikkia ja se oli yhtäkkiä tosi hauska tunnelma -- se on jääny mieleen -- onnistuneena ja tosi hauskana tilanteena --. (H11.)

Herkkävaistoisuus on tärkeä instrumentti herkkien sävyjen ja viestien tulkitsijana, joka voi avata vuorovaikutukseen merkityksellisiä ulottuvuuksia: *”(S)e hattu oli hänelle tärkeä - - mä tiesin mihin mä olin sen hatun laittanu - - mä olin pelastanut hänen päivänsä - - keskusteltu viikko siitä hatusta.” (H12.)* Herkkävaistoisuuden kautta avattu ulottuvuus voi myös auttaa näkemään vanhus ja hänen eletty elämänsä uudessa valossa: *”(V)älil tulee sellasii sattumalöydöksii et on sattunu kysymään joltakin vaikka että mitä musiikkia laitan soimaan, - - on sanonutkin että laita jazzia, ja sit kukaan ei oo koskaan tiennytäkään että - - hän oli asunut [maan nimi].” (H11.)*

”Ammatillinen herkkyys” voi olla myös käytössä esimerkiksi toimeentulotukihakemusta täytettäessä: tilanteen tarkka havainnointi paljastaakin oikean avun tarpeen suunnan. Kohtaamisen ”tässä ja nyt” -kokemus, erityinen luottamuksen ja jakamisen hetki vuorovaikutuksessa voi tulla esiin arjen toiminnoissa. *”(T)äytyy olla sillä tavalla intuitiivisesti läsnä, et se voi olla joku virke tai sana jonka hän sanoo siinä, vaikka lapsestaan taikka lapsenlapsestaan, joku ilme joku semmonen, mistä sä voit oikeesti löytää sen mikä -- aiheuttaa hänel sitä huonoo oloo.” (H13.)*

Haastateltavat kuvaavat erilaisia arjessa tapahtuvia hetkiä, jolloin on tehtävä rutineista poikkeavia päätöksiä. Luovat, hetkessä löytyvät ratkaisut ovat joskus ainoa vaihtoehto sekavassa mielentilassa olevan ihmisen ahdistuksen lievittämiseen ja rauhoittamiseen: *”(K)un joku muistisairas saattaa käytävällä jämähtää johonkin nojatuoliin, niin se suuttuu, jos sitä yritetään ottaa sieltä sitä pois. Niin me viedään sille pöytä sinne ja ruoka sinne sen eteen. Ja se syö onnellisena.” (H4.)*

Haastateltavat sanoittavat haastaviin tilanteisiin liittyvää, luovien ratkaisujen löytämiseen tähtäävää työtettä tilanteeseen keskittymisenä ja ”ihmisenä olemisena”. Suurista taikatempuista ei ole kyse vaan aito kiinnostus ja toisen voinnin huomioiminen riittää.

(E)i se varmaan vaan et yrittää niinkun on vaan sen asian äärellä, et keskittyy vaan siihen tilanteeseen. Et mieltii sitä ihmistä tavallaan ja kokeilee et joskus voi jollekin toimii vähän semmonen napakampikin ote että no nyt, että tykkääkin siitä että toinen ottaa vähän enempi ohjokset käteen jos on tosi epävarma olo, mut se täytyy aina kuulostella että minkälaisesta ihmisestä on kyse, joillekin taas pitää olla hyvinkin sellanen pehmonen et se on niin siitä persoonasta kiinni ja ihmisestä. (H11.)

(Y)leisesti ottaen melkein kaikkii auttaa se et sä niinku kohtaas sen ihmisen niin että sä oot niinku iloisesti yllättyny siitä kohtaamisesta, että se kyllä toimii aina vaikka että huomenta [nimi], miten sä nukuit, voi että, kiva kuulla että nukuit hyvin. Että ainakin me ollaan kiinnostuneita, kiinnostuneita että mitä kuuluu, miten sul on menny. Tulee niinku sellai et onpa kiva nähdä, ni ai että onko, se toimii tietysti aina, tulee sellai et on lämmin vastaanotto ja tärkeä tolle. En tiedä mistä syystä mut jostain syystä. (H11.)

Aktiivinen kohtaamisen kokemus voi aineiston valossa kiteytyä kosketuksen kautta. Useat haastateltavat kuvaavat kokemuksia kosketuksen rauhoittavasta vaikutuksesta, kuten tässä esimerkkinä haastateltava H5: *”(A)ggressiivisia, ku niitäkin on, niin sit pitää vaan uskaltaa koskea ja pitää lähellä nii sekin rauhoittuu. Et kyl nää tämmöset keinot on parempii kun lääkkeitä työntää.” (H5.)*

4.3.2 TUNTEET JA VUOROVAIKUTUS AMMATILLISESSA TYÖOTTEESSA

Tunteet nähdään tärkeänä osana ammatillisuutta ja ammatillista vuorovaikutusta vanhustyössä. Aineistossa nousevat esiin läsnäolo ja tunnevuorovaikutus haastateltavien kokemina merkityksellisinä elementteinä ammatillisessa työotteessa. **Vanhustyö** tämän tutkimuksen aineiston valossa koetaan vahvasti **ihmissuhde- ja vuorovaikutustyönä**, jossa keskeistä on nähdä ihmisen koko elämänkaari ja kohdata iäkäs ihminen kunnioittaen omasta todellisuudestaan ja menneisyydestään käsin. Haastateltavat myös tuovat esiin kokemuksia siitä, miten tämä näkökulma ei välttämättä

ole kaikkien henkilökuntaan kuuluvien tai yleisemmin vanhustyön yksiköissä välttämättä vielä jaettu näkökulma. Tässä sairauden hoitamisen kautta määrittyvän työtteen sijaan keskiöön tulevat läsnäolo ja kohtaaminen. Tällaisessa ammatillisessa näkökulmassa nousevat ammattitaidon keskiöön ihmissuhteisiin liittyvät taidot: ”(O)n aika paljon sellasta kahdenkeskistä kohtaamista. Se on osittain vähän sellasta näkymätöntäkin mitä mä teen.” (H4.) Tällä on haastattelujen valossa merkittävä vaikutus työskentelyympäristöön, -otteeseen ja toimintakulttuuriin. ”(T)äs on ehkä enemmän kyse läsnäolosta ja siitä niinku kohtaamisesta, kuin siitä ehkä periaatteessa siitä niinku sairauden hoitamisesta tai tämmösestä -- Se on vähän erilainen se kulttuuri.” (H14.)

Haastateltavat arvostavat työssään sitä, että kohtaamisen, tunnevuoro-vaikutuksen ja läsnäolon merkityksellisyys jaetaan joko lähityöympäristössä tai laajemmin yksikön arvoissa: ”(E)n mä vois tehdä -- ihmissuhdetyötä -- en mä vois jotenkin irrottaa pois tunteita siit hetkestä -- en näe -- mikä siinä vois olla haitaks.” (H13.) Haastateltavat pohtivat tunteita ja ammatillisuutta. Työssä heräävien tunteiden reflektointi näyttäytyy aineiston valossa merkittävänä ammatillisuuden osatekijänä mahdollistaen ihmissuhdetyön laatua: ”(O)n ihan eri asia et jos sä rupeet omia juttujas siinä vellomaan, mut jos sua koskettaa joku tilanne niin ei sun tarte -- vetää jotain pleksejä päälle -- jotkut tekee suojautuakseen koska se tuntuu niin pelottavalta olla jotenkin siinä itsenään.” (H13.)

Haastateltava H13 korostaa **tunteiden näyttämisen ja herkkyyden merkityksellisyyttä** ammatillisessa toiminnassa osana syvällistä ammattitaitoa: ”(M)ä rohkaisin ihmisiä -- tarkastelemaan omia tunteita -- elämäntilanteiden -- tässä on kaikki niinku läsnä -- surut ja murheet ja kriisit ja kaikki -- rohkeesti uskaltais myös niinku tarkastella -- miltä se musta tuntuu -- voi itkeekin siis asiakastilanteessa jos on jotain ihan hirveitä. -- kyl meil tääl siis itketään ja muuta, et sehän on ihan hyvä vaan mun mielest se on hyvä et on tunteita.” (H13.)

Omien tunteiden hyväksyminen auttaa hyväksymään elämään ja arkeen kuuluvat monenlaiset tunteet myös asukkaissa: ”Ja saahan sitä periaattees olla ahdistunutkin et ei -- tarvii olla iloinen, et sekin kuuluu elämään et on niitä eri tunteita.” (H11.)

Työntekijöiden ammatillisuudessa **iäkkään ihmisen elämäntilanteeseen eläytymisellä** on keskeinen tehtävä asukkaan tarpeiden huomiomisessa ja tarkoituksenmukaisten ammatillisten lähestymistapojen löytämisessä. Ahdistuksen ymmärtäminen ja toisen asemaan asettuminen voi olla jopa edellytys työssä: myös ahdistuksen tunteet kuuluvat luonnollisena osana elämään, ja nämäkin tulee hyväksyä osana arkea sekä myös työtä. Voimakkaiden tunteiden kohtaaminen nostaa usein tunteita myös työntekijässä: ”(O)n ollut täntyyppisiä asukkaita, melkein itekin ahdistuu kun

näkee sen ahdistuneisuuden sitte siinä” (H6). Haastateltavat H6 ja H11 pohjivat muistisairaana kokemusta elämästä:

(S)e on siis kauheeta -- et sä et niinku muista mitään -- kävelet jossain -- sul on ihan vieraita ihmisii ympärillä -- ja mitä tääl niinku tapahtuu -- pitää pystyy luottaa siihen auttavaan ihmiseen -- jos siinä tulee semmonen epävarma olo -- tai ei tuu kuulluks, ni se on niinku tosi ahdistava tilanne sillä ihmisellä --. (H11.)

(V)armaan avuttomuus ja turvatonkin olo kun ei itse enää osaa eikä muista --. Tulee varmaan semmonen ahdistunutkin olo. (H6.)

Kokemukset ”toisenlaisesta muistamisesta” auttavat rakentamaan asiakasymmärrystä.

(S)e on vaan niin ihana kun ne näkee, että kädet nousee ku menee. Ei ne nimeäkään muista, mutta kyl ne muistaa ihmisen joka on ollu hyvä. (H5.)

(L)ämmin, kosketus, ihmisinä -- kuitenkin sisällä ne asiat, ne ei vaan osaa puhua -- se ihminen on siinä. (H9.)

(E)ttä tulis -- suotuisa maaperä sille yhteistyölle -- muistisairaat ei muista mua niinku minuna, mutta ne muistaa äänestä -- muistaa et toi ihminen edustaa niinku semmosta kivaa mukavaa, tai sit jotain semmosta niinku ikävää. Ja sen ne niinku tavallaan muistaa. -- Että tulis semmonen luottamus siihen että --. (H11.)

Asukkaiden ahdistuksen lievittämisessä ovat apuna tunteminen, avoimuus, keskinäinen luottamus ja kyky kohdata. Aineistossa kuvataan kokemuksia, joissa aktiivinen läsnäolo on helpottanut ahdistunutta ihmistä: ”(O)n vaan sen asian äärellä, et keskittyy vaan siihen tilanteeseen. Et miettii sitä ihmistä tavallaan ja kokeilee et joskus voi jollekin toimii vähän semmonen napakampikin ote -- että toinen ottaa vähän enempi ohjaket käteen --.” (H11.) On kuitenkin kohdattava aidosti ja etsittävä herkkävaistoisesti yksilöllisesti toimivat lähestymistavat: ”(M)ut se täytyy aina kuulostella että minkälaisesta ihmisestä on kyse, joillekin taas pitää olla hyvinkin sellanen pehmonen et se on niin siitä persoonasta kiinni ja ihmisestä.” (H11.) Aineisto sisältää myös kokemuksia siitä, miten rauhallinen tunnelma on hyödyttänyt ahdistunutta asukasta. Muistin heikentyessä tunne turvallisesta ympäristöstä tulee merkittävämmäksi: ”(M)illaisen tunnelman siihen hoitajana, ihmisenä luot. Jos sä olet kiireinen, itse hermostunut, niin se kyllä luo semmosen -- Kun he aistii --.” (H6.)

Haastateltavat kokevat **asukkaiden tarvitsevan tunteita herättäviä kokemuksia ja lämmintä vuorovaikutusta** vanhustyön arjessa. Tämä haastaa vanhustyön ammatillisuuden ja työtteen sekä nostaa esille tarpeen pohtia ammatillisen luovan ja vuorovaikutukseen suuntautuvan kohtaamisen luonnetta. Työntekijöiden haastatteluissa esiintyy merkityksellisiä kokemuksia muun muassa luoviin tilanteisiin liittyvistä asukkaiden tunnereaktioista. Asukkaan kokemana merkityksellinen hetki, kohtaaminen on jaettu tilanne, joka tapahtuu vuorovaikutussuhteessa: *”(T)ykkäsin itse - - mulla oli sellainen rouva mukana - - kovasti toi muistoja mieleen. Niitä oli ihana kuulla niitä hänen höpinöitä siinä vierellä.” (H3.)*

Yhteisten kokemusten ohella myös asukkaiden **elämäntarinat** ja niihin liittyvät kokemukset saattavat **koskettaa voimakkaasti työntekijää**. Haastateltava H7 kertoi, miten sota-aikaan liittyvät muistot ovat havahduttaneet pohtimaan vanhusten kokemia raastavia tilanteita: *”(N)o kertoivat niit omiaan ja välillä vähän itkettiin ja näin. Siin oli aika jännä minkä itteki havahtu et mä en koskaan ajatellutkaan et esimerkiksi sotalapsina voi ajatella ihan niit jotka oli tääl Suomessakin, vaikka et isä lähti rintamalle ja sit sielt tulikin ihan eri muuttunut ihminen.” (H7.)*

Vanhustyön ammattitaidossa tärkeinä koetaan kyky empaattisuuden ja lämpöön vuorovaikutuksessa. Haastatteluissa korostuu ajatus vuorovaikutuksen ja välittämisen liittymisestä ammatillaisen työtteen koulutustaustasta riippumatta. *”(L)ämpö, täytyy kyetä olemaan empaattinen ja tietynlainen hellyys - - kyl siin täytyy olla sellast välittämistä.” (H7.)*

Haastatteluissa nousee esiin **koskettamisen** merkitys: *”(K)yllä me aina halailtaan, kun tänne tullaan. Ne antaa suikon poskelle. Kuka nyt käveleekin siitä meen henkilökunnasta. Meillä tosi paljon halataan. Ja otetaan käsikynkkää sitte ja jos joku kysyy vähän väliä, että ulos tai ei pysty enää kunnolla puhumaan. Niin täällä hän on oppinu puhumaan tosi hyvin.” (H1.)*

Koskettamisesta mainitaan haastatteluissa myös hieronta sekä erilaiseen toimintaan liittyvä fyysinen kosketus: *”(J)oo se koskettaminen, se hierominen tuntuu tosi hyvältä. Ihan vaan voisi istua toisen vieressä ja hieroa niitä käsiä. Kuitenkin se on se koskettaminen. Kuulo on kaiketi viimeisin mikä jollain myös on, mutta koskettaminen. Vaikkei muuten reagois niin varmasti hyvältä tuntuu.” (H3.)*

Haastateltava H3 kuvaa myös kokemusta, jossa lämpimän veden ja kipsiharson kanssa muotoiltiin oma käsi ja kuinka asukkaat olivat nauttineet siitä. Haastateltava liikuttui asioista, joita tämän käsi-projektin kautta tuli esiin asukailta. Hän kuvaa myös oman kokemuksensa kautta työntekijänä jaettua hyvää oloa, jonka kosketus ja kohtaaminen käsien hieromisen kautta voi asukkaalle tuoda. Siinä yhdessä koettu konkretisoituu ilman sanoja.

”(K)äsiin siis liittyy ihan hirveesti -- lämpimään veteen kastettiin kipsiharsoon kädet. Annettiin siellä lämpimän hauteen alla kuivua ja sitten se oli

se oma käsi. Siitä nautti hirveesti ne asiakkaat. -- Sitten tehtiin kartongista, että jokainen piirsi sen oman käden ja leikkas sen. Ja he kirjoitti itse paperille mitä nämä kädet on tehneet. Sieltä tuli kans niin liikuttavia asioita. Kädet on tosi tärkeitä.” (H3.)

Kuoleman kohtaaminen on osa työn arkea: ”(K)yllä se pyritään järjestämään. Että omainen voi olla mukana. Mutta myös sillä tavalla, että työntekijä voi olla, että se ihminen joka kuolee, ei tarvis kuolla yksin.” (H2.) Kuolemaan liittyvä tunnettyöskentely nousee useissa haastatteluissa esiin ammatillisessa pohdinnassa. Työntekijät pohtivat kuolemiseen liittyviä tilanteita ja niihin liittyviä kokemuksiaan.

(H)än oli yks niistä jos sanon itelleni et jos vaan yks syy miks piti opiskella [ammatti], ni se että mä sain tähän ihmiseen tutustuu. Joo tota ni mä olin siel osastolla sitten ni aina ku mä olin iltavuorossa ja yövuorossa, ni me laulettiin tää, siel oli aika monta ihmistä joiden kans laulettiin Levolle laske luojani. Vanhanaikaiset ihmiset jotka on käyny niitä näitä kirkossa, ei mitään joka sunnuntai niin heil on mun mielest kuitenkin kauheen tärkeä tai kuolema on niin iso asia. Ja me ei voida tietää kaikkea sitä abdistusta mikä sillä ihmisellä on. Mä väitän et kaikki nää ihmiset keiden luona mä oon ollu ja ketkä on ymmärtäny sen kuoleman tulemisen. No pappi kävi ja sitte mä menin myöhemmin tai seuraavana päivänä hänen luokseen ja mä lauloin sitä levolle laske luojani, (itkettää), hän sanoi laula vielä uudestaan. (H7.)

Tunnettyöskentelyä vaativa ja ihmisläheinen työ koetaan usein raskaana, mutta samalla myös hyvin arvokkaana – mahdollisuutena kulkea ihmisen vierellä. Työntekijä pääsee usein muodostamaan vuosia kestävään suhteen asukkaiden kanssa: ”(S)e on niinku niin mieletön määrä niin upeita ihmisiä keihin mä oon törmänny ja saanu elää vierellä - - mulle on hirveen merkityksellistä nää ihmiset ja se että mä voin vuosia - - siinä vierellä elää ja olla, se on se arvokas asia.” (H7.)

Haastattelussa nousee esiin myös ammattitaidon oppimiseen ja kehittämiseen liittyviä ajatuksia. Haastateltava H13 pohtii näkökulmia tutkintoihin johtavien koulutusten sisällöistä ja ehdottaa jo niissä rohkaisua opiskelijoiden omien elämäntilanteiden ja tunteiden reflektointiin ja ajattelee itseään tulevaisuuden asiakkaana: ”(E)n mä haluais jos mä joskus olisin sote-puolen asiakkaana niin en mä haluais törmätä siellä työntekijöihin jotka toimii niinku robotit. Että kyllä mulla ois paljon niinku luottavaisempi olo jos siel joskus joku itkee tai nauraa hysteerisesti tai mitä tahansa, siis näyttää tunteitaan --.” (H13.)

4.4 ELÄVÄÄ TOIMINNALLISUUTTA, LUOVUUTTA JA ILMAISUA VANHUSTYÖSSÄ

Aineisto sisältää runsaasti kokemuksia erilaisista arjen luovista tilanteista ja toiminnoista sekä kulttuurin monimuotoisesta hyödyntämisestä vanhustyössä, jossa näkökulmana on **iäkkään ihmisen henkilökohtaisesti merkityksellisen arjen ja toimijuuden tukeminen**. Mielenkiintoinen kokonaisuus piirtyy myös niistä ammatillisen osaamisen muodoista, joihin aineiston sisältämät kokemukset viittaavat tai joita haastateltavat toivovat vanhustyöhön lisää. **Luovuus käytännön työvälineenä näkyy aineiston valossa arjen valinnoissa yksilöllisissä kohtaamisissa, yhteisöllisenä toimintana ja jaettuina kokemuksina**. Tässä luvussa 4.4 käsitellään tuloksia liittyen aineiston sisältämiin kokemuksiin vuorovaikutuksellisen toiminnan, taidetyöskentelyn ja arjen pienien luovien hetkien näkökulmasta sekä näiden vaatiman ammattitaidon kokemuksista.

4.4.1 ELÄMÄNTARINAN MERKITYKSELLISTYMINEN KOKEMUKSELLISEN ARJEN KAUTTA

Haastatellut työntekijät hyödyntävät toiminnallisuutta ja kulttuurin eri osa-alueita monin tavoin työssään. He pitävät kulttuurisia ulottuvuuksia, luovuutta ja taidetta erittäin merkityksellisenä työssään. Syyt tähän voisi kiteyttää aineiston valossa niin, että työntekijät kokevat tärkeänä mahdollistaa **aktiivista ja kokemuksellista elämää ja toimijuutta myös vanhuudessa osana elämäntarinan merkityksellistymistä**: ”(E)t mihin se muuttuu se tarve elämyksille ja tunteille ja kaikelle tälle” (H7). Monesta eri näkökulmasta tulee esiin se, miten keskeinen merkitys työntekijöiden ajatuksilla ja asenteilla on iäkkään ihmisen toimijuuden tukemisen näkökulmasta. Pohtimalla vanhuutta ja asukkaiden elettyä elämäntarinaa kokemuksineen tulee aktiivisesti etsineeksi käytännön keinoja ja lähestymistapoja kokemukselliseen, kulttuurista ja luovuutta sisältävään arkeen: ”(P)itääs vaan nähä se ihminen sieltä kaiken sen kurtun takaa” (H8). Myös käsitys iästä kronologisena ja ihmistä ensisijaisesti määrittävänä tekijänä nousee pohdintaan: ”(I)kä on numero ei mitään muuta, että tota, huomaa et on ite niinku arvostaa tavallaan sitä vanhuutta enemmän ja enemmän päivä päivältä --.” (H8.)

Aineiston mukaan ihmisen kokonaisvaltaiseen huomioimiseen kuuluvat **monenlaiset aistimukset ja kokemuksellisuus**, kuten muun muassa ruokakulttuuriin liittyvät elementit, saunominen, kosketus, ympäristö ulkona ja sisällä, luonto, liikkuminen:

(J)oo mulla on just sellaisia aistijuttuja, että ollaan tuoksuja muisteltu, että mikä se on ja mitä se tuo mieleen (H3).

*(J)a sit joka viikko tääl tehdään sämpylöitä, jotka nää asukkaat saa pyöritel-
lä. Ja sit saadaan se leivän tuoksun sinne, mutta sekin on ettei kaikki sitä
tee, mutta suurin osa. (H5.)*

*(I)han mitä itse järjestetään, retkiä, käydään milloin missäkin, oopperassa,
elokuviissa, kaikenlaisissa tapahtumissa, kesällä rannalla, silakkamarckinat,
torille, se on aina mitä asukkaat milloinkin haluaa --. (H8.)*

Aineisto sisältää **runsaasti esimerkkejä taiteesta ja luovuudesta vanhustyön arjessa**. Haastateltava H12 kertoo hyödyntävänsä vesiväreillä maalaamista, jopa saaneen aiemmin puhumattoman asukkaan puhumaan: ”*(V)esivärit -- ihan semmonen puhumaton mieskin saatiin puhumaan loppupäiväks ku se pääs vähän maalaamaan vesiväreillä ja kyl niist on ihan tämmösiä todisteita --.*” (H12.)

Arjen toimissa (aineistossa mainitaan esimerkiksi kukkien kastelu, leipominen, pöydän kattaminen) kokemuksellisuutta ja kulttuurisia elementtejä voidaan huomioida toiminnassa, mutta se vaatii joskus näkökulman muuttamista:

(J)ust tänään viimeks siitä keskusteltiin, että se on niin syvällä ja niin juurtuneena se, että siihen hoitotyöhön kuuluu nää ja vähän semmoiset passaamiset ja palvelut. Se, miten sitä asiakasta sitten ottaa mukaan tekemään ja tavallaan niinku poikkaisis sen, että hetkinen että mä voin tehdä tän vähän toisella tavalla ja tuu säkin mukaan tähän --. (H3.)

Tärkeänä haastateltavat pitävät sitä, että eläytymisen, ”tuntosarvien” tai suoran palautteen kautta kerättäisiin **tietoa siitä, millaisia esityksiä tai tapahtumia asukkaat toivoisivat**. Usein toiveet liittyvät talon yhteisiin tapahtumiin, toiminnallisiin ryhmiin tai esiintyjiin. Monelle tärkeää on päästä ulos luontoon. Haastateltavat pohtivat myös sitä, kysytäänkö asukailta riittävän usein heidän toiveitaan.

(N)o siis me ei varmaan oo kysytty sitä mitä he haluaa. Et monesti me tuodaan sinne kaikennäköstä esitystä, sit mä - - yht tuntosarvet päässä miettään et tykkäskö vai eikö ne tykänny. Mut se on eri juttu et otetaanko me opiks siitä vai ei. (H10.)

Tätä haastateltava pitäisi tärkeänä ja tuo myös esiin aikalaiskulttuuriin liittyvän tiedon ja eläytymisen merkityksen. *”(P)ystyys eläytyä heidän maailmaan. Et mitä he haluaa - - No kyl me luetaan niit tuntosarvet päässä niitä toiveita niinku ja sit mitä henkilökunta on havainnoinu ja toivoo.” (H10.)*

Haastatteluaineiston kokemukset kuvaavat, kuinka tietoa asukkaiden mieltymyksistä pitää hankkia erilaisin keinoin, koska toiveet eivät aina ole sanallistettuja.

(J)otenki täytyy löytää ne asukkaan viimeiset voimavarat mistä se voi ammentaa sit omaa nauttimistaan. -- Et ei tuoda sitä mistä mä tykkään, niin ei tuoda sitä niille, vaan koitetaan niinkun, niinkun tota koitetaan miettiä sitä et mistä tää kohderyhmä mahdollisesti pitäis. Aina kannattaa tietty kokeilla mut silloin kannattaa olla ne tuntosarvet siellä päässä. (H10.)

(E)ttä monta kertaa, me -- kysytään että mitä te haluaisitte, mut tosi harva osaa sanoa kyllä mitä hän haluais -- ehkä johtuu siitä muistisairaudesta, et sä et oikein osaa niinku ilmaista sitä.” (H11.)

Pyrkimys kuulla, ymmärtää ja tulkita oikein asukasta tulee haastatteluissa voimakkaasti esille:

”(E)t jotenkin siihen, et oivaltais sen avaimen, millä se lukko avataan et tai oivaltais sen tilanteen et mikä täs vois olla tai mikä tähän vois -- auttaa --. Se vähän vaihtelee, et se on erilaisia asioita. Et osaa tunnistaa, sitä mää oon miettinyt. Ja sit keksiä siihen sellasia keinoja -- Ihan niinku me jokainen tarvitaan semmosta. Niinku ihan muutenkin.” (H6.)

Edellä mainittu elämän ja eletyn elämäntarinan merkityksellistyminen ja mahdollisuus sen jakamiseen eri tavoin tuovat aineiston valossa mukanaan ”osana olemisen”, osallisuuden ja toimijuuden kokemuksia. Haastateltujen työntekijöiden mukaan tämä näkökulma ei ole välttämättä laajasti vanhustyötä ohjaava, vaikka tässä aineistossa se sitä onkin. Tätä selittää osaltaan se, että haastatteluun kulttuurisesta vanhustyöstä ja luovuudesta saattavat osallistua herkemmin sellaiset työntekijät, jotka pitävät edellä mainittuja asioita tärkeinä.

Ryhmässä tapahtuvalla, merkityksellisiä kokemuksia tuovalla luovalla toiminnalla voi olla keskeinen merkitys osallisuuden kokemuksen syntymiselle.

(I)han tommonen niinku konsertti, tai mikä tahansa tämmönen musiikkijuttu -- Ehkä se on jotain semmosta, että se pysäyttää sen tavallisen arjen, tai tuo siihen sitä väriä. -- Tulee semmonen yhteisöllinen, tai yhdessä olemisen tunne, tai sitä et me ollaan tässä yhdessä, et se katkasee myös sitä yksinäisyyden, vaikka ollaan tämmöses paikassa, missä on hoitajia -- se katkasee sitä, sellasta yksinolemista ja tulee semmonen -- et me kuuluutaan yhteen. (H6.)

Aineistossa kuvataan myös ristiriitaisia tunteita osallisuuteen pyrkimisen käytänteistä. Käytännön tilanteissa osallistavuuteen pyrkiminen voi tuntua jopa eräänlaiselta näyttelemiseltä: liian vaikein sanakääntein tai termein yritetään saada keskusteltua asukkaiden kanssa esimerkiksi yksikön toiminnan kehittämiseen liittyviin priorisointeihin, sen sijaan, että otettaisi huomioon iäkkään ihmisen maailma ja situaatio. Asukkaan elämäntilanteen kunnioittaminen voi näkyä myös esimerkiksi siinä, miten järjestettyyn viriketoimintaan osallistuminen järjestetään ja palveleeko viriketoimintaan osallistuminen palvelun tuottajan vai asukkaan tarpeita. Moni haastateltava kaipaa yksilöllistä näkökulmaa viriketoiminnan kohdentamiseen/sisältöihin.

(P)itäisi miettiä minkälainen se ryhmä on. Että haluaako ne asukkaat tulla sinne --. Et siinä tulee sellainen keinotekoinen tunne, et nyt te osallistuite että saadaan kirjata ylös -- vois sellasta yksilöllistä enemmän suositella.” (H4.)

Aineiston kokemusten valossa kunnioittava suhtautuminen on enemmänkin osallistumisen mahdollisuuden tarjoamista ja iäkkään ihmisen kunnioittavaa kohtaamista, osallisuuden mahdollisuutta ilman aktiivista osallistumisen edellyttämistä. Tämä edellyttää yksilöllisiin tarpeisiin vastaamista ja mahdollisuuksien tarjoamisen käytänteitä.

(E)ttä se ryhmätoiminta on sellasta, että siinä tarjotaan enemmänkin mahdollisuutta, että ne ottaa osaa (H4).

(E)t olis rauhallista, että olis runoja, sellaisia lyhyitä, ja että olis kaunista musiikkia taustalla. Ja vanhukset tykkää, että lauletaan -- musta on kiva että annetaan mahdollisuus.” (H4.)

(U)sein mä sanonki ku mulla on niit ryhmiä -- että sillä se selviää, et tuut kerran kokeilee miltä tuntuu ja sit siinähän mä itekkin nään miltä vaikuttaa niin --.” (H11.)

(E)ttä jos joku haluaa mennä konserttiin, toiset taidemuseoon, minne haluis mennä, et olis.. tarjottais enemmän näitä mahdollisuuksia --.” (H6.)

4.4.2 TAITEET JA LUOVUUS ELÄMÄN LIEKKINÄ VANHUSTYÖN ARJESSA

Tämän tutkimuksen tuloksissa luovuuden, taiteen ja kulttuurin merkityksellisyydestä kertovat ne moninaiset muodot, joita haastatteluaineisto kuvaa. Näistä piirtyy auringon säteiden kaltainen kuvio siitä, millä kaikilla tavoin elämän kokemuksellisuuteen ja arjen merkityksellisiin hetkiin vanhustyön ammattilaisten näkökulmasta pyritään.

Kuvio 6. Kohti luovaa arkea-tutkimushankkeen aineiston sisältämiä esimerkkejä arjen luovuudesta vanhustyössä

4.4.2.1 ARJEN KOHTAAMISET JA LUOVUUTEEN TARTTUMINEN

Aineiston pohjalta keskeisenä **merkityksellisyyden kokemuksena näyttäytyvät** työntekijöiden kokemuksissa **jaetut pienet hetket, kohtaamiset, havainnot, katseet, kosketukset**. Haastatteluissa kuvataan kokemuksia siitä, kuinka iäkkään ihmisen elämä on pelkistynyt pieneen ja siinä iso merkitys on esimerkiksi yhdessäololla, koskettamisella, laulamisella tai musiikilla ja tanssimisella, jotka on koettu voimaannuttavina elementteinä: *”(E)lämä on oikeesti aika pelkistetty, ni mitkä sulle sitä iloa tuottaa. Et onkse sit just kuitenkin enemmän se yhdessäolo, koskeminen ja se laulaminen tai musiikki tai tanssiminen niinku --.” (H14.)* Haastateltava 4 kuvaa luovuutta keskeisenä elämän merkityksellistäjänä: *”(S)e on sellasta elämäniloa, se on sellanen elämän liekki tavallaan” (H4).*

Haastateltavien kokemusten valossa asukkaalle erityisen merkityksellistä ovat **arjen luovat kohtaamiset**, pienet taideteot tai luovuuden ja kulttuurin elementit: *”(S)en luovuuden ei tarvi olla mitään suurta, järjestettyä, joka vaatii erityisosaamista, joka tarvii terapiahenkilökunnan paikalle, vaan et se voi olla ihan jotain pientä. Ja se että se voi olla niinku sun työmenetelmä, niinku keino, joka päivä.” (H4.)* Arjessa pienen hyvän hetken tai merkityksellisen elementin vaikutus kasvaa isoksi. Arjen keskellä esimerkiksi pienet ”virikeaiheet” on koettu joskus helpommiksi toteuttaa kuin asiakkaan siirtäminen toimintatuokioon.

Aineiston sisältämissä kokemuksissa pienten taide-elementtien tai luovien toimintojen käyttö arjessa voi olla osana ammatillista työtä myös niillä vanhustyönammattiryhmillä, jotka eivät varsinaisesti itse suunnittele tai ohjaa toiminnallisia tai luovia tuokioita työssään: *”(M)eillä asukkaat tykkää näistä muistikorteista ja, niis on kuvia vanhoista asioista mitkä on heille tuttuja” (H12).* Arkeen integroitunut taiteen käyttö on haastateltavien kokemusten mukaan tärkeää työn asiakaslähtöisyydelle. Merkitykselliset hetket ovat aineiston valossa usein syntyneet myös ulkoisilta puitteiltaan vaatimattomienkin tilanteiden äärellä.

(K)un ei näitä voi suunnitella, jokainen päivä on erilainen. - - Eikä tarvi olla mitään ihmeellistä musiikkia, orkesteria eikä semmosia. (H5.)

(I)han sellasia arjen juttuja ihan täs meiän... Ei meil mitään - - ihmeellistä ole, mut eihän se elämäkään monesti niin hohdokasta, et joka päivä käydään oopperassa eikä konsertissa! (H6.)

Erilaisten luovien ryhmätilanteiden ja arjessa tapahtuvien pienten hetkien merkitystä pohtiessaan useat haastateltavat tuovat esiin sen, miten

myös lyhyillä hetkillä on merkitystä. Aina ei ole välttämätöntä suunnitella selkeää ryhmätuokiota vaan joskus riittää spontaanisti järjestetty hetki:

(Y)mmärrys siitä, että mitä se onkin niin sen ei tarvitse kestää puolta tuntia. Se voi olla kymmenen minuuttia eikä sitäkään. Mutta siis se kohtaaminen siinä hetkessä ja se asiakkaan vierellä oleminen ja jollain tavalla tulis se ymmärrys siihen, että mitä se arjen hössötys muulloin aina yleensä on ja mitä laatua se tuo sille asiakkaalle, kun siihen hetkeksi pysähtyy. Ihan oikeesti häntä varten. (H3.)

Aineistosta löytyy useita esimerkkejä spontaanisti syntyneistä luovista tilanteista, joissa tunnelma ja yhteisöllisyyden kokemukset ulottuvat myös työntekijöihin. Haastateltava H5 kuvaa esimerkkiä, jossa osa työntekijöistä innostuu hetkessä improvisoimaan ryhmätilannetta musiikin ja kuvallisen ilmaisun keinoin ja toiminta kutsuu mukaan lisää asukkaita liittymään joukkoon, ihmiset näkevät yhteisissä tiloissa tapahtuvan jotain houkuttelevaa ja tulevat mukaan. Haastateltava on kokenut onnistumisena piirtämisestä alkaneen tuokion:

(M)e vaa kerättii ja laitettii valmiiksi valkosii papereita ja värikynät. Ja otettiin kaks ihmistä siihen vaan tekemään, ja laitettiin musiikkia, klassista musiikkia ja et mikä tunnetila ja otat sen värin. Ja sit sinne alko vaan kerääntyä ihmisiä, annettiin tuolit et tuu sinä tänne. Siin oli loppujen lopuks iso porukka. Eikä niistä kukaan osannut pyytää. Ku kokeiltiin vaan. -- Ja niistä tuli hienoja niistä töistä, tuli oikeesti eri värejä. (H5.)

4.4.2.2 YHTEISET KOKEMUKSET

Aineistossa nousee selkeästi esiin yhteisissä luovissa tilanteissa tai taidetoimintaan osallistumisen kautta saatujen kokemusten merkityksellisyys. Työntekijät ovat kokeneet hyvin voimakkaasti myötäeläen asukkaiden kokemuksia edellä mainituissa tilanteissa. Iäkkään ihmisen elämä on usein pelkistynyt pieneen, ja siinä iso merkitys on yhdessäololla, koskettamisella. Yhteinen, jaettu tunteikas tilanne voi olla keskeinen elämän merkityksellisuuden kokemuksen tuoja arjessa. Tässä voi esimerkiksi laulamisella, musiikilla, maalaamisella ja tanssimisella olla korvaamaton rooli silloin, kun sanoin tapahtuva vuorovaikutuksellinen jakaminen ja muistia vaativa kommunikaatio eivät ole enää mahdollisia. Pienissä hetkissä ja kohtaamisissa, nonverbaalissa viestinnässä voi kiteytyä elämän merkityksellisyttä. Haastateltava H13 kuvaa, miten

yhteisyyden kokemuksen ja jaettujen sanattomien viestien ja tunteiden kannalta merkityksellistä ja koskettavaa oli, kun asukas yhtyi mukaan lauluhetkeen:

(O)lin tossa yhteislaulussa yhen rouvan kans, joka oli ihan -- ettei hän puhunu niinku mitään ja suu auki siinä istu, ja mä lauloin hänen vieressään sillä tavalla ihan korvan vieressä ja sit vaan se hetki kun hän ihan kuin joku sana tai se oli joku laulu josta mä huomasin että -- toi herätti jotain, ni sit mä rupesin vähän kovempaa laulaa ja hän tuli siihen mukaan, et yhtäkkii hän niinku lauloi hetken aikaa. (H13.)

Luovan toiminnan kokemukset tulevat aineistossa esille työntekijöiden kokemuksina **yhdessä koetun luovan toiminnan merkityksellisyydestä vuorovaikutukseen houkuttajana ja tunteiden herättäjänä**. Tämä luo yhteistä tarttumapintaa, kontaktia jaetun kokemuksen kautta ja helpottaa tunnevuorovaikutusta. *”Meil on tääl kerran kuussa tanssiaiset ja sit mä hain [asukkaan nimi] tanssimaan. Niin se on ihana kun se ei puhu mitään, mutta se itki koko sen tanssin ajan. Se oli aito reaktio, ja oli kuitenkin onnellinen --. Et se kyllä lämmitti.” (H5.)*

Haastateltavat pohtivat myös ryhmäkokemusten monia merkityksiä. Tämä näkyy esimerkissä, jossa vanhan esineen tunnustelu ja siihen liittyvän muistelutilanne on rauhoittanut levottoman vanhuksen. Haastateltava H3 kertoo järjestämästään ryhmätuokioista, jossa tarkasteltiin erilaisia vanhoja esineitä:

(H)än huutaa koko ajan ja hyvin harhainen, että luulee että joku yrittää tappaa ja auttakaa auttakaa. Sellaista jatkuvaa huutoa. Sitten hän oli yhdessä isossa ryhmässä, jota [toinen työntekijä] ja minä ohjattiin. Oli tämmönen vanha härkin, sellainen piikki tehty havupuusta. Sillä on tehty mämmimassaa. Sitten kun hän näki sen --. Hän alkoi kertomaan mitä sillä on tehty ja ihan sujuvaa puhetta tuli --. Yleensä vaan huutaa, että viekää minut pois ja auttakaa. (H3.)

Aineistossa pohditaan myös sitä, kuinka levottomat asukkaat jätetään helposti pois ryhmistä, koska ei ajatella heidän hyötyvän niistä tai pelätään heidän aiheuttavan häiritsevää käyttäytymistä. Myös esimerkiksi yhteislaulutilanteen, musiikin kuunteluna tai vesiväreillä maalaamisen yhteydessä mainitaan rauhoittava vaikutus.

Taidekokemukset toimivat myös eletyn elämän peilinä, ja ne ovat saattaneet avata väyliä muuten jo tavoittamattomiin asioihin. Haastatteluissa kerrotaan esimerkiksi **muistelun näyttelevän tärkeää**

roolia yhteisissä kohtaamisissa. Esimerkissä haastateltava H3 kertoo kuvataiteeseen liittyvän luovan toiminnan herättäneen muistoja elämän varrelta: *”(S)itten tehtiin kartongista, että jokainen piirsi sen oman käden ja leikkas sen. Ja he kirjoitti itse paperille mitä nämä kädet on tehneet. Sieltä tuli kans niin liikuttavia asioita. Kädet on tosi tärkeät.” (H3.)*

Osalle tässä tutkimuksessa haastatelluista työntekijöistä kuuluu työtehtäviin luovien ryhmätilanteiden ohjaaminen, ja osan työssä ne ovat osana arkea ns. kanssaosallistujan roolista käsin. Kaikilla haastateltavilla ei ole kokemuksia luovien ryhmätilanteiden ohjaamisesta, tai he toivoisivat voivansa/uskaltavansa laajentaa työtöytä tähän suuntaan. Tämä pohdinta näkyy aineistossa esimerkiksi ajatuksina, mitä haluaisi työssään kokeilla: *”(E)hkä laittaisin ison valkoisen paperin ja sit paljo niiku värejä et sais niiku siitä. - - Että siitä musiikista vois tehdä tauluja, mitä siitä voisi tulla mieleen.” (H6.)*

4.4.2.3 KÄYNNIT JA VIERAILIJAT

Aineistossa kuvataan monenlaisia **kulttuurikäyntejä, taiteilijavierailuja ja esityksiä**. Näiden merkitys näyttäytyy haastateltujen työntekijöiden kokemuksissa 1) itse taidekokemuksen sekä 2) kokemuksen yhteisöllisyyden tai sen jakamisen näkökulmista. Seuraavassa esimerkissä näkyy, kuinka museokäynti tai kuvataiteen tuominen palvelukeskukseen on vaikuttanut myönteisesti sekä asukkaisiin että henkilökuntaan. Tällaiset yhdessä hyväksi nähdyt kokemukset vaikuttavat esimerkiksi niin, että rohkeammin hyödynnetään taidekortteja:

(N)iin se oli mulle tosiaan suuri yllätys, että mun mielestä vanhukset nautti siitä myös, -- se antoi heille paljon. Kyl se anto hoitajillekin paljon. Mä tykkäsin kovasti. Et taide on sellanen tunnelman luoja. Tähän tulee mieleen sellanen aina määrätynlainen tunnelma siitä on riippuen siitä minkälainen taulu se oli. Niiku Haavoittunut enkeli, siitähän tuli paljon ajatuksia vanhuksille. Kyl mä luulen, että varmaan mitä meillä on taidekortit ollu käytössä sen jälkeen, niin sitä on yritetty pitää yllä. (H6.)

Mielenkiintoinen esimerkki on aineiston sisältämä kuvaus projektista, jossa muisteltiin iäkkään ihmisen elämänhistorian tärkeitä paikkoja. Nämä myös konkreettisesti kohdattiin uudelleen ja niistä otettiin valokuvia: *”(H)enkilö veti tämmöstä projektia, että otti aina muutamia asukkaita ja heidän kanssaan kävi tätä elämänpaikkoja tavallaan, missä on viihtyny lapsena ja sitten he kävivät siellä ja ottivat valokuvia --.” (H8.)*

4.4.3 MUSIIKKI HERÄTTÄÄ ELOON

Musiikin hyödyntäminen on tässä tutkimuksessa haastateltujen työntekijöiden eniten käyttämä taidemuoto vanhustyössä. Musiikkia käytetään eri tavoin – aktiivisesti kuunnellen, taustamusiikkina tunnelmaa luomassa, musiikin herättämistä muistoista keskustellen, yhteislauluna, esitysten ja konserttien kuuntelun muodossa – riippuen työntekijöiden omasta osaamisesta: ”(J)oo ja musiikki on aina kova juttu. Sitä mä käytän itsekin - - laulatan paljon. Käytän sitä musiikkia, että se on hirveän hyvä väline.” (H3.)

Kaikissa haastatteluissa, joissa musiikkiin liittyvät kokemukset tulevat esiin, mainitaan musiikin erityiset mahdollisuudet vanhustyön arjessa. Tähän ei tämän aineiston valossa ole vaikutusta työntekijöiden erilaisilla musiikillisilla taidoilla tai mieltymyksillä: ”(E)hkä mä enemmän -- satsaisin tähän musiikkiin -- siinä arjessa -- aamulla voitais kuunnella jotain -- jonkun lempilaulu tai vaikka laulaa yhdessä siinä.” (H6).

Moni haastateltava on kokenut musiikin (erityisesti mainitaan laulaminen) olevan tärkeä elementti vanhustyön arjessa. Haastateltava H6 kuvaa muistisairaiden **musiikin myötä ”heräävän eloon”**. Musiikki helpottaa läsnäoloa ja tuo tähän hetkeen. Musiikista puhutaan haastatteluissa tunteiden herättäjänä ja erityisesti muistojen esiin tuojana. Hetkessä olemisen kokemus ja muistoihin palaaminen tulevat esille erityisesti muistisairaiden asukkaiden keskuudessa. Musiikin avulla voidaan palata menneeseen:

(T)ai siis hirveen merkittävä tai hyvä millä saa ne tavallaan avautumaan niiden omat tunteet -- tunteet heräämään. -- Ja sitten joku tällanen musiikki, tuttu laulu, niin yhtäkkiä ne niinku herää eloon, että ku se on tavallaan sellainen kupla -- ne elää ihan eri paikassa ja ajassa kun me tällä hetkellä eletään, ja sitten se pieni laulu tuokin ne tähän hetkeen, ja sitten ne tajuukin, että aha, nyt me ollaankin tässä. -- voi tuoda sellaisia lapsuusmuistoja, jotka on sitte ihan todellisia muistoja. (H6.)

Ilon ja yhdessäolon kokemukset yhdessä laulamista mainitaan useissa haastatteluissa. Laulamiseen liittyy monen haastateltavan kuvaamia positiivisia kokemuksia ja sen koetaan myös olevan useille iäkkäille ihmisille nautinnollista ja tuttua:

(E)t jos mietin itteeni ni mulle esimerkiks varmaan laulu on kaikist luontaisin, niinku mikä ois semmonen niinku kulttuurisist menetelmist, että mitä voi ihmisten ja mitä voi niinkun ää tota.. meidänkin sitten ikäihmisten kans käyttää. Mut että, kyl sit toisaalta mä nään sen niinku sen ilon ja riemun

mitä se tuottaa esimerkiksi just se tanssiminen tai laulaminen niin sehän on ihan käsin kosketeltavissa, läpinähtävissä mitä se tota mitä se meidän ihmisille merkitsee. (H14.)

Työntekijät kokevat musiikin vaikuttavan erityisesti **sen luoman tunnelman** kautta:

(E)ttä musiikki on se, se luo sen määrätynlaisen tunnelman ja muisti-sairaat aistii sen tunnelman erityisesti. Et ne ei niinku, että jos sä kerrot jotain ja yrität kysellä, niin ei vastauksia ei tuu yleensä, mutta sellainen määrätynlainen tunnelmanluominen, on sellanen turvallinen ja tuttu, ja semmonen musiikinkin avulla, niin he vaistoaa sen tunnelman. (H6.)

Musiikin vaikutuksista mainitaan useissa haastatteluissa **asukkaan rauhoittuminen**. Monet haastellut työntekijät kuvaavat kokemuksia siitä, miten laulaminen hoitotilanteessa helpottaa arjen toimintoja esimerkiksi suuntaamalla huomiota muualle. Haastatteluissa kerrotaan tilanteista, joissa laulaminen on saattanut olla ainoa toimiva keino levottoman ihmisen rauhoittamiseen: *”(V)oi justiinsa laulaa ja saa sen asiakkaan rauhoittumaan”* (H1). Vanhat tutut laulut saattavat viedä levottomat ajatukset pois tästä hetkestä. Haastateltava H5 on kokenut **laulamisen** auttavan monissa arjen toiminnoissa kuten peseytymisessä. Laulun rauhoittavaa vaikutusta hän pitää parempana keinona kuin lääkitystä:

(I)han arkipäiväisessä on ihmisiä, jotka pelkää peseytymistä esim., mutta sitte ku rupee laulamaan sen kanssa niin samassa hetkessä ne unohtaa sen ja sit ei oo minkäänlaisii ongelmii. Tai sit jos ne on aggressiivisia, ku niitäkin on, niin sit pitää vaan uskaltaa koskee ja pitää lähellä nii sekin rauhottuu. Et kyl nää tällöset keinot on parempii kun lääkkeitä työntää. (H5.)

Moni haastateltava on todennut **tuttujen laulujen kuuntelemisen** rauhoittavan:

(M)ä usein laitan soimaan ku mä huomaan et on niiku silleen levoton, mä laitan cd:n soimaan, mis on vanhoja tuttuja lauluja. Et se on ihan, mä oon kokenut sen hyväksi. (H6.)

(M)usiikkii mä hyödynnän joskus jollain että jos on semmonen asukas et tietää et tietynlaisest musiikist nauttii tai rauhottuu, niin semmosta (H12).

Musiikin vaikutuksia vanhustyössä voi aineiston valossa myös kuvata sillä, kuinka **omaan elämäntarinaan liittynyt, merkityksellinen musiikki voi toimia ikään kuin merkkipaaluna, muistuttajana tai tärkeän asian merkitsijänä**. Tästäkin syystä asukkaiden mieltymysten, musiikillisen harrastuksen tai merkitysten tietäminen on asiakaslähtöisessä vanhustyössä tärkeää: *”(K)yl me tiedetään just yks ihan herra täällä ja hän rakastaa swing-musiikkia ja hänel on omia levyjäkin vielä kotona --.” (H7.)*

Esimerkiksi lapsuudesta tuttu laulu voi olla syvien tunteiden ja muistojen herättäjä: *”(M)uistisairaille tuo hirveesti muistoja mieleen ja sitä tunnetta esiin -- tulee sieltä omasta nuoruudesta ja lapsuudesta mieleen -- on niin hyviä ja lämpimiä ne muistot ja ajatukset sieltä.” (H3.)* Tietty laulu (esimerkiksi sotaveteraaneille laulu ”Veteraanin iltahuuto”) voi myös olla syvälinen merkityksiä ja yhteenkuuluvuutta kantava symboli, jonka merkityksiä ulkopuoliset voivat vain kuvitella. *”(N)iin tää Veteraanin iltahuuto on ollu hänelle hirmu merkittävä. Mä sitten aattelin, että mä soitan sen. Ja siis sitten hän vielä yritti siinä jotain (ääntele) ja siinä vaiheessa hän oli siis jo tosi poissa ja keuhkokuume ja kaikki... mutta mä näin sen, että jotain tapahtuu -- On se joo siis niin tärkeä tää [Veteraanin iltahuuto].” (H3.)*

Laulamiseen ja laulujen sanoihin liittyvistä kokemuksista vanhustyössä nousee selkeästi esiin niiden merkitys **toimijuuden tunteen vahvistajana**. Laulun sanojen muistaminen vahvistaa kykenemisen ja osaamisen modaliteetteja (ks. Jyrkämä 2008) ja tällaisten tunteiden myötäeläminen näyttäytyy aineistossa työntekijöiden kokemina huippuhetkinä ja merkityksellisinä kokemuksina. Laulun sanojen muistaminen vuosien takaa tuo suurta iloa muistisairaille ja mahdollistaa sellaisia onnistumisen ja pystyvyyden kokemuksia, joita ei välttämättä arjessa muuten enää ole tarjolla. Usein toimintakyvyn heikentyessä myös itsetunto uhkaa heiketä ja usko omiin taitoihin horjuu. Muistisairailta puheen tuottaminen saattaa vaikeutua ja tutut sanat häviävät. Monesti kuitenkin laulujen sanat ja sävel saattavat olla tallessa ja niiden muistamisesta koetaan iloa. Nämä tilanteet ovat olleet voimaantumisen ja työssä onnistumisen kokemuksia myös työntekijöille.

(M)ää oon saanut sellaisia ihmisiä laulamaan, jotka ei oo laulanut vuosiin. Sanoja, -- ja sitten kun ne huomaa itsekin, et mähän pystyn vielä! Sillä on ihme voima! -- Saa siitä itsekin voimaa, siitä ku, tulee hyvä mieli kun on saanut onnistumaan ja menee hyvin. (H5.)

(V)anhoja lauluja esimerkiksi, ja tuo niitä muistoja, ja sit kun ne osaa monet ne sanat, monille ne on tuttuja, tällaset vanhat kansanlaulut, ne muistaa ne sanat, kun niille ne on tuttuja, tällaset kansanlaulut. He muistaa ne sanat, et he kokee, et ne osaa. Näillä muistisairailta on hirveen tärkeä,

et ne kokee onnistumista. -- Et sellasetkin, mä oon kuullu, vuodepotilaat, jotka ei oo moneen vuoteen puhunu yhtään sanaa, niin he osaavat laulaa kokonaisia virsiä, lauluja, he osaa ne sanat, -- Se sävel on jääny jonnekin tonne niinku takaraivoon.... ” (H6.)

Musiikin avulla voi olla läsnä myös kuoleman lähestyessä. Tätä työntekijät kuvaavat sekä henkilökohtaisen elämänsä kokemuksissa (esimerkiksi oman vanhemman saattamisessa) että ammatillisuuden näkökulmista. Musiikki on keino olla vuorovaikutuksessa kuolevan ihmisen kanssa. Seuraava esimerkki kuvaa, kuinka laululla ja koskettamisella on saatu kaunis yhteinen hetki: *”(S)e on taas toisenlainen, se on hieno kokemus, ..se on harras semmonen. Mutta silloin saa täyden rauhan kun saa olla vaan minä ja se ihminen. -- Ei sitä osaa kuvailla, tulee itsellekin hyvä olo... Siinä,...lauletaan ja silitetään....” (H5.)*

4.4.4 MONENLAISTA OSAAMISTA TARVITAAN

Aineistossa tulee esiin pohdintaa ammattitaidosta ja sen riittävydestä. Jotkut haastateltavat kuvaavat **toivetta saada vanhustyöhön taiteilijoiden tai taidepedagogien ohjaamia prosesseja tai tapahtumia.** Erityisesti mainitaan yhteisölliset – myös mahdollisesti henkilökuntaakin osallistavat – luovan toiminnan muodot: *”(M)e haluttais sitä et nää meidän ikäihmiset itse myös tekee - - ois just tämmönen teatteri, joku näytelmäkerho ja sit myös kuoro. - - Mehän kyl tarvitaan sinne sit jotkut osaavat ihmiset jotka vetää ja sit tää kuoroajatuskin ois just niin, et siin ois osa henkilökuntaa - -.” (H7.)*

Toiset haastateltavat taas kokevat, että erityisosaamista ei välttämättä tarvita vaan **jokaiselta löytyy itseltään työmenetelmiä** ja keinoja jokaiseen päivään: *”(J)a et sen luovuuden ei tarvi olla mitään suurta, järjestettyä, joka vaatii erityisosaamista, joka tarvii terapiahenkilökunnan paikalle, vaan et se voi olla ihan jotain pientä. Ja se että se voi olla niinku sun työmenetelmä, niinku keino, joka päivä.” (H4.)*

Aineisto kertoo hyvin monenlaisia näkemyksiä ja odotuksia arjen luovuudesta työssä. Luovuus osana arkea on eri tavoin vastaanotettu ja henkilökohtaisistakin taidoista ja kyvyistä riippuvaa. Aineisto kertoo hyvin erilaisista vahvuuksista, joita työntekijät ovat itsessään tunnistanee. Joillekin luovuus tarkoittaa tilanteessa läsnäoloa ja kumppanuutta:

(N)o se ihmisten kanssa kahden kesken juttelu, ne kertoo mulle asioitaan ja mä voin auttaa niitä ja... Et ne vanhukset, niillä on tarve löytää merkityksiä niiku omalle elämälleen ja niille on tärkeää kertoa asioita ja saada laitettua

niiku piste joillekin asioille. -- Ja sitten siitä et mä itte oon jopa taka-alalla siinä et ihmiset saa itte toimia. -- Et mää oon taka-alalla, mää en ole tärkein. Sit sellanen ihmisten ilahduttaminen, se on se mistä mä tykkään. (H4.)

Selkeästi nousevat esiin myös kokemukset siitä, että kaikki taiteen tai luovan toiminnan muodot eivät ole kaikille samalla tavalla luontevia: ”(M)onet -- saa mukaan lauluilla --. Se ei oo valitettavasti mun avuja.” (H12.)

Moniammatillisuuden näkökulmasta haastatteluista nousevat esiin myös jossain määrin hoito-, hoiva- ja kuntoutusammattillisten professioiden erilaiset painotukset ja tavoitteet:

(N)o se riippuu just -- minkälaisess työssä sä oot ollu ja mitä asioita sä niinku arvostat. Kaikki ei niinku uskalla heittäytyä eikä käyttää sitä luovuuttaan. Sit toisaalta tota niin mulla esimerkiks tulee mieleen yks sairaanhoitaja, joka tuli -- juttelemaan mulle, hän on ollu meillä varmaan kolme tai neljä vuotta, et nyt vasta hän alkaa ymmärtää mistäs on kyse. Hän tuli -- tosi sairaalamaailmasta --. Mut että et nyt -- alkaa tulla se, et täs onki kyse jostain muusta, -- et täs on ehkä enemmän kyse läsnäolosta ja siitä kohtamisesta kuin siitä ehkä periaatteessa siitä niinku sairauden hoitamisesta tai tämmösestä. Et et se on, ja sit tietysti sekin et ehkä et työ ei oo ehkä niin hierarkisesti jaettava kuin mitä se on esim. sairaalamaailmassa -- Se on vähän erilainen se kulttuuri. (H14.)

Haastateltavat pohtivat myös asiantuntijuutta, joka tämän tutkimuksen aineiston valossa on kullekin asukkaalle sopivan palvelun, toiminnan tai palveluyhdistelmän rakentamista ja jonkinlaista ”itsensä tarpeettomaksi tekemistä”. Asukkaan voimavarojen korostaminen työn lähtökohtana vaatii laaja-alaista gerontologista osaamista, jossa työtekijöiden toiminta perustuu ymmärrykseen ikääntymisestä ja ikääntymistä koskevan tutkitun tiedon hyödyntämiseen käytännön toiminnassa (ks. esim. Koskinen & Sepänen 2013; Tiikkainen & Heikkinen 2013).

4.5 JATKUVA AMMATILLINEN KEHITTYMINEN

Useat haastateltavat kuvaavat aineistossa kokemuksiaan, jotka liittyvät tämän tutkimuksen rinnalla toteutetun kehittämisprojektin koulutus-työpajoihin. Luova työskentely ja ryhmäprosessi joko työntekijöille suunnatussa koulutustilanteessa tai yhdessä asukkaiden kanssa koetussa työpajatilanteessa⁴ on avannut väyliä iäkkäiden ihmisten kokemusten ja elämäntilanteen syvempään ymmärrykseen. Lisäksi aineistossa kuvataan myös työssäoppimista erilaisten kokemusten reflektoinnin kautta.

4.5.1 TÄYDENNYSKOULUTUS OMAN ÄÄNEN LÖYTÄMISEN JA USKALLUKSEN TUkena

■ *(E)i täällä istutakaan vaan tehdään (H1).*

Tutkimusaineistosta nousee esiin **täydennyskoulutuksen mahdollisuus tukea ja voimauttaa työntekijän luovuutta osaksi arkea**. Haastateltavien kokemukset kertovat erilaisista tavoista, joilla koulutus on tukenut luovaa työtettä tai luovuuden näkökulman avautumista. Aineisto kuvaa myös kokemuksia, jotka voivat estää tai häiritä luovuuden käyttöä työssä. Merkityksellisimmäksi tekijäksi haastateltujen työntekijöiden kokemuksissa nousee ”oman äänen löytäminen”, kokemuksen kautta vahvistunut oman osaamisen tunnistaminen: jokaisella on jotakin, jota käyttää työssään. Tämän todentuminen koulutuksessa saadun kokemuksen kautta ja sen jakaminen ryhmässä kollegoille tekee tästä ammattitaidon osasta näkyvää ja todellista.

Merkittäväksi luovaa työtettä tukevaksi tekijäksi haastateltavien näkökulmasta nousee kokemuksellisen oppimisen näkökulma eli se, että täydennyskoulutus rakentuu työntekijän oman luovan kokemuksen ympärille. Tämä **henkilökohtaisen kokemuksen reflektoinnin sekä ammatillisen jakamisen kautta syvenevä ymmärrys** luovuuden mahdol-

⁴ Kutsumme luovaa toimintaa sisältävää, yhteistä tuokiota nimellä ”työpaja”. Tähän osallistui moniammatillinen ryhmä työntekijöitä, osa asiakkaiden kanssa ryhmätoiminnassa osallistuen, osa tilanteen kokonaisuudesta ja ohjaamisesta vastaten.

lisuuksista vanhustyössä tulee esiin useiden haastateltavien kokemuksissa: *”(H)etkeks pysähtyy miettimään oikeen sitä et mitä kaikkee siihen voi kuuluu -- varmaan paljon toteuttaakin, miettimättä. Et justinsa näiden muistisairaiden kanssa sitä luovuutta tarvii kyllä ihan joka päivä.” (H12.)*

Haastatteluisa koulutukseen liittyvät kysymykset nousivat esille osin varmasti siksi, että tutkimuksen rinnalla samaan aikaan toteutettiin toimintatutkimuksellinen kehittämisprojekti, jossa toteutettiin luovia työpajoja. Osa haastateltavista osallistui näihin työpajoihin. Luovassa ryhmätyöskentelyssä saatu kokemus ja sen jakaminen sekä yhteinen pohdinta ovat haastateltavien kokemusten mukaan avanneet uusia näköaloja omaan työhön. Kokemuksissa nämä liittyvät sekä luovuuteen että laajemmin asiakaslähtöiseen työotteeseen, esimerkiksi läsnäoloon ja kohtaamiseen, kuten esimerkiksi haastateltava H3 kuvaa: *”(Y)mmärrys siitä, että mitä se onkin niin sen ei tarvitse kestää puolta tuntia - - se kohtaaminen siinä hetkessä ja se asiakkaan vierellä oleminen -- se ymmärrys siihen -- mitä laatua se tuo sille asiakkaalle, kun siihen hetkeksi pysähtyy. Ihan oikeesti häntä varten.” (H3.)*

Oman koulutustilanteessa saadun kokemuksen kautta työntekijöiden on ollut helpompi tavoittaa asiakaslähtöinen näkökulma luovien työtapojen käyttöä ohjaavaksi tekijäksi: *”(M)usiikki -- niin erilaista et minkälaisia tunnetiloja ne tuo mieleen -- iloa ja surua ja siltä väliltä --.” (H5.)*

Moni haastateltava on kuvannut koulutuksiin liittyvän toiveen saada ideoita luovista toiminnoista, joita voisi soveltaa arjessa. Merkityksellisimmäksi aineiston valossa nousevat sellaiset **konkreettiset ideat** tai oivallukset, jotka on **jollakin tavalla oman ajattelun kautta käännetty oman työn arjen näköiseksi**, siihen istuvaksi sovellukseksi. Haastateltava 3 kokee käytänteissä tapahtuvien pysyvien muutosten vaativan myös haastamista sekä sen ajatuksen herättämistä, että merkityksellinen voi olla ihan pientä, lyhyttä ja arkista, hetken kohtaamista yhdessä: *”(S)ellinen haastaminen itselleen, että -- minä voisin omassa työssäni tehdä --.” (H3.)* Omaan työhön siirtyä helpommin itse kokeiltu ja sen kautta oivallettu: *”(H)aluisin vähän enemmän -- et -- tällaiakin voi --” (H9)*, kuten esimerkiksi kahvikuppien⁵ äärellä käydyt keskustelut ja reflektointi koulutustilanteessa. Työpajassa käytetyn kahvikuppi-teeman

⁵ Kahvikupit kuuluivat Designmuseon lainattavaan, hoitolaitoksille suunniteltuun pienoisenäyttelyyn Kupillinen kahvia – Olkaa hyvä!, joka käsitteli kahvia, kahvin juomista ja kahvikuppeja – arkista ja oleellisesti suomalaiseen elämänmenoon kuuluvaa asiaa. Näyttelyn erilaisia ja eriaikaisia kahvikuppeja sai myös käyttää ja testata itse.

arkisuus on herättänyt huomaamaan mahdollisuuksia, jotka ovat jokaisen työntekijän ulottuvilla:

(S)it se kahvikupit on ideana ihan älyttömän hyvä vaikka -- itsekin ois voinu keksii semmosen -- ni ei välttämättä ku se on niin jokapäiväinen juttu, et periaattees sit vois varmaan ihan mistä tahansa --. (H12.)

(S)aa rohkeutta itseensä että kyllä tää voi toimii, että ei tarvi olla iso asia --. (H9.)

Tärkeää on myös luovan toiminnan tai idean syntyminen hetkessä tai sen käyttö arjen tilanteen ja asukkaan tarpeiden mukaan *”(E)t se ois enemmän meistä lähtevää, eikä sitten tätä ennalta sovittua. Et ne pitäis, -- niiden tilanteiden mukaan saada syntyä. (H12.)* Oman kokemuksen kautta luovien menetelmien/työtapojen/välineiden oppiminen liittyy haastattelujen valossa myös siihen, että löytää **kosketuksen omaan luovuuteensa tai omaan tapaansa käyttää luovia elementtejä** osana vanhustyön arkea: *”(M)onet -- saa mukaan lauluilla -- se ei oo valitettavasti mun avuja.” (H12.)* Kaikilla haastateltavilla on kokemuksia siitä, että täydennyskoulutustilanne on tukenut tässä: *”(K)oska on niin vähän tommosii koulutuksii, että kehittää itseä -- ideat mitä ei ollu ees ite voinut ajatella --.” (H9.)*

Aineiston kokemukset kuvaavat **vanhustyön ammattilaiselta vaadittavaa herkkäaistisuutta**, sen oppimista esimerkiksi luovien harjoitusten kautta sekä herkkyyden tuomista vanhustyön ammatilliseen työotteeseen:

(S)illai et oikeesti nähdään niit ihmisen tarpeita -- et tällasissa koulutuksis ni vaikka sä et tekis just niitä harjoitteita -- mä väitän et se auttaa pikku hiljaa ja että keksii siis pikku hiljaa tällasia uudenslaisia menetelmiä -- ni must se on niinku sitä luovuutta, et ei se oo sen ihmeellisempää. Jotenkin vaan se on sitä rohkeutta ajatella asioita uudella tavalla. Ja kyseenalaistaa, must se on aina tärkeetä mitä tommosis luoviskin menetelmis oppii, että kyseenalaistaa niitä vanhoja.” (H13.)

(S)un pitää olla kauheen läsnä -- aistit herkkänä -- erilaiset luovien -- tekee harjoitteita -- kehittää ihmistä siihen että sä pystyt jotenkin havainnoimaan -- sillee siinä hetkessä, se on mitä -- on oppinu siitä et on mukana monessa, monessa tollasessa koulutuksessa. (H13.)

Luovan arjen ja käytänteiden vahvistumiseksi ei haastattelujen valossa aina tarvita uutta ideaa, menetelmää tai oivallusta. Tärkeää on myös saada **vahvistusta sellaiselle, joka ”jo on olemassa”**, mutta tämä vaatii tuekseen rohkaisua:

(E)i mull sellasta tullu, koska se oli tuttua mulle kaikki. Se oli kiva se rinki, et

sitä vois tehdäkin, osastollakin. Sitä vois kokeilla joidenkin kanssa -- Se on kuitenkin helppo toteuttaa, et se ei oo vaikee. (H5.)

(M)ulle sopii kaikki tämmöset mielikuvitukselliset ja -- leikkimiset -- mutta kylä mä tykkään tollasesta työskentelystä itse -- en oo kokeillut mitään tuollaista vanhusten kanssa. Että semmoisen ohjaamiseen mulla on itsellä vielä kynnys, että miten lähtis viemään tuonne jotain tämmöstä. (H3.)

Monessa haastattelussa tulee esiin tarve saada **koulutuksesta rohkaisua, kannustusta ja hyväksyntää omalle luovuudelle** tai ajatuksille:

(J)otenkin itse huomasin, että tuli sellainen rentous sen jälkeen, että ei tarvitse jännittää sitä ex tempore tekemistä tai ylipäätään tekemistä. Monesti sitä näin aloittelijana mieltii ja arvioi mitä muut tästä nyt sanoo ja onko tää nyt semmoista. Arvioi vähän liikaa itseensä ulkopuolelta kun pitäis vaan mieltiä, että nauttiiko se asiakas tästä vai ei. Koska häntä varten tää on. (H3.)

Koulutuksen antina on koettu olevan myös yhteinen voimaantumisen – ilo siitä, että kokee työtoverien innostuvan ja löytävän tapoja soveltaa koulutuksessa koettua tai esille tulleiden ajatusten ja ideoiden tiimoilta heränneitä ideoita työnsä arjessa:

(M)ulle oli positiivisinta se, että muutama -- niin innostui ite siihen, että hei kyllähän sitä vois jotain itekin --. Että tuli semmonen heräte siihen. (H3.)

(M)ulla oli niin ihana filis että. Saa rohkeutta itseensä että kyllä tää voi toimi, että ei tarvi olla iso asia, aloita pikkusella --. (H9.)

Monessa haastattelussa nousee esiin eläytymisen kautta avautunut ymmärrys iäkkään ihmisen elämäntilanteesta, josta esimerkkinä on työntekijöille suunnatussa koulutusilanteessa tehty ”mitä toivoisin itselleni vanhana” -harjoitus⁶. Työntekijät pohtivat tämän teeman avulla

⁶ Kehittämiprojektin työpajassa tehdyssä ”mitä haluat itsellesi vanhana” -pohdintatehtävässä työntekijät miettivät, mitä asioita haluaisivat elämässään toteuttaa, kun ovat itse vanhoja. Heitä ohjeistettiin, että rajoja ei ole vaan he voivat luovasti pohtia omia haaveitaan vanhuudestaan. Ajatukset kirjattiin ylös ja jaettiin pienryhmissä. Ryhmä valitsi yhteisesti yhden asian ja esitti sen muille kuvan keinoin. Tämän jälkeen ryhmät pohtivat, miten näitä haaveita voisi toteuttaa omassa työssä tämänhetkisten asukkaiden parissa. Valittiin kolme parasta tekoa ja kerrottiin ne muille omalla tyylillä, kuten runon tai laulun keinoin.

asiakaslähtöisyyttä ja luovaa arkea ”tulevaisuuden muistelun” näkökulmasta ja ikään kuin omakohtaisen kokemuksen valossa:

(S)e pohdintapaja. Se oli ihan hirveen avaava. Mitä toivois itselleen, että mitä mä en halua tai mitä mä toivon, mitä mä arvostan. Se herätti paljon keskustelua. (H3.)

(J)os niinku ihan omakohtaisesti aattelee, niin itse sit jossain vaiheessa heidän tilanteessaan, et miten haluu kohdeltavan, haluuko välttämättä et lähtee kattomaan sitä vanhaa kotimaista elokuva vai voisko nähdä joskus jonku jännärin. (H12.)

Suurin osa haastateltavista tuo esiin tarpeen saada rohkaisua luovuuteen ja työkaluja sen toteuttamiseen työn arjessa. Heidän kokemuksensa mukaan suurin osa tarjottavasta koulutuksesta liittyy hoitotoimenpiteisiin, ja niiden rinnalle he kaipaisivat luovaan työotteeseen vahvistavaa ja omaa ajattelua herättävää koulutuksellista tukea. Poikkeuksena tästä yksi haastateltavista tuo esiin aiemmin kokemiaan luovia tai toiminnallisia menetelmiä koulutuksia leimaavan ”samanlaisuuden”: *”(T)ällasia juttuja, et jonkun musiikin tahdissa justiinsa tehdään jotain hassua” (H4)*. Haastateltava 4 kuvaa asiaa jopa turtumuksena: *”(H)oitajat on turtunut kaikkiin niihin koulutuksiin mitä on. Kun niitä on aika paljon. Ja useimmiten ne on aina sitä yhtä ja samaa.” (H4.)* Muiden haastateltavien näkökulmasta hoitotoimenpiteisiin liittyviä koulutuksia on paljon, ja heidän kokemuksistaan välittyy tarve luovaa työtettä tukeville koulutuksille. Yksi haastateltava nostaa esiin myös erilaisuuden ja erilaiset tarpeet suhteessa koulutukseen: *”(P)itää olla joku syy miksi menen tuohon koulutukseen -- kaikki koulutukset ei sovi, täytyy itse hakea se sieltä mikä vois olla kiinnostava, mist on hyötyä mun ammatillises kehittämisessä.” (H7.)* Positiivisen koulutuskokemuksen hän toteaa voivan vaikuttaa koko yksikköön jaetun kokemuksen kautta.

4.5.2 JAETUT KOKEMUKSET TYÖSSÄOPPIMISEN MAHDOLLISTAJANA

Useissa haastatteluissa työhön liittyviä **merkittäviä oivalluksia ja kokemuksia on koettu luovissa tuokioissa yhdessä asukkaiden kanssa**. Merkittäviä havaintoja haastatteluaineiston analysoinnissa tulee esille kokemuksista, jotka liittyivät tutkimuksen rinnalla samaan aikaan toteutettuihin, kehittämisprojektiin järjestettyihin luoviin ryhmätilanteisiin ja jotka toivat esille **jakamisen ja yhteisöllisyyden mahdollisuutta**.

Näihin työpajoihin/koulutuksiin/tuokioihin työntekijät osallistuivat asukkaan kanssa. Tuloksia ja havaintoja on tärkeää pohtia myös ammatillisen jakamisen ja yhteisöllisen työskentelyn näkökulmasta, jossa on läsnä monenlaista ammattitaitoa. Lisäksi on hyvä tarkastella yhteisöllisyyttä myös rakenteiden näkökulmasta sekä sen kannalta, miten näitä kokemuksia voisi vahvistaa ja tukea.

Haastateltavat ovat kokeneet työnsä merkityksellisyyttä, läsnäoloa ja ihmisen kohtaamista osallistuessaan ja **jakaessaan asukkaan kanssa** luovan tuokion yhdessä osallistuen. Asukkaiden positiivisten kokemusten sekä omien tunnekokemusten myötä hetki on saanut merkityksellisyyttä, ja moni haastateltava kuvaa eri tavoin jakamisen ja yhteenkuuluvuuden kokemuksia: ”(K)yllä se on niinku se yhteenkuuluvuus. Et ku kaikki oli siellä et asukkaatkin oli yhdessä hetkessä, niin kaikki niinku ymmärsi et he olivat tässä mukana, et se oli tärkeä.” (H5.)

Kokemukset innostavasta ja mukaansatempaavasta yhteisestä hetkestä sekä sen tuomasta ilosta ja tunteiden jakamisesta ovat lisänneet **motivaa-tiota tuoda lisää luovia** elementtejä arkeen. Koettu on myös vahvistanut luovuuden merkityksellisyyden ymmärrystä:

(N)o siinäkin näki ne riemulliset, ku ne innostu siinä ne asukkaat. Se on kuitenkin helppo toteuttaa, et se ei oo vaikeeta. (H5.)

(E)t olis rauhallista, että olis runoja, sellaisia lyhyitä, ja että olis kaunista musiikkia taustalla. Ja vanhukset tykkää, että lauletaan -- musta on kiva että annetaan mahdollisuus. Ja sit pitäisi miettiä minkälainen se ryhmä on. että haluaako ne asukkaat tulla sinne. (H4.)

Vuorovaikutus musiikkitoiminnan kautta on tuntunut merkitykselliseltä:

(H)än ei puhu enää mitään, mutta nyökkää. -- lauloi ja näytti kaikki ilmeet, -- että ois saanut sen ihmisen nauramaan -- oli ihana katella, että se yritti vielä ilahduttaa toista. -- mä aina katon miten -- ihmiset nautii siitä nää asukkaat. (H5.)

Aineistosta nousee esiin useita **kokemuksia, joissa musiikilla** on ollut keskeinen rooli, kuten esimerkiksi haastateltava 6 kuvaa:

(M)iten tärkeä se -- musiikki tuntuu olevan -- saa -- avautumaan -- tuntemukset tai -- tunteet heräämään. -- muistisairaiden yksikössä -- elää tavallaan ihan omassa maailmassaan. Ja sitten joku tällanen musiikki, tuttu laulu, niin yhtäkkiä ne niinku herää eloon, että ku se on tavallaan sellainen kupla, tai semmonen oma pieni -- ne elää ihan eri paikassa ja ajassa kun

me tällä hetkellä eletään, ja sitten se pieni laulu tuokin ne tähän hetkeen, ja sitten ne tajuukin, että aha, nyt me ollaankin tässä. -- tai voi tuoda sellaisia lapsuusmuistoja, jotka on sitte ihan todellisia muistoja. Että ne ei oo semmosia mitään kuviteltuja. (H6.)

4.6 TYÖNTEKIJÄN AMMATILLISEN TOIMIJUUDEN KOKEMUKSEEN VAIKUTTAVIA TEKIJÖITÄ

Haastatteluaineiston perusteella nousee esiin tekijöitä, jotka vaikuttavat työntekijöiden ammatillisen toimijuuden (Jyrkämä 2008) kokemukseen ja sen myötä arjen muovautumiseen vanhustyössä niin asukkaiden kuin työntekijöidenkin kannalta. Aineiston pohjalta ammatillisen toimijuuden vahvistumista voi kuvata sillä, että työntekijällä on **kokemus ”luovan saamisesta” luovuuteen**. Sillä tarkoitetaan luovan työotteen, käytänteiden kriittisen uudistamisen ja toisin tekemisen sallimista. Tämä ”luvallisen luovuuden” kokemus on aineiston valossa monien osatekijöiden summa: se muodostuu 1) luovuuden arvostamisessa yhteiskunnassa ja osana omaa ammatillisuutta, 2) työyhteisössä jaetusta toimintakulttuurista, 3) johtamiskulttuurista sekä 4) hoito- ja palvelukulttuurissa vaikuttavista perinteistä ja totutuista käytänteistä. Näin ollen ”lupa luovuuteen” tulee niin kaupungilta, johdolta, työyhteisöltä, asukkailta, omaisilta kuin työntekijöiltä itseltäänkin. Luvan saamisen jälkeen luovuudelle on taattava toteutumisen mahdollisuus arjen käytänteissä. Lisäksi on oltava erilaista, monenlaista osaamista sen toteutumiseen.

4.6.1 LUOVUUTEEN LIITTYVÄT ARVOT JA ASEENTEET

Luovuuteen liittyvät arvot ja asenteet vaikuttavat kaikilla hierarkian ja moniammatillisuuden tasoilla **työntekijän motivaatioon, ammatilliseen maisemaan** (ks. Connelly & Clandinin 1999; myös Huhtinen-Hildén 2012) **ja toiminnan mahdollisuuksiin ja päätyvät määrittämään sitä, millaiseksi iäkkään ihmisen arki palvelutalossa muodostuu.**

Aineiston sisältämät kokemukset kuvaavat, kuinka vanhustyötä koskevat arvot ja arvostukset vaikuttavat työntekijän ammatillisen toimijuuden rakentumiseen. Haastateltavien mukaan vanhustyössä voi olla vastuullisempi työnkuva kuin erikoissairaanhoidossa: iäkkäät ihmiset ovat usein monisairaita ja heidän vointiaan on vaikeampi seurata, eikä lääkäriä tai sairaanhoitajaakaan ole välttämättä juuri omassa yksikössä.

Tämä tarkoittaa työnkuvassa sitä, että vastuuseen kuuluvat sekä normaalielämään liittyvät asiat, mutta samalla pitää olla ammatillinen valmius esimerkiksi ottaa sydänekäyrä. Kuitenkin monesti voi olla vallalla käsitys siitä, että vanhustyöhön voi ryhtyä ilman sen kummempaa koulutusta tai osaamista. Tätä aineiston kokemuksissa kuvataan turhautumista vanhustyöhön liittyvään negatiivisväritteiseen uutisointiin. Myös kulttuurisen näkökulman arvostuksesta vanhustyössä on kokemuksia: *”(J)a onneksi tää ala on kehittynyt siihen suuntaan, että sitä arvostetaan ja sille annetaan tilaa. Se on musta hyvä. Ja sitä haluaisin enemmänkin että tuotaisiin julkisuudessaakin esille, ettei aina olisi sitä surkeutta.”* (H4.)

Haastateltavat pohtivat vanhustyön brändin vahvistamista esimerkiksi laajemman työnsisällön kautta korostaen esimerkiksi luovuuden käytön mahdollisuuksia, mikä voisi puolestaan houkutella työntekijöitä tiukemmin säädellyn sairaalatyön sijaan: *”(K)yl mä nään et just yks juttu on varmaan just kulttuuriset menetelmät -- voitkin käyttää sitä omaa luovuuttas eri tavalla.”* (H14.) Myös laajempi vastuu, oman persoonan käyttö sekä samojen asukkaiden kanssa pitkäjänteisesti työskenteleminen, heihin tutustuminen sekä rinnalla kulkeminen, edellyttävät laajaa ammattiosaamisen käyttöä.

Asiakaslähtöisyys näkyy myös esimerkiksi ammattilaisten kielenkäytössä: esimerkiksi syöttämisestä tai ulkoiluttamisesta puhuminen asettaa asukkaan toiminnan kohteeksi. Muutamassa haastattelussa kuvataan ahdistavana kokemuksena iäkkään ihmisen näkemistä hoidon kohteena *”(L)iika ylhäältä alaspäin et kohdellaan vanhuksia ku pieniä lapsia ja päämääröidään ja semmost jäykkää, meit on joka lähtöön”* (H12). Asukkaan näkeminen vuorovaikutuksen näkökulmasta avaa erilaisen työnäkymän työntekijälle.

Arvot näkyvät toimissa ja arjessa valintoina. Kaikki haastateltavat kuvaavat arjen kiirettä, mutta lähes kaikki myös toteavat, että kiire on myös asennekysymys. Haastateltavien mukaan kiire voi myös kertoa arvoista. Kiireen varjolla on helpompi jättää tekemättä sellaista, jota ei pidä tärkeänä:

(S)e mihin täälläkin välillä valitettavasti törmää on se, että mä nään sen niin hirveesti vain ja ainoastaan, aina on hirveen helppo vedota kiireeseen. Mut se et mä esimerkiks aattelen, et se on ihan jonnin joutavaa et mitä joku musiikkiopiston porukka tulee tonne juhlasaliin soittamaan, et ei se oo et se on taas niitä ja aina näit on, et ei kerkee viedä, silloin mä vaan arvotan sen ja päätän sen ihmisen et se on kans sitä vallan käyttöä. Ja must jotenkin se, et mä en voi päättää kenenkään puolesta. (H7.)

4.6.2 YHTEISÖLLISYYS JA YHTEISTOIMIJUUS LUOVUUDEN YMPÄRISTÖNÄ

Työntekijöiden ammatilliseen toimijuuteen ja luovuuden mahdollisuuksiin työssä vaikuttavat monet asiat yhteisön toiminnassa, vuorovaikutuksessa ja arjessa. Tämän tutkimuksen aineiston valossa näitä tekijöitä voidaan kuvata sanoilla **yhteisöllisyys ja yhteistoimijuus** (vrt. monitoimijuus Koivula 2013). Nämä näyttävät merkittävänä luovuuden kannustajana, sen mahdollistajana ja luvan antajana. Erilaisuutta hyväksyvällä yhteisöllisyydellä on myös suuri merkitys iäkkään ihmisen arjen mahdollistajana. Yhteisön muodostavat erilaiset ihmiset – sekä asukkaat että työntekijät, joilla on monenlaisia osaamisprofileja sekä ammatillisia taustoja.

Yhteisöllisyyden kokemus nousee haastatteluissa tärkeäksi työntekijöitä voimaannuttavaksi tekijäksi. Yhteisöllisyys konkretisoituu jakamisen ja kokemisen hetkissä, kuten haastattelusitaatissa: *”(K)aikki niinku ymmärsi, et he olivat tässä mukana” (H5)*, ja esimerkiksi erilaisten tapahtumien järjestämisen kautta. Tapahtumien suunnittelua ja toteutusta kuvataan haastatteluissa merkittäviksi kokemuksiksi: *”(S)e oli jotenkin niin tavallaan se uskoton se voimainponnistus ja se talkootyömäärä mitä siihen niinku tehtiin --.” (H14.)* Yhdessä koetulla tapahtumalla voi olla arkista toimintaa paljon syvempi merkitys elämän merkityksellistymisessä niin asukkaan kuin työntekijänkin kokemana.

Aineiston sisältämät kokemukset kuvaavat, kuinka taidetoiminnan tai luovien elementtien käyttöön liittyy usein myös pelkoa. Sen voittamiseksi tarvitaan yhteistyötä ja rohkaisua:

(R)ohkeutta -- et uskaltaa vähän mennä pidemmälle -- ja useimmiten kannattaa se sanoa ääneen jollekin -- ettii siis niit kumppaneita, koska se on aina helpompaa että lähtee kahen kolmen kanssa ja myös haus Kempaa usein, et löytää niit -- kehittää jotain yhdessä --. (H13.)

Yhteistyössä ja dialogissa ollaan tästä näkökulmasta myös asukkaan kanssa:

(J)ust se semmonen heittäytyvyys et luottaa siis myös siihen toiseen ihmiseen siis siihen asiakkaaseen, siihen ihmiseen jonka kans tekee töitä. Et koska useinhan se tulee myös siit dialogista, siitä että sä heittädyt siihen dialogisuuteen oikeesti. (H13.)

Merkityksellinen piirre luovuuden mahdollistamisessa haastattelujen mukaan on myös erilaisuuksista voimaa ammentava yhteisöllisyys monenlaisia persoonia, ammattiryhmiä ja kulttuurisia taustoja sisältävässä työyhteisössä.

Tämä heijastuu myös yhteisiin arvoihin. *”(T)ää ei oo meidän jonkun ihmisen tehtävä vaan tää on meidän kaikkien. Samal tavalla se kaikki hoitotyö ja lääke ja muu niin se on se koskee kaikkia.” (H13.)* ”Lupa luovuuteen” saadaan usein muulta työyhteisöltä, koska monet arjen työt tehdään usein tiimeissä:

(J)a sitä mä just toivoisin kanssa et kenenkään ei tarts mieltää sitä et onko mulla lupa vai ei. Et oikeesti se lupa kyllä on, et mut että ehkä se vaikein just onkin se et että välttämättä se ei ookaan se esimies tai se johtaja -- vaan se saattaa ollakin se työkaveri, joka niinku kokee että jos sä teet nyt tota ni se on pois jostain muusta, joka sit taas on jollekin jollain tavalla ehkä sitä arvostetumpaa. (H14).

Tutkimusaineiston sisältämät kokemukset kuvaavat myös ammattitaitoa osin yhteisöllisenä ja yhteistyössä todentuvana asiana, yhteistoimijuutena (vrt. monitoimijuus Koivula 2013). Omaa osaamista ja sen jakamista ja muiden työstä oppimista pohditaan monesta näkökulmasta ja sitä pidetään merkityksellisenä. Moniammatillisessa työyhteisössä toteutetaan aineiston mukaan perinteisistä työrooleista ja -tehtävistä laajempia, asiakas- ja tilannelähtöisiä työtehtäviä. Odotukset tiiviimpään moniammatilliseen yhteistyöhön ja rinnakkain tekemiseen eivät ole aina toteutuneet. Varsinkin muut kuin hoivatyötä tekevät ammatilliset ovat kokeneet jyrkkiäkin raja-aitoja työtehtävien ja ammattiryhmien välillä ja kaipaavat kollegiaalista tukea ja toista ammattilaista työparikseen: *”(M)oniammatillisuus josta paljon puhutaan, niin on kuitenkin käytännössä vielä lapsen kengissä. Kentällä ollaan monesti niissä omissa lokeroissa. Että te teette tuota työtä ja te tuota, vaikka meillä on yhteinen asiakas.” (H3.)*

Työyhteisön vahvuutena nousee monien kokemusten kautta esiin moniammatillisuus ja laaja-alaisuus: *”(V)anhainkodissa tarvitaan sellasta moniosaajaa” (H4).* Ne ovat myös työn voimavaroja ja työssäjaksamista tukevia tekijöitä. Tätä kuvaavat aineistossa kokemukset yhteisen kehittämisen merkityksellisyydestä sekä toiveista sen lisäämiseen. Tällainen yhteistoimijuus koetaan rikkautena. Pitempään alalla toimineet työntekijät kuvaavat myös kokemustaan ammatinkuvien muuttumisesta viimeisten 10–20 vuoden aikana. Työparina voi olla myös muun alan ammattilainen, ja yhteistyökumppanina saattaa olla talon ulkopuolinen muun alan toimija. Vähälukuisesti edustettuina olevat ammattikuntansa edustajat kertovat kokevansa yksinäisyyttä ja kaipaavat keskustelukumppania ja ammatillista tukea omalta alaltaan. Toisaalla työyhteisöön toivotaan myös enemmän erityisosaamista ja eri ammatillaisia, esimerkiksi taideterapeuttia. Muutamat haastateltavat kaipaavat lisää työhajausta sekä dialogia oman esimiehen ja kollegojen kanssa.

Moniammatillisissa tiimeissä työskentelevillä on tarve myös oman ammattialan ammatillista substanssia koskevaan keskusteluun:

(E)t mulle sanotaan et juttele tiimeissä, mut se mun mielestä nyt ihan täytä sitä mun tarvetta niinku suoranaisesti eikä palvele. Et toki tiimityö on tärkeätä ja ilman muuta niinku ammatillista yhteistyötä ja näin, mutta se että ei oo sitä ammatillista keskustelua, ni kyllä mä koen sen erittäin niinku, sanotaanko tän työn josta mä muuten tykkään, niin suurin miinus ihan ilman muuta. (H11.)

Haastateltavat ovat kokeneet myös eri-ikäisiä työntekijöitä sisältävän työyhteisön rikastavana tekijänä: eri-ikäiset työntekijät suhtautuvat työhön ja esimerkiksi luoviin toimintoihin eri tavoin. Ikä voi myös vaikuttaa suhtautumiseen työhön ja vapaa-aikaan. Eri-ikäisillä työntekijöillä voi myös olla esimerkiksi teknologian hyödyntämiseen erilaisia valmiuksia.

Myös monikulttuurinen työyhteisö näyttäytyy aineiston valossa työyhteisöä rikastavana elementtinä. Se tuo erilaisia painotuksia työhön, mutta myös haastaa pohtimaan erilaisia näkökulmia. Se ilmenee aineiston sisältämissä kokemuksissa muun muassa erilaisina suhteina esimiestyöhön tai esimieheen, aikaan tai työn sisältöön. Myös suhde luovien menetelmien käyttöön ja heittäytymiseen voi olla erilainen.

(K)un ihmiset tulee toisista kulttuureista, niin monesti suhde luoviin menetelmiin niin onkin paljon helpompaa heidän kanssa. Monien kanssa. Et on jotenkin paljon enemmän sinut sen semmoisen spontaaniuden -- suomalaiset on, siis yleisesti ottaen, siis aika niinku pidättyväisiä siis verrattuna moniin muihin.” (H13.)

Asukkaiden hyvä arki muodostuu useiden haastateltavien mielestä henkilökunnan asenteesta työhön. Henkilökunnan hyvinvointi ja yhteisöllisyys luovat myös asukkaille miellyttävän ilmapiirin. Yhteisöön kuuluvat ja vaikuttavat henkilökunnan lisäksi myös asukkaat itse. Haastateltava H8 kuvaa, kuinka asukkaiden elämänhistoria on värikäs ja he tuovat yhteisöön kukin omalla persoonallaan paljon:

(M)ä uskon vahvasti tähän henkilökunnan tällaseen moniulotteisuuteen -- meil on tosi hyvä työporukka ja kaikilla on kivaa, -- mä uskon et sit heijastuu myös siihen työntekoon ja sitä kautta asukkaisiin -- pidän sitä henkilökuntaa hirveen tärkeenä -- mistä kaikki lähtee -- Kyl se on että aika värikästä se meno tuolla välillä on niin kyl siihen pitää osata ite kans mennä mukaan -- huumori on iso osa meidän työtä.” (H8.)

4.6.3 JOHTAMISKULTTUURI

Työntekijän ammatilliseen toimijuuteen vaikuttaa keskeisesti yksikön johtamiskulttuuri. Se vaikuttaa työntekijään sekä suoraan että välillisesti. Johtaminen ja esimiestyö luovat edellytykset yksikön toimintakulttuurille ja yhteisten arvojen muotoutumiselle. Johtaja voi myös toiminnallaan mahdollistaa ja ylläpitää kehittävää työtettä. Aineiston kokemukset kertovat johtamiskulttuurin vaikutuksesta luovuuden käyttöön ja kulttuurisen vanhustyön näkökulman toteutumisen mahdollisuuksiin arvoilmaston luomisen ja johtamistekojen kautta. Esimiesten kokemuksista nousee toiveita konkreettisista välineistä, koulutuksesta ja johdon kannustuksesta, jotta esimiehet pystyisivät kannustamaan, rohkaisemaan ja kouluttamaan työntekijöitään uudenlaisen työtteen kokeilemiseen.

Monella haastateltavalla on positiivisia kokemuksia kulttuurisen näkökulman vaikutuksesta johtamisessa.

(S)ellainen johtaja, jolla on hyvin leveät hartiat. Hyvin suvaitsevaisen, joustava ja luova. Antaa niinku tilaa luovuudelle. Ei tarvitse mennä aina näin vaan ihmiset voi toteuttaa omaa luovuuttaan ja käyttää omaa osaamistaan. Harvoin tulee, että jos on joku idea... itse asiassa en oo yhtään kertaa kuullu, että hän olis sanonu, että ei tota voi niinku toteuttaa tai muuta. Vaan hän on että okei, lähtekää siitä kehittelemään. (H2.)

(M)ulla on niin hitsin hyvä esimies, ja työyhteisö että se oikein kannustaa siihen ja ne oikein odottaa et määhän keksin jotain. Se on kivaa semmonen. (H4.)

Aineiston kokemuksissa näkyy se, miten esimies voi tukea asenne-
muutosta suhteessa luovuuteen omassa puheessaan, osoittaa puheillaan, mitä arvostaa, mutta tukea muutosta myös omilla teoillaan ja aloitteillaan. Kehittymisen seuranta sekä toimien sitomista kehittämistavoitteisiin pidetään myös tärkeänä. Esimiehillä on arjessa mahdollisuus tukea ja sitouttaa työntekijöitä arjen työntekoon liittyvien, yhdessä sovittujen arvojen suuntaisesti. Haastatteluista välittyi ajatus, että tärkein luovaan työtteen kannustaminen tapahtuu sanoilla, esimerkiksi, luovien toimintojen huomaamisella ja ihailulla, kannustamisella ja jopa ”kaukaa katselemisella”, ei aina edes paikalla ollen.

Johtaja tai esimies voi aineiston sisältämien kokemusten mukaan tukea työntekijän ammatillista toimijuutta ja luovaa työtettä osoittamalla arvostustaan dialogissa. Keskustelu viestii ammatillista tukea ja

toimii työn sekä kehityksen tärkeänä motivaattorina, vaikka asukkaiden hyvinvointi koetaankin haastatteluissa tärkeänä motivaattorina myös ilman esimieheltä saatua sanallista palautetta: ”(O)dottaa -- et sais jonkinlaista palkintoo siit omasta työstään - - mutta kyl sen näkee ku asukkaat voi hyvin --.” (H8.)

Työntekijän kokemus siitä, että hänellä on lupa kehitellä uusia toimintoja tai toisintekemisen paikkoja tulee aineiston mukaan esimiehen suunnalta sekä konkreettisina linjauksina, ohjeina, mahdollistamisena että kannustuksena. Konkreettinen mahdollistaminen ja tuki voivat näkyä esimerkiksi töiden organisoinnissa: esimerkiksi mahdollisuutena hetkellisesti lisätä henkilökuntaa jonkun luovaan toimintaan liittyvän asian toteuttamiseen vanhusten kanssa ja siinä, että uusia ideoita kannustetaan ja toteutetaan yhdessä:

(K)yllä, ja se on juuri se miksi mä viihdyn olla tuolla, kun siellä on se lupa, että saat todella tehdä omalla tyylillä. Ja joskus jos tuntuu, että on kauhee kiire, ja sit menee osastonhoitajalle sanomaan -- se sanoo, että mihin sulla on kiire. Et ei nää asukkaat oo lähössä minnekään, ei töihin eikä muualle. Että nyt vaan rauhallisesti. Se on ihan kiva, että saa tukea siihen. (H4.)

Lähiesimiehen näkökulma ja tuki ovat läsnä myös esimerkiksi siinä, millaista kouluttautumista tuetaan. Esimiehen rooli on keskeinen, kun pohditaan, miten työt koulutuksessa olon aikana järjestellään. Jos siihen ei ole halua eli koulutusta ei nähdä tärkeäksi, osallistuminen ei onnistu.

Koulutukseen osallistuminen on aina myös kustannuskysymys. Myös rekrytoinnit kertovat siitä, arvostetaanko luovuuteen liittyviä ammatillisia kompetensseja organisaatiossa.

Luovaa ammatillista toimijuutta tuetaan aineiston mukaan myös keinoin, joita ei ole helppo nimetä. Haastateltava H13 antaa tälle nimen ”henkinen lupa”: on sellainen tunne, että luovuutta arvostetaan.

(K)yl sen aina jotenkin et jos ei luota siihen et on saanu [luvan], niinku must tuntuu et on saanu henkisen luvan mun esimieheltä moniin asioihin, mun ei tarvi olla kysymäs kaikkee, -- jos on osastonhoitaja sille asialle erityisesti vihkiytyny, niin hänhän antaa myös sitä lupaa myös niillä omilla teoillaan kovasti --. (H13.)

(M)ä luulen, et ihan tota, siis mulle ei koskaan oo sanottu niinku ei. Et silloin saattaa tulla joku raha vastaan, jos sanotaan ei. Aika luovasti saa toteuttaa omia ideoitaan.” (H10.)

Haastateltavien kokemukset kertovat myös rakenteellisista seikoista, jotka luovat ammatilliselle toimijuudelle edellytyksiä tai estävät niitä:

”(K)yllä se lähtee ihan siitä organisaatiosta, että onko sille tilaa sille luovuudelle” (H4). Johtaja tai esimies on usein ”rakenteen kasvot”: ”(E)simies on esimies ja just ne talon arvot nehän tulee sieltä johtajast asti - -” (H7).

Esimiehen merkitys luovuuteen kannustamisessa ja kulttuurisen vanhustyön näkökulman tuomisessa osaksi yksikön toimintakulttuuria sekä tämän työn haasteellisuus tiedostetaan niin esimiesten kuin haastateltujen työntekijöidenkin taholla:

(E)t se vaatii niinku tosi vahvan panostuksen niinku siltä lähiesimiebeltä että se on hyväksyttävää, koska aina niis tiimeissä on ihmisiä, jotka on innostunu luovist menetelmist, mut kyl tarvii, se on aika voimakas se yhteisön paine jos sieltä alkaa tulla sit, et toi niinku turhaa, et kylhän sitä meilläkin vielä vaikka aika paljon me ollaan menty eteenpäin -- . (H13.)

Aineistossa kuvataan **monenlaisia luovuutta mahdollistavia rakenteellisia ratkaisuita ja ideoita, joilla johtajat ja esimiehet voivat mahdollistaa kulttuurisen näkökulman läpäisevyyttä vanhuspalveluissa**. Tällaisia ovat esimerkiksi:

1. Sisäisten koulutusten järjestäminen tai henkilöstön tukeminen osaamisen kehittämiseen ulkopuolisissa koulutuksissa:

(O)lis ainakin kerran vuodes sellanen meidän talon iltapäivä, johon olis valittu sellanen joku luovaan, luovuuteen taikka mikskä sitä nyt sanotaan siihen liittyvä aihe. Joskus se vois olla joku meidän talon sisältä jotkut vois kertoa mitä ne on tehny taikka sit opeteltais jotain -- . (H13.)

2. Luovuuden ja kulttuurisen vanhustyön näkökulman pitäminen esillä asialistojen otsikoissa johtamisjärjestelmän eri tasoilla. Näin luovuus ja kulttuuri tuotaisiin yhtenä tärkeänä näkökulmana osaksi kokousrakennetta eikä olisi alistettuna kohtaan ”muut asiat”.

3. Sellaisten ilmaisujen ja sanoitusten etsimistä luovuuden ja taiteen käytölle vanhustyössä, jotka mahdollistaisivat osallisuutta ja lisäisivät työntekijöiden ammatillista toimijuutta. Jos esimerkiksi ei koe olevansa taiteenalan osaaja, taiteen tuominen osaksi vanhustyötä ei ehkä tunnu itselle mahdolliselta. Sen sijaan luova ote vanhustyön arkeen voi olla jo mahdollisempi ajatus.

4. Kulttuurisen vanhustyön ja luovuuden näkökulman pohtiminen yhdessä, jotta olisi helpompi oivaltaa, mitä nämä voisivat oman arjen tai eri yksikköjen ja tiimien toiminnan kannalta tarkoittaa. Näin kulttuuri ja luovuus tulisivat osaksi kaikkien arkea tavalla tai toisella, eivätkä jäisi vain harvojen aktiivisten ja innostuneiden harteille: *”(T)yöntekijöitä täytyy koko ajan rohkaista olemaan luovia, rikkomaan rajoja turvallisesti” (H2).*
5. Sopivasta vauhdista huolehtiminen ja kaikkien osallistumisen mahdollistaminen. Haastatteluista nousee selvästi tärkeänä esille se, että kehittämistyöhön sitoutuminen mahdollistetaan sopivalla muutosvauhdilla: *”(S)it tärkeä aina muistaa et pitää et ihmiset pysyy vauhdin mukana ja pääsee tekemään sitä muutosta, itse” (H14).*
6. Pienten asioiden huomaaminen ja omassa yksikössä ja lähipiirissä olevien ideoiden ja osaamisen hyödyntäminen.
7. Kiireen hallinta. Aineiston valossa koko työyhteisön yhteisenä haasteena näyttäytyy kiireen hallinta, mutta esimiehellä ja johtajilla on keskeinen tehtävä sen hallinnassa: *”(S)it se luovuus liittyy myös siihen, et on suhteellisen kiireetöntä” (H4).* Useissa haastatteluissa kiire ja arjen kuormitus nousevat esiin luovuuden esteinä.

(M)utta se et kyl mä oon aina huomannut, et sitähan aina ajattelee aina sitä ajanpuutetta että kun meil on nykyään niin paljon näitä oheistehtäviä, tässä meidän työssä, jotenkin tuntuu, että se jää niin vähälle, ihan heidän kanssaan oleminen niin vähäksi, ja justiin vaikka ihan musiikin kuunteleminen. Et siihen täytyy oikeesti varata se aika. (H6.)

(M)ä olisin justinsa niinkö enemmän noiden asiakkaiden kanssa. Ihan kaikkee kivaa siis. Että sen näkee kun ne menee semmoseks, että sitte ne ei enää hymyile. Oikeesti -- että mutta sitten ku on jotakin niin nehän on ku eri ihmiset, että ihan-- (H1.)

(M)utta kun se on se henkilökuntamäärä oikeastaan aina niinku minimissä, -- se aiheuttaa aika paljon ylimääräistä niinku stressiä työntekijöissä, kun ihmiset pitää ohjata tiettyyn paikkaan missä tapahtuu --. (H4.)

4.6.4 KOHTI SOSIOKULTTUURISTA VANHUSKÄSITYSTÄ

Useissa aineiston haastatteluissa viitataan erilaisiin näkökulmiin vanhustyössä. Toisessa ääripäässä on keskittyminen sairauteen ja hoitoon. Useissa haastatteluissa mainitaan tärkeänä tähän liittyvä asennemuutos, jota voisi kuvata siirtymisellä medikaalisesta vanhuskäsityksestä sosiokulttuuriseen. Fyysisen toimintakyvyn mittaamisen ja sen mukaan luokittelun sijaan painopiste on ihmisen kohtaamisessa kokonaisuutena (fyysinen, psyykkinen, sosiaalinen ja henkinen näkökulma). Tämä näkökulma mahdollistaa ihmisen hyvinvoinnin tukemista kokonaisvaltaisesti. Muutostarpeen havainnoinnissa tai sen arvostamisessa ei tämän aineiston valossa ole eroa eri ammattiryhmien tai ammatillisten positioiden välillä:

(V)astakkainasettelussa, että pidetään tärkeämpänä sitä hoitotyötä, vaikka mä en näe siinä minkäänlaista eroa (H13).

(P)itäis meidän koko sairaalakulttuuri räjäyttää aika lailla. Ja lähtee aika lailla erilaisista näkökulmista ja lähtökohdista -- ehkä viimesen kymmenen vuoden aikana ollaan alettu puhumaan vaikka luovuudesta -- et ollaan niinku tuijotettu sitä diagnoosia ja sitä et mikä sitä ihmistä niinku vaivaa, sen sijaan et oltais niinku katottu oikeesti sitä ihmistä. (H14.)

Aineiston valossa voi yhtenä keskeisimpänä luovuutta ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmaa estävänä tekijänä pitää lääketieteellistä näkökulmaa ja sairauksia korostavan medikaalisen vanhuskäsityksen (Rintala 2003, 30–35) erilaisia ilmituloja vanhustyön käytänteissä. Useat haastateltavat kokevat työtehtävärajat osin liian jyrkiksi. Tästä seuraa, että esimerkiksi luova toiminta mielletään helposti vain tiettyjen ammattilaisten työksi:

(E)ttä mun mielestä siihen ei pitäis niin hirveästi niinku lukkiutua. -- Että oon sanonut, että se on vaan asiakkaalle hyväksi. Että kuka tahansa voi mielensä mukaan ja sen osaamisensa mukaan vaan ottaa ryhmän ja pitää. Että se on semmoista. Että totta kai tietyissä asioissa se näkemys on erilainen, että osaa hyödyntää sitä ammattitaitoa. -- Että siitä on hirveän vaikea päästää irti. Että vois kehittää jotain ex tempore. -- Että hyvin pitkälle miettii niinku siitä asiakkaan näkökulmasta. (H3.)

(M)oniammatillisuus josta paljon puhutaan, niin on kuitenkin käytännössä vielä lapsen kengissä. Kentällä ollaan monesti niissä omissa loke-roissa. Että te teette tuota työtä ja te tuota, vaikka meillä on yhteinen asiakas. (H3.)

Aineiston kuvaamissa kokemuksissa toimintakulttuuri on muuttunut hoitajälhtöisyydestä ja iäkkäiden ihmisen pitämisestä kohteina kohti nykyään korostettavaa asiakaslhtöisyyttä. Työntekijät pitävät tärkeänä avointa keskustelua, jolla sanoittaa muutosta käytännössä:

(K)yl me puhutaan ainakin. Et meil on monta ollu tosi vaikeita, me hirveesti moniammatillises tiimis keskustellaan, meil on hirveen hankalia caseja, voi olla vaikeita asiakkaita ja sit just joudutaan keskustelemaan ja joskus tehdään päätös ja sit vast joku rupee mieltii et ei tää päätös kyl oo asiakaslhtöistä. Ja sit me joudutaan mieltii et ei se kyllä oo ja joudutaan perään-tymään siitä. (H7.)

Haastateltavien kokemuksissa tulee myös positiivisina kokemuksi-na esiin sosiokulttuurisen vanhuskäsityksen vaikutus arvojen tasolla: *”(T)äällä talossa viihdytään erittäin hyvin. Täällä tehdään niin asukaslhtöistä työtä, jo monta vuotta tehty. Siinä on vahvat perinteet. Täällä arvot ja periaatteet on hyvin niinku tärkeitä ja isossa roolissa.” (H2.)* Aineistossa kuvataan myös erään yksikön yhteisen kehittämissprojektin kautta muuttunutta toimintakulttuuria: *”(S)it yks väylä on tietysti se että tietosesti lähtee kehittämään jotakin asiaa ja että me tehtiin esim sellanen puolentoista vuoden yhteisöllisyyden kehittämisen projekti -- huomattiin, että tulosta on tapahtunu.” (H14.)*

Haastateltava H4 pohtii vanhustyön arjessa havaitsemiaan erilaisia näkökulmia, kuinka oma persoona tai ”ihmisenä oleminen” voivat olla osana ammatillista toimintaa. Tämä myös suuntaa pohtimaan erilaisia käsityksiä asiantuntijuudesta: *”(M)un juttu on just se et mä oon omana ittenäni, tottakai ammatillisesti ja asiallisesti. Mut ku ei ne ihmiset kaipaa aina sitä että niiden ympärillä pyörii koko ajan hoitaja, vaan ne kaipaa että siinä on ihminen. Ja se vaatii rohkeutta siltä hoitajalta olla se ihminen.” (H4.)* Koska edellä mainittu asennemuutos elää eri vaiheita työyhteisöissä, -yksiköissä ja työntekijöissä, voi arjessa olla erilaisia näkökulmien törmäyskursseja. Kynnys voi olla välillä hyvin konkreettisesti ylitettävä ja rohkeutta vaativa, kuten haastattelusta H4 käy ilmi: *”(O)n niitä, jotka pelkää astua sen ammatillisen ulkopuolelle ja olla omana ittenään” (H4).* Kynnyksen ylittämisen ja sille annetun tuen merkitys arjen luovassa työotteessa on merkittävä:

(O)on urani aikana usein saanut siitä usein kritiikkiä -- vaan istuu ja jutteele tuolla. Onneksi osastonhoitaja on aina sanonut, että sitä se elämä joskus on, et välillä istutaan ja jutellaan -- että kannustaa ihmisiä ja piristää niitä ja tutustuu niihin et sitä kautta sitä oppii tuntemaan ja löytää vahvuudet ja voimavaratkin. Että en pystyis olemaan tuossa työssä jos en sais olla omanlainen. (H4.)

Vanhuskuvan muuttumisen ulottaminen käytänteiden tasolle näkyy haastateltavien kokemuksissa kirjaamiskäytänteissä. Suunnitelmilta toivottaisiin joustavampaa ja ihmisen kokonaisvaltaista tukemista korostavaa näkökulmaa, jossa pyrittäisi ottamaan huomioon paremmin ihmisen elämää kokonaisuutena. Lisäksi haastateltavat pohtivat kirjaamiskäytänteiden joustavuutta:

(H)Yyvinvointisuunnitelmia -- et lähtee siitä ihmisestä ja niinku hänen hyvinvoinnistaan --, me ehkä kirjataan jopa liikaa, tietyllä tavalla, -- et meil ois niiku yksi kokonaisvaltainen suunnitelma, joka kattaa sit niinku oikeesti sen ihmisen elämän, ni se ois mun mielestä se tavoite. -- et se olis niinku niin ihmisen näköinen et sen perusteella sä pystyt niinkun työskentelemään hänen kanssaan ja sen perusteella sä myöskin näet minkälainen ihminen, mistä hän tykkää, mitä hän arvostaa. Varsinkin muistisairaiden kohdalla, jotka ei välttämättä itse pysty tai osaa sanoa, et mitä he haluaa. (H14.)

5 TUTKIMUSTULOSTEN YHTEENVETO JA JOHTOPÄÄTÖKSET

5.1 KOHTI LUOVAA ARKEA VANHUSTYÖSSÄ

Tämän fenomenologisen tutkimuksen keskeisenä tavoitteena on ollut lisätä ymmärrystä luovuuden, osallistavan taidetoiminnan sekä kulttuurista arvostavan näkökulman merkityksestä vanhustyössä. Tutkimuksella selvitettiin tekijöitä, jotka vaikuttavat työntekijöiden mahdollisuuksiin hyödyntää työssään luovuutta, taidetoimintaa sekä kulttuurisen vanhustyön näkökulmaa. Tässä luvussa esitetään tulosten yhteenveto sekä pohditaan, miten saatua tietoa voidaan käyttää vanhustyön kehittämisessä.

Tutkimuksessa haastateltiin 14:ää vanhustyössä toimivaa työntekijää heidän kokemuksistaan luovuudesta ja taidetoiminnasta sekä näiden merkityksestä vanhustyön arjessa. Fenomenologisella tutkimusotteella saadut tulokset on esitetty kahdessa kuviossa: Kuvio 5 (luku 4) on laajennettu kuvioksi 7. Kuviossa 5 esitetty pyrkimys asiakaslähtöiseen, luovaan ja merkitykselliseen arkeen, ja siihen vaikuttavat tekijät voidaan esittää myös laajentaen se kehämäiseksi, jatkuvassa liikkeessä olevaksi systeemiksi (kuvio 7). Pyrkimys asiakaslähtöiseen, luovaan ja merkitykselliseen arkeen voidaan hahmottaa dynaamisena kehänä, jossa asukkaan tarpeet, toiveet ja toimijuuden tukeminen suuntaavat työtettä, ammatillista kehittymistä sekä käytänteiden ja rakenteiden muovautumista asiakaslähtöisemmiksi.

Kuviot 5 ja 7 kuvaavat haastatteluaineiston analyysin tuloksena syntyneitä tutkimustuloksia, yleistä merkitysverkostoa (ks. Perttula 1995a; 1995b; 2000). Tähän yleistettävään kuvaan luovuuden ja kulttuurisen vanhustyön merkityksistä voidaan sijoittaa kaikkien haastateltavien yksittäiset kokemukset ja niiden sisältämän merkitykset (ks. Perttula 1995a; 1995b; 2000). Kuvioihin 5 ja 7 tiivistetyt tutkimustulokset on esitetty sanallisessa muodossa laajemmin luvussa 4.

Kuvio 7. Luovan arjen ja asiakaslähtöisen vanhustyön muovautumisen kehä

Kuviossa 7 esitetty kehä pyörittää käyntiin iäkkään ihmisen merkityksellisen, hyvän arjen ja toimijuuden tukemisen tavoitteiden käynnistämänä. Työntekijälle tämä toimii motivaattorina ja vanhustyön keskeisenä, arkea, ratkaisuja ja valintoja ohjaavana tekijänä. Se myös saa aikaan pyrkimyksen asiakaslähtöisyyden ymmärryksen jatkuvaan syventämiseen.

Tärkeänä ammatillisena työvälineenä iäkkään ihmisen tarpeista ja toiveista käsin muotoutuvaan, merkityksellisen arjen rakentumiseen toimivat työntekijöiden luovuus sekä herkkävaistoisuus ja läsnäolo. Tämän tutkimuksen valossa nämä myös kytkeytyvät toisiinsa. Luovuus voidaan nähdä tärkeänä elementtinä vanhustyön ammattitaidossa: toisin näkemisen ja

pienien arjen valintojen kautta määrittävänä läsnäolona ja yhteisöllisenä toimintana tai jaettuina kokemuksina. Nämä näyttäytyvät merkittävänä luovuuteen kannustajana, sen mahdollistajana ja luvan antajana. Näin määrittävänä luovuus vaikuttaa ensisijaisesti työntekijöiden (kaikilla hierarkian ja moniammatillisuuden tasoilla) arvojen ja asenteiden kautta iäkkään ihmisen arkeen ja toimijuuden mahdollisuuksiin. Se, millaisena ”huippuammatillaisen” toiminta ja työote nähdään, vaikuttaa näin ollen siihen, millaista osaamista arvostaa itsessään tai työyhteisössään. Ammattitaidon tärkeänä osana nähdyt luovuus, sensitiivisyys ja läsnäolo tunnevuorovaikutuksessa vahvistavat asiakaslähtöisyyden toteutumista arjessa.

Luovuudella ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmalla on merkitystä myös organisaation kehittämisessä sekä työjärjestelyissä, ja niiden läsnäolo muovaa vanhustyön käytänteitä ja rakenteita. Siten voidaan sanoa, että ne vahvistavat asiakaslähtöisyyden toteutumista vanhustyössä yksilötasolla kuin myös organisaatorakenteiden ja toimintakulttuurin tasolla. Tämän kehän dynaaminen liike saakin käyttövoimansa yhteisöllisestä toimintakulttuurista, jossa arki rakentuu koko yhteisön – henkilökunnan ja asukkaiden – muovaamana. Työntekijöiden ammatilliseen toimijuuteen ja luovuuden mahdollisuuksiin työssä vaikuttavat monet asiat yhteisön toiminnassa, vuorovaikutuksessa ja arjessa. Keskeisinä elementteinä korostuvat **yhteisöllisyys ja yhteistoimijuus** (vrt. monitoimijuus, Koivula 2013). Yhteisöllisyys, yhteistoimijuus sekä erilaisuuden hyväksyminen ja arjen luovuutta, läsnäoloa ja tunnevuorovaikutusta mahdollistava toimintakulttuuri näyttäytyvät kokonaisuutena, joka mahdollistaa iäkkään ihmisen merkityksellisen arjen rakentumista ja toimijuuden tukemista. Yhteisön muodostavat sekä asukkaat että työntekijät, joilla on monenlaista osaamista sekä ammatillisia taustoja.

Edellä mainitut tekijät tekevät yhdessä osaamista ja ammatillista toimijuutta tukevan työssäoppimisen, jatkuvan ammatillisen kehittämisen ja vanhustyön johtamisotteen kanssa mahdolliseksi iäkkään ihmisen toimijuuden ja osallisuuden tukemista vanhustyössä. Iäkkään ihmisen henkilökohtaisesti merkitykselliseen arkeen ja toimijuuden tukemiseen pyrkivällä työotteella sekä sitä tukevilla organisaatorakenteilla ja toimintakulttuurilla on merkittävä koko yhteisön hyvinvointia ja hyvää elämää mahdollistava vaikutus. Siinä arjen läsnäoloa, kohtaamisia, itsensä ilmaisemista ja luovuutta herkistävät työmenetelmät, asenteet, ammatillinen osaaminen ja arvot lisäävät näiden elementtien läsnäoloa koko yhteisön arjessa ja elämässä.

Nämä tutkimustulokset lisäävät ymmärrystämme siitä, mitä merkitystä luovuudella, taidetoiminnalla ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmalla on työn arjessa (tutkimuskysymys 1) sekä siitä, millaiset tekijät mahdollistavat kulttuurisen vanhustyön näkökulman ja arjen luovuuden hyödyntämistä (tutkimuskysymys 2).

Tutkimustulokset nostavat esiin tekijöitä, joihin asiakaslähtöisen vanhustyön kehittämisessä tulisi erityisesti kiinnittää huomiota:

1. Työntekijöiden ammatillisen toimijuuden ja luovan työtteen vahvistaminen asiakaslähtöisyyden edistäjänä (luku 5.1.1)
2. Läsnäolon, kohtaamisen, luovuuden ja herkkyyden arvostaminen ja ”sanoittaminen” osana ammattitaitoa ja rakenteita vanhustyössä (5.1.2)
3. Moniammatillisen asiantuntijuuden (jossa on edustettuna vanhus- ja hoitotyön ammattilaisten lisäksi myös luovan toiminnan/ taidetoiminnan ammatillista osaamista) ja yhteistoimijuuden tukeminen niin rakenteellisin keinoin kuin arvojen ja asenteiden kautta (5.1.3).

Seuraavissa luvuissa käsitellään tarkemmin näitä tutkimustulosten pohjalta nousevia johtopäätöksiä.

5.1.1 TYÖNTEKIJÄN AMMATILLISEN TOIMIJUUDEN VAHVISTAMINEN

Tutkimustulosten valossa on tärkeää tarkastella sitä, miten **työntekijöiden ammatillista toimijuutta vahvistamalla voidaan vaikuttaa iäkkään ihmisen luovan ja merkityksellisen arjen muotoutumiseen**. Haastatteluaineiston perusteella nousee esiin tekijöitä, jotka vaikuttavat työntekijöiden toimijuuteen ja sen myötä arjen muovautumiseen vanhustyössä niin asukkaiden kuin työntekijöidenkin kannalta.

Asukkaasta/asukkaan tarpeista lähtevään impulssiin (asukas on ydintoimija eli toiminnan ”käynnistäjä”) vastataan työntekijän ammatillisella toimijuudella (työntekijä dialogissa asukkaan, muiden työntekijöiden ja omaisten kanssa) ja johto, työyhteisön toimintakulttuuri tukevat ja mahdollistavat tätä yhteistoimijuuden kehää. Haastateltava H2 kuvaa tätä seuraavasti:

(S)e on totta, että se on tärkeää, että johto on mukana, mutta se ei saa olla niin päin, että ne määräykset tulee sieltä ylhäältä päin. Eli jos on määräyksiä, ne tulee sieltä asiakkailta päin. Eli se pitää kokonaan muuttaa se asetelma niin, että se asukas on toimija. Ja sieltä lähtee

nuoli työntekijään, joka ottaa siitä kopin. Ja sitten alkaa dialogi ja voi olla, että siihen dialogiin liittyy muita työntekijöitä, omaisia, muita asukkaita. Mutta sen pitää aina lähteä asukkaasta. (H2.)

Tätä tutkimustulosta on mielenkiintoista peilata Jyrkämän (2008) toimijuuden modaliteetteihin (esitetty tämän tutkimuksen luvussa 2.2.). Asukkaan tarpeista ja toimijuuden tukemisesta lähtevä työn tavoitteiden ja päämäärien määrittely vaikuttaa arjessa tehtäviin valintoihin. Luovuuteen liittyvät arvot ja asenteet vaikuttavat kaikilla hierarkian ja moniammatillisuuden tasoilla työntekijän motivaatioon, ammattikuvaan ja toiminnan mahdollisuuksiin (**haluta**) ja päätyvät myös osin määrittämään sitä, millaiseksi iäkkään ihmisen arki palvelutalossa muodostuu. Aineiston valossa voi yhtenä keskeisimpänä luovuutta ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmaa estävänä tekijänä pitää lääketieteellistä näkökulmaa ja ongelmia korostavaa medikaalista vanhuskäsitystä (Rintala 2003, 30–35) ja sen erilaisia ilmituloja vanhustyön käytänteissä (**täytyä**). Luovuuden, itseilmaisun ja arjen taidetoiminnan mahdollisuuden näkeminen tärkeänä arjen osana kaiken ikäisille ihmisille luo motivaatiota kehittää aktiivisemmin näitä elementtejä mahdollistamaan asukkaan toimijuuden tukemista (**osata**). Motivaatio lisää myös ammattitaidossaan jo luovuutta käyttävien henkilöiden oman osaamisensa arvostusta.

Luovuuden näkemiseen ja käyttämiseen osana vanhustyön ammattitaitoa ja arkea voi vaikuttaa myös johtamisella, esimerkiksi työssäoppimista ja täydennyskoulutusta mahdollistamalla. Tässä tutkimuksessa merkityksellisenä näyttäytyi myös täydennyskoulutuksen rooli työntekijän ammatillisen toimijuuden tukena. Sillä oli tutkimuksen mukaan vaikutusta myös ammatillisen reflektion edistäjänä. Tärkeänä näyttäytyi mahdollisuus ja tuen saaminen tunteiden, arvojen ja arvostusten kokemiseen, tiedostamiseen ja reflektointiin sekä vertaisreflektio (**tuntea**). Tunteiden reflektointi on keskeinen työväline ihmissuhdetyössä, ja sen havaitseminen lisää myös arvostusta siihen liittyvää ammatillista osaamista kohtaan (**osata**). Tämä reflektointi auttaa tutkimuksen tulosten perusteella myös tiedostamaan luovuutta estäviä ja rajoittavia tekijöitä sekä pohtimaan niitä (**täytyä, osata**). Jotkut tällaiset esteet olivat ”näkymättömiä”, ja tutkimuksen tulosten mukaan niiden pohtiminen vähensi rajoituksia, lisäsi valintojen sekä toiminnan vaihtoehtoja ja auttoi näkemään uusia mahdollisuuksia työn käytänteissä tai yhteisössä toimimisessa (**voida, osata, kyetä**).

Aineiston pohjalta toimijuuden ”voida”-modaliteetin vahvistumista voi kuvata sillä, että työntekijällä on kokemus ”luvan saamisesta” luovuuteen. Tämä tuo työhön uudenlaisia mahdollisuuksia ja lisää vaihtoehtoisia toimintatapoja arjen valinnoissa. Haastateltavat kuvasivat tätä luovan työotteen, käytänteiden kriittisen uudistamisen ja toisintekemisen sallimisena.

Tämä ”luvallisen luovuuden” kokemus on aineiston valossa monien osatekijöiden summa: se muodostuu 1) luovuuden arvostamisessa yhteiskunnassa ja osana omaa ammatillisuutta, 2) työyhteisössä jaetusta toimintakulttuurista, 3) johtamiskulttuurista sekä 4) vanhustyössä ja hoitokulttuurissa vaikuttavista perinteistä ja totutuista käytänteistä. Näin ollen ”lupa luovuuteen” tulee niin kaupungilta, johdolta, työyhteisöltä, asukkailta, omaisilta kuin työntekijöiltä itseltäänkin. Luvan saamisen jälkeen luovuudelle on taattava toteutumisen mahdollisuus arjen käytänteissä. Lisäksi on oltava monenlaista osaamista sen toteutumiseen (**osata**).

Yhteisöllinen ja erilaisuutta hyväksyvä toimintakulttuuri näyttäytyy merkittävänä luovuuteen kannustajana, sen mahdollistajana ja luvan antajana. Yhteisön muodostavat erilaiset ihmiset – sekä asukkaat että työntekijät, joilla on monenlaisia osaamisprofileja sekä ammatillisia taustoja. Työntekijän toimijuuteen vaikuttaa keskeisesti yksikön johtamiskulttuuri. Se vaikuttaa työntekijään sekä suoraan että välillisesti. Johtaminen ja esimiestyö luovat edellytykset yksikön toimintakulttuurille ja yhteisten arvojen muotoutumiselle. Ammatillista toimijuutta voidaan tarkastella myös yhteistoimijuuden näkökulmasta. Yhteisössä vaikuttavat toimijuudet muodostavat yhteistoimijuuden kokonaisuuden, jossa vaikuttavat sekä erilaisten ammatillisten toimijuuksien että asukkaiden toimijuuksien modaliteetit.

Seuraavassa kuviossa on koottuna Jyrkämän (2008) toimijuuden modaliteettien valossa vanhustyössä työskentelevien ammatilliseen toimijuuteen ja luovaan työotteeseen vaikuttavia tekijöitä, joita vanhustyön asiakaslähtöisessä kehittämisessä olisi hyvä pohtia. Näiden lueteltujen tekijöiden tai näkökulmien listaaminen ei vielä riitä, vaan jokaisen vanhuspalveluyksikön on ratkaistava, mitä näistä asioista seuraa, mitä kussakin yksikössä tulisi kehittää tai vahvistaa. Listaa on hyvä jatkaa yhä konkreettisemmin jokaisen yksikön arjen tason tavoittaen, abstraktista konkreettiseen jalkautuen.

Kuvio 8. Työntekijän ammatilliseen toimijuuteen ja luovaan työotteeseen vaikuttavia tekijöitä vanhustyössä Jyrkämän (2008) toimijuuden modaliteettien valossa

5.1.2 LÄSNÄOLO, KOHTAAMINEN, LUOVUUS JA HERKKYYS VANHUSTYÖN AMMATTITAIIDOSSA

(M)ut ku ei ne ihmiset kaipaa aina sitä että niiden ympärillä pyörii koko ajan hoitaja, vaan ne kaipaa että siinä on ihminen. Ja se vaatii rohkeutta siltä hoitajalta olla se ihminen. (H4.)

Tutkimustuloksissa nousee esiin asiantuntijuuden ja ammattitaidon näkeminen uudessa valossa. Asiakaslähtöisessä toimintakulttuurissa korostuvat läsnäolon, kohtaamisen, luovuuden ja herkkyyden sisällyttäminen osaamiseen ja ammattikuvaan. Aineiston sisältämissä kokemuksissa kohtaamiseen ja läsnäoloon tiivistyy paljon merkityksellistä. Nämä elementit liittyvät työn vaikuttavuuteen, syvälyliseen ammattitaitoon ja luovaan näkökulmaan arjesta. Tämä saattaa vaatia joiltakin osin vanhustyön asiantuntijuuden uudelleen sanoittamista, jotta osattaisiin arvostaa myös vuorovaikutukseen ja luovuuteen liittyvää ammatillista osaamista työtettä ja rakenteita vanhustyössä.

Tutkimustulosten valossa tätä ammattitaidon osa-aluetta voisi kuvata **vuorovaikutuksessa toteutuvaksi herkkävaistoisuudeksi.** Tämän elementin olemassaolo näkyy toiminnassa asukkaiden tarpeiden ja yksilöllisyyden huomioimisena vivahteikkaasti ja luovasti arjen toimissa. Yhteys asukkaaseen voi rakentua ammattitaitoisesti intuition ja herkkävaistoisuuden kautta, jossa pääpaino on sensitiivisellä aistimisella ja vuorovaikutuksen sanattomassa informaatioissa, ihmisten reaktioiden lukemisessa. Luova herkkyyys sanattomille viesteille, eleille ja vuorovaikutuksen sisältämälle informaatiolle näkyy ammattitaidossa kiinnostuksena havainnoida ja tulkita asukkaiden toimintatapoja, ilmeitä ja eleitä yksilöllisen ja asiakaslähtöisen toimintatavan löytämiseksi.

Tuloksissa nousevat esiin läsnäolo ja tunnevuorovaikutus haastattelavien kokemina merkityksellisinä elementteinä ammatillisessa työtöteessä. Vanhustyö tämän tutkimuksen aineiston valossa voidaan nähdä vahvasti ihmissuhde- ja vuorovaikutustyönä, jossa keskeistä on nähdä ihminen osana elämäkulkuaan ja kohdata iäkäs ihminen kunnioittaen hänen omasta todellisuudestaan ja menneisyydestään käsin. Aineiston valossa tämän näkökulman toteutuminen työn arjessa ja käytänteissä saattaa vaatia myös arvojen ja asenteiden uudelleen tarkastelua: sairauden hoitamisen kautta määrittävän työtöteen sijaan keskiöön tulevat läsnäolo ja kohtaaminen. Arvojen ja asenteiden muuttaminen vaikuttaa koko yhteisöön ja sen toimintakulttuuriin sekä haastaa muutoksiin yhteisön toimintakulttuurissa, rakenteissa ja johtamiskulttuurissa.

Asiantuntijuus olisi tästä näkökulmasta ”räätälinä” toimimista: juuri tälle asukkaalle sopivan arjen, toimintojen tai palveluyhdistel-

män rakentamista. Tässä näkökulmassa korostuvat asukkaan voimavarojen ja toimijuuden nostaminen toimintaa ja palvelun suunnittelua suuntaaviksi tekijöiksi, mikä edellyttää ikääntymisen ymmärtämistä ja ikääntymiseen liittyvän tiedon hyödyntämiseen perustuvaa laaja-alaista gerontologista osaamista (ks. esim. Koskinen & Seppänen 2013; Tiikkainen & Heikkinen 2013). Aineiston valossa vanhustyössä eletään työn paradigman muutosaikaa: sosiokulttuurisen vanhuskäsityksen jalkautumista käytäntöä ohjaavaksi. Fyysisen toimintakyvyn mittaamisen ja sen mukaan luokittelun sijaan painopiste on ihmisen kohtaamisessa kokonaisuutena (fyysinen, psyykinen, sosiaalinen ja henkinen näkökulma). Tämä näkökulma mahdollistaa ihmisen hyvinvoinnin tukemista kokonaisvaltaisesti.

Luovuudesta puhuttiin aineistossa monella eri äänellä, monesta eri näkökulmasta. Erityisesti pohdittiin sitä, mitä se on ja mikä mahdollistaa sen arjen työssä. Mielenkiintoisena tutkimustuloksena nousee esiin se, kuinka useimpien haastateltavien kokemuksissa luovuus ei liity vain kulttuurisiin menetelmiin tai taiteen käyttöön, vaan se ymmärretään laajemmin arkeen ja elämään suhtautumisena aina uusista näkökulmista. Haastateltavat liittävät uusien näkökulmien etsimiseen pyrkivän ja vuorovaikutuksessa toteutuvan luovuuden tärkeäksi asiakaslähtöisyyden mahdollistajaksi työssään. Tällainen **luovuus vanhustyössä voi näkyä pieninä tekoina ja spontaaneina hetkinä, jolloin yhdessä ”koetaan arki hyväksi”**. Luovuus kuvattiin enemmänkin työtä ja arkea ohjaavaksi asenteeksi kuin tiettyihin toimintoihin liittyväksi. Tästä näkökulmasta nähtynä luovuus mahdollistaa kyvyn tarttua tilanteisiin ja löytää kulloinkin toimiva asia tai keino, joka tekee asukkaan olon helpommaksi tai turvallisemmaksi, piristää tai auttaa kohtaamaan vaikeita hetkiä. Aineiston mukaan **luovuus vanhustyössä näyttäytyy ensisijaisesti pieninä, kiinteästi arjessa kiinni olevina ”toisin tekemisen” ja näkemisen mahdollisuuksina, uudenlaisina näkökulmina tai joustavuutena**. Se näyttäytyy kykyä kyseenalaistaa totuttuja käytänteitä ja nostaa asukkaan näkökulma arjen työn keskeiseksi lähtökohdaksi. Tämä nähdään aineiston sisältämissä haastatteluisa edellytyksenä asiakaslähtöisyyden toteutumiselle tai sitä tukevien käytänteiden muotoutumiselle. **Luovien tilanteiden ja taidetoiminnan aikaansaama yhteisöllisyyden kokemus nousee haastatteluisa tärkeäksi yhteisön hyvinvointia lisääväksi tekijäksi**, ja se konkretisoituu jakamisen ja kokemuksen hetkissä ja esimerkiksi erilaisten tapahtumien järjestämisen kautta. Yhdessä koettu tapahtuma tai luova hetki voi olla tärkeä elämän merkityksellisyyden kokemuksen vahvistaja niin asukkaalle kuin työntekijällekin.

Luovuuden arvostamista yleisemmin yhteiskunnassa voi pohdita myös erilaisten ilmausten ja sanoitusten kautta. Miltä vanhustyön

ammattilaisen näkökulmasta tuntuu ajatus ”taiteen tuomisesta” vanhustyöhön vs. luovuuden ottamisesta osaksi oman työn arkea? Tätä voi pohtia luvan ja ammatillisen toimijuuden näkökulmasta: kenellä on lupa olla toimijana kulttuurisessa vanhustyössä ja kuka tämän luvan antaa? Kuka on luova ihminen, mitä on luova toiminta ja kuka vastaavasti saa kutsua itseään taiteilijaksi? Työntekijän henkilökohtainen arvomaailma suhteessa luovuuteen vaikuttaa ammatilliseen toimijuuteen kulttuurisen vanhustyön näkökulmasta, ja se rakentuu jatkuvassa dialogissa sekä työyhteisössä että sitä ympäröivässä yhteiskunnassa ja sen monissa dialogeissa.

Aineistosta piirtyy kuva prosessissa olevasta toimintakulttuurista hoito- ja hoivatyössä, joka muuttuu kaiken aikaa puheen, tekojen ja aloitteiden avulla. Tämän tutkimuksen aikana myös itse tutkimusprosessiin sekä sen rinnalla toteutuneeseen kehittämisprojektiin (kuvattu tämän tutkimuksen johdannossa) osallistumisen on havaittu olevan tätä muutosprosessia tukevaa ja sen reflektointia mahdollistavaa. Kehittämisprojektissa keskeisinä teemoina olleet yhteisöllisyys ja asiakaslähtöisyys ovat olleet tärkeitä näkökulmia sekä tutkimuksessa että kehittämisprojektissa mukana olleiden yksiköiden omissa kehittämistavoitteissa.

5.1.3 YHTEISTOIMIJUUS JA MONIAMMATILLINEN ASiantuntijuus VANHUSTYÖSSÄ

Tutkimustuloksissa korostuu selvästi luovuuden ja kulttuurisen vanhustyön näkökulman merkitys asiakaslähtöisen vanhustyön tärkeänä elementtinä. **Tämän tutkimuksen mukaan luovuuden, taiteen ja taidetoiminnan mahdollisuudet vahvistuvat merkittävästi yhteistoimijuudessa eri tavoin profiloituvan ammatillisen osaamisen myötä.** Moniammatillisuutta voi tarkastella myös toimijuus-käsitteen valossa. Koivula (2013) kuvaa tätä näkökulmaa käsitteellä monitoimijuus.

Tässä tutkimuksessa esiin nousseen vanhustyössä tarvittavan moniammatillisuuden ja erilaisten ammatillisten osaamisprofiilien vahvistamiseksi voidaan johtaa kolme toimenpide-ehdotusta:

1. Vanhustyön ammattilaisten luovuuteen ja taidetoimintaan liittyvän ammattitaidon ja ammatillisen toimijuuden vahvistaminen perus- ja täydennyskoulutuksilla.
2. Vanhuspalveluyksiköiden toimintakulttuurin kehittäminen työntekijöiden luovaa ammatillista toimijuutta moniammatillista yhteistyötä tukevaksi.
3. Luovan, taidepedagogisen ja taiteellisen osaamisen vahvistaminen moniammatillisella yhteistyöllä vanhustyön rakenteissa (yhteistyössä vanhustyön ammattilaisten kanssa esimerkiksi taiteilijat, musiikki-/taidepedagogit, kulttuurituottajat ja muut luovien alojen ammatillaiset sekä taide- ja kulttuurilaitokset).

Tässä tutkimuksessa korostunutta yhteistoimijuuden ja moniammatillisuuden merkitystä asiakaslähtöisessä vanhustyössä voi peilata myös Isoherrasen (2012) tutkimustuloksiin. Hän näkee moniammatillisuuden kehittymisen suurena esteenä sekä perus- että täydennyskoulutusten puutteet: koulutuksissa pitäisi antaa enemmän valmiuksia moniammatilliseen yhteistyöhön ja sen johtamiseen sekä syventää ymmärrystä reflektiivisen ajattelun, erilaisten näkökulmien ja kokonaisvaltaisen työotteiden merkityksestä (Isoherranen 2012, 146).

Tämän tutkimuksen tuloksissa näyttäytyvät merkityksellisimpänä ja arkeen voimallisimmin vaikuttavina sellaiset koulutukset, jotka ovat tukeneet työntekijöiden reflektiivisyyttä, kokemuksellista oppimista ja ammatillisten kokemusten jakamista. Nämä ovat aineiston kuvaamien

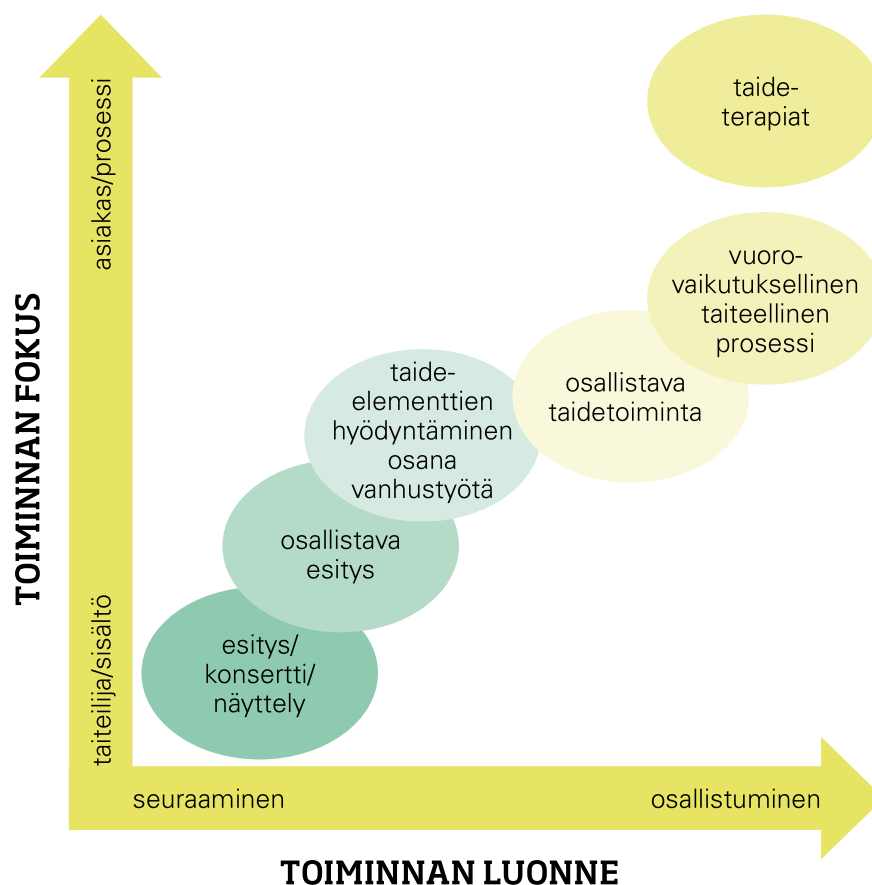
kokemusten mukaan vaikuttaneet ajatuksiin luovasta arjesta enemmän kuin ensisijaisesti tiedolliseen koulutussisältöön painottuneet koulutuskokemukset. Työntekijät eivät tuo ensisijaisena tarpeenaan osallistumista luovan toiminnan ohjaamisen tai menetelmien tiedollista esittelyä sisältäviin koulutuksiin, vaikka myös tiedon lisääntymisen koetaan olevan merkityksellistä. Tutkimusaineistosta nousee esiin täydennyskoulutuksen mahdollisuus tukea työntekijän luovaa rohkeutta ja ammatillista toimijuutta. Haastateltavien kokemukset kertovat erilaisista tavoista, joilla koulutus voi tukea luovaa työtettä tai luovuuden näkökulman avautumista. Aineisto kuvaa myös kokemuksia, jotka voivat estää tai häiritä luovuuden käyttöä työssä. Merkityksellisimmäksi tekijäksi haastateltujen työntekijöiden kokemuksissa nousee **”oman äänen löytäminen”, kokemuksen ja koulutuksen kautta vahvistunut oman osaamisen tunnistaminen.**

Myös **osaamisen jakamisen merkitys** työssä oppimisessa ja ammatillisessa kehittämisessä nousee tuloksissa voimakkaasti esiin. Yhteisiä jakamisen ja reflektoinnin paikkoja kaivataan, ja kokemukset, joissa täydennyskoulutus tilanne on tukenut yhteisöllistä oppimista, ovat olleet merkityksellisiä työntekijöille. Myös Isoherrasen (2012) tutkimuksessa korostuu, kuinka työyhteisön yhteinen täydennyskoulutus voi rakentaa moniammatillista yhteistyötä luomalla jaettuun merkityksiä kehittämistä, muutoksen suunnasta ja toteutuksesta (Isoherranen 2012, 147).

Käsillä olevan tutkimuksen tulokset viittaavat konstruktivistiseen oppimiskäsitykseen (ks. esim. Tynjälä, Heikkinen & Huttunen 2006) nojaavan, osallistavan täydennyskoulutusotteen merkitykseen työntekijän ammatillisen toimijuuden tukemisessa. Täydennyskoulutuksessa merkityksellisenä on koettu ammatillisen oppimisen rakentuminen työntekijän oman luovan kokemuksen ympärille. Tämän tutkimuksen aineistossa kuvataan myös kokemuksia tutkimuksen rinnalla toteutetun kehittämisprojektin työpajoista, joissa asukkaat ovat olleet mukana luovan toiminnan koulutus tilanteissa. Aineiston kuvaamissa täydennyskoulutuskokemuksissa on koettu, että henkilökohtaisen kokemuksen reflektoinnin sekä ammatillisen jakamisen kautta syvenevän ymmärryksen yhdistyminen kognitiiviseen tietoon ja ymmärrykseen syventää omaa ammatillista osaamista. Tynjälä (2007; 2008a, 2008b; 2011) kuvaa tällaista työssäoppimista integratiiviseksi pedagogiikaksi. Nämä tutkimustulokset nostavat pohdintaan täydennyskoulutuksen kehittämistarpeet kulttuurisen vanhustyön näkökulman vahvistumiseksi: **pelkkä tieto tai tiedon siirtämisen näkökulmaan nojaava täydennyskoulutus ei suoraan johda vanhustyön kehittämiseen tai kulttuurisen vanhustyön näkökulman laajenemiseen, vaan tarvitaan osallisuuden ja oppijalle merkityksellisen oppimiskokemuksen syntymistä ja sen reflektointia.**

Aineistossa nousee esiin **tarve laaja-alaisen ammattitaidon ja osaamisen läsnäoloon yhteistoimijuudessa. Luovuuteen ja taide-toimintaan sekä vuorovaikutukseen, kohtaamiseen ja herkkyyteen liittyvää ammattitaitoa tarvitaan yhteistoimijuudessa ja moniammatillisessa yhteistyössä.** Tällaisen ammattitaidon läsnäoloa voidaan vahvistaa sekä organisaation sisällä jo toteutuvassa moniammatillisessa työskentelyssä että sitä täydentävällä asiantuntijayhteistyöllä. Moniammatilliseen yhteistoimijuuteen vanhustyön ammattilaisten kanssa kaivataan myös taiteilijoita ja taidepedagogeja: taiteilijoiden tai taidepedagogien ohjaamat prosessit tai tapahtumat tukevat vanhustyöntekijöiden arjen työssä toteutuvaa luovaa toimintaa ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmaa. Tärkeänä näkökulmana tutkimustuloksissa voidaan tunnistaa vanhustyössä pyrkimys moniammatilliseen toimintakulttuuriin. Perinteisestä yksilöasiantuntijuutta korostavasta asiantuntijuusnäkökulmasta ollaan matkalla kohti yhteisöllistä, moniammatillista toimintakulttuuria (ks. Isoherranen 2012, 148), jossa kulttuurisen vanhustyön näkökulma, taidetoiminta/taide-elementit ja luovuus voivat olla arjessa ja juhlassa läsnä monin eri tavoin: monien eri ammattilaisten yhteisen asiantuntijuuden ja yhteistoiminnan mahdollistamana, suurina ja pieninä toimina, asenteina, kokemuksina ja lähestymistapoina. Aineiston sisältämissä kokemuksissa pienten taide-elementtien tai luovien toimintojen käyttö arjessa näkyy osana ammatillista työtettä myös niillä vanhustyön ammattiryhmillä, jotka eivät varsinaisesti itse suunnittele tai ohjaa toiminnallisia tai luovia tuokioita työssään, jolloin luova toiminta ei lokeroitu vain joidenkin ammattiryhmien tehtäväksi.

Moniammatillisen yhteistyön kehittäminen tulevaisuudessa voi helpottaa luovan toiminnan erilaisten muotojen rikasta toteutumista vanhustyössä. Sitä voidaan tukea tunnistamalla erilaisia ammatillisen osaamisen muotoja sekä sitä, millaisia erilaisia muotoja luovuus ja taidetoiminnan hyödyntäminen vanhustyössä voi saada. Käsillä olevan tutkimuksen tuloksia voi peilata kuvion 9 (Huhtinen-Hildén 2014, 2013) kautta.

Kuvio 9. Taidetoiminnan ja taiteen soveltavan käytön muotoja vanhustyössä (Huhtinen-Hildén 2014; myös 2013)

Nämä kuviossa 9 esitellyt erilaiset mahdollisuudet taiteen soveltavaan käyttöön tai taidetoimintaan vanhustyössä tarvitsevat toteutuakseen eri tavoin painottuvaa ammattitaitoa ja koulutusta (ks. Huhtinen-Hildén 2014), kuten myös moniammatillista yhteistyötä. Taiteilijan, taidepedagogin tai sosiaali- ja terveysalojen ammattilaisten asiantuntijuuksien ydinalueet määrittävät sitä, millaisin keinoin ja ammatillisin kompetenssein sekä millaisessa yhteistoiminnassa he voivat kukin osaltaan lisätä arjen luovuutta ja taiteen läsnäoloa sen eri muodoissa vanhustyön arjessa. Moniammatillisuuden ja yhteistyön muodot voivat vaihdella kontekstista riippuen: esimerkiksi sekä konsertti että osallistava taidetoiminta edellyttävät asiantuntijuutta taiteessa ja/tai taidepedagogikassa, mutta niin ikään moniammatillinen kohtaaminen ja vanhustyön ammattilaisen osaaminen tuo kohtaamisen, vuorovaikutuksen ja asiakaskokemuksen kokonaisvaltaisemmaksi.

5.2 TUTKIMUKSEN LUOTETTAVUUDEN JA EETTISYYDEN ARVIOINTIA

Tämän tutkimuksen tavoitteeseen – ymmärryksen lisääminen luovuuden, osallistavan musiikki- ja taidetoiminnan sekä kulttuuria arvostavan näkökulman eli kulttuurisen vanhustyön merkityksestä vanhustyössä – pyrittiin asetettujen tutkimuskysymyksen suunnassa (ks. 3.1). Tutkimuskysymyksiin pyrittiin vastaamaan analysoimalla haastatteluja fenomenologisella tutkimusotteella. Fenomenologia valittiin tutkittavan, hahmottumassa olevan ilmiön ymmärtämisen lähestymistavaksi, koska se suuntautuu tutkimaan merkitystodellisuutta: subjektiivista kokemusmaailmaa ja sen merkityssuhteita (Giorgi 1985; 1994; 2012; Latomaa 2009; 2012; Lehtomaa 2009; Perttula 1995a; 1995b; 2009; 2012; Rauhala 2005). Kokemus tutkimuskohteena nojaa ajatukseen, jossa yhden ihmisen kokemus ainutlaatuisuudessaan sisältää sellaista, mikä kertoo tutkittavasta ilmiöstä laajemmin (ks. esim. van Manen 1990, 54). Tämä tutkimusmenetelmä soveltui tutkimuskohteen – luovuuden ja kulttuurisen vanhustyön näkökulman merkitysten – tutkimiseen tuottaen tutkimustulosten myötä uudenlaista näkökulmaa ja tietoa vanhustyön kehittämisen käyttöön. Käytetyn tutkimusmenetelmän vahvuutena ovat sen tuomat mahdollisuudet tavoittaa jotakin uutta, jonka ääriäviä ei tutkimuksen alkaessa vielä näe. Toisaalta on tärkeää myös pohtia, millainen rajallinen osa tutkittavasta ilmiöstä menetelmällä tavoitettiin ja mitä mahdollisesti jäi tavoittamatta.

Tutkimuksessa pyrittiin ymmärtämään ihmisten kokemuksia osana heidän elämänsä maailmaansa: kokemuksia luovuuden, taiteen ja kulttuurin merkityksestä työn ja ammattitaidon kokemuksissa. Haastattelujen kautta välittyviä kokemuksia kulttuurisesta vanhustyöstä osana oman työn arkea analysoitiin soveltamalla Juha Perttulan kuvaamaa fenomenologisen psykologian analyysimenetelmää (Perttula 1995a; 1995b; 2000; 2009; ks. myös Giorgi 1985; Latomaa 2009). Kiinnostus kohdistui työntekijöiden ammattitaitoon ja asiantuntijuuteen kokemuksellisenä ilmiönä (ks. Isopahkala-Bouret 2008), tutkimuskohteena olivat kokemukset luovuudesta ja kulttuuria arvostavasta näkökulmasta vanhustyössä.

Fenomenologisen tutkimusotteen ja valitun analyysimenetelmän suurimmat haasteet ja mahdollisuudet kytkeytyvät samaan tekijään: tutkijan mieleen tutkimuksen instrumenttina. Koska tutkimuksessa aineiston kokemukset rekonstruoidaan tutkijan mielessä, riippuu tämän tutkimusvälineen käyttökelpoisuudesta ja kehittyneisyydestä se, millaista ymmärrystä tavoitetaan (ks. mm. Latomaa 2009, 77).

Kokemusta tutkimuskohteena on tarkasteltu lähemmin luvussa 3.2.1. ja tuotu esiin, kuinka kokemuksesta kertominen haastattelutilanteessa on jo yksi ”kerros” kokemuksen ympärillä (ks. esim. van Manen 1990, 58).

Tutkimusvälineen muodostavat tutkijan mielenliikkeet, tunteet ja eläyty-miskyky sekä näiden reflektointi. Tutkimusprosessia voi tarkastella ymmärtämisen pyrkimyksenä, jossa tutkija käy neuvottelua haastatteluaineiston kanssa tavoitteenaan kuvata uudelleen, rekonstruoida haastateltavan kokemusta. Tutkimuksen luotettavuuden näkökulmasta on tässä tutkimusraportissa pyritty kuvaamaan tutkijoiden prosessia niin, että se mahdollisimman hyvin olisi lukijan näkyvillä (ks. Perttula 1995a, 3). Tutkimus on toteutettu hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla noudattaen rehellisyyttä, yleistä huolellisuutta ja tarkkuutta tutkimustyössä, tulosten tallentamisessa ja esittämisessä sekä sen tulosten arvioinnissa. Analyysimenetelmän käyttö ja soveltaminen tämän tutkimuksen aineiston analyysissä on kuvattu luvussa 3.2.4.

Kokemuksen tutkimusta ja ymmärtämistä ohjanneet tausta-ajatukset sekä työskentelyprosessi (ks. luku 3.2) on raportoitu niin, että lukijan on mahdollista seurata tulosten muotoutumista tutkimusaineiston analyysin myötä. Tutkijat ovat aktiivisesti pyrkineet ymmärtämään niitä merkityksiä, joihin tutkittavien kokemuksen ilmaukset kulttuurisesta vanhustyöstä ja luovuudesta viittaavat heidän subjektiivisina kokemuksinaan (ks. Latomaa 2009, 24–32) ja lähestymään ilmiötä tästä kokemustodellisuudesta käsin. Van Manen esittää fenomenologista ymmärtämisen pyrkimystä runollisesti ”katseen kohdistamisena merkitysten alkulähteille” (van Manen 2007)⁷. Fenomenologinen tutkimusote sisältää liikkumista eläytyvän, heittäytyvän ymmärtämisen ja analyttisen tiedostamisen ulottuvuuksien välillä. Tutkijalta edellytetään sekä viileän analyttistä ja tietoista reflektiota ilman ennako-oletusten tai teoreettisten ajatusten vaikutusta kokemuksen reflektointiin – toisaalta tutkijan on annettava myös haltioitumisen ja hämmästyksen olla mukana ymmärtämiseen johtavassa prosessissa (ks. van Manen 2007). Tämä kuvaa hyvin kokemuksen tutkijan ymmärtämisprosessin moniulotteisuutta. Fenomenologiselta tutkijalta edellytetään eläytyvää ymmärtämistä, jolla hän pääsee kerronnan taakse, ilmauksen sisältämään merkitykseen. Tutkijan on myös reflektoitava omaa ajatteluaan analyttisesti: tiedostettava tutkimusaihetta koskeva luonnollinen asenteensa, joka rakentuu arkikokemuksesta sekä teoreettisesta tiedosta, päästäkseen aidosti lähelle tutkittavan kokemusta (ks. Latomaa 2009, 50). Refleктоitaessa omia asenteita tarvitaan toisaalta äärimmäistä

⁷ ”(T)he phenomenologist directs the gaze toward the regions where meaning originates” (van Manen 2007).

herkkyyttä, itsetuntemusta ja itsereflektiota. Tämän jälkeen on taas pysyttävä ottamaan etäisyyttä näihin ja siirrettävä ne syrjään voidakseen tehdä tilaa tutkittavien kokemuksille. Tutkijan prosessina tämä on vaativaa ja energiaa vievää:

--tuntuu siltä, että koko työhuone on täynnä ihmisiä tai ainakin ihan täynnä erilaisia kokemuksia ja tunteita, vaikka olen istunut yksin tässä huoneessa koko päivän. Eilen oli työpäivän jälkeen sellainen olo, että systeemini läpi on virrannut jonkun toisen elämää. Tuntui että piti melkein etsiä itsensä uudelleen ennen kuin menee kotiin: millaisia olivatkaan minun omat kokemukseni tai oma ammatillinen todellisuuteni, olin ollut taas kokopäivän alustana toisten kokemuksille, ajatuksille ja ammatilliselle todellisuudelle-- (Ote tutkijan päiväkirjasta 19.8.2016.)

Sulkeistamisella sekä mielikuvatasolla tapahtuvalla muuntelulla tavoitetut vaihtoehdotiset merkitykset ohjaavat tutkijaa kokemuksen keskeisten merkitysten äärelle, jotka hän pyrkii selventämään, eksplikoimaan (Latomaa 2009, 50). Tutkija pyrkii ymmärtämään, tavoittamaan ja kuvaamaan toisen ihmisen kokemuksen merkityksen sen elämysympäristössään, ymmärtämään sitä osana kokonaisuutta (ks. Giorgi 2012). Tutkimuksessa on korostettu toteutuksen ja aineiston tulkinnan ankaruutta tavoitteena tulkinnan perusteluun pyrkiminen ja sen raportointi riittävän uskottavasti lukijan tavoitettavaksi. Lähtökohtana tutkimustyössä ja sen vaatimassa ymmärtämisessä on ollut tarkemmin luvussa 3.2. kuvattujen kokemuksen tutkimusta ohjaavien periaatteiden kurinalainen seuraaminen ja tulkintojen perusteleminen, koska intuitiivinen evidenssi ei ole riittävä tutkimuksen luotettavuuden tue (ks. Latomaa 2009, 50–51).

Tässä tutkimuksessa tutkimus toteutettiin usean tutkijan muodostamalla tutkimusryhmällä. Tutkijatriangulaatio oli sekä haaste että mahdollisuus. Tutkijoiden analyysien koettelu tutkijatriangulaation avulla vahvisti analyysiprosessin luotettavuutta laajentaen yhden tutkijan mielen avulla tapahtunutta ymmärtämistä muiden tutkijoiden ajattelun kautta. Perttulan analyysimenetelmän vaiheessa kolme, merkityksen sisältävien yksiköiden sisällön selventämisessä, tutkijayhteistyö vahvisti analyysin luotettavuutta. Tutkijat työskentelivät itsenäisesti, jonka jälkeen selvennyistä sisällöistä keskusteltiin yhdessä ja ristiinanalysoitiin osia toisten tekemistä analyyseistä. Tutkijatriangulaatio on selkeästi ollut tässä tutkimuksessa tehtyjen tulkintojen perustelemista vahvistava tekijä tukien erityisesti sulkeistamista ja mielikuvatasolla tapahtuvaa muuntelua (ks. Latomaa 2009, 50).

Haasteellista oli tutkijoiden työskentelyprosessin muotoilu niin, että kaikkien tutkijoiden panos olisi ollut ajallisesti käytössä tutkimuksen etene-
misen vaatimassa tahdissa. Tämä ei aina onnistunut tässä prosessissa, mikä tarkoitti vastuullisen tutkijan suunniteltua suurempaa panosta joissakin kohdin (erityisesti analyysin loppuvaiheessa sekä tutkimusraportin

kirjoitusvaiheessa). Tutkimuksen luotettavuuden kannalta yhden tutkijan prosessina toteutunut analyysin loppuvaihe osoittautui hyväksi etenemistavaksi⁸. Koska yleisen merkitysverkoston lopulliset sanoitukset ja sitä kuvaavat kuviot rakentuivat vastaavan tutkijan prosessina, oli muuta tutkijaryhmää tähän analyysivaiheeseen muodostuneen etäisyyden vuoksi mahdollista käyttää validoinnissa. Yleinen merkitysverkosto rakentui vastuullisen tutkijan mielen ja ymmärryksen varassa, ja sitä oli mahdollista kokeilla suhteessa analysoituun aineistoon: kuvaako tämä merkitysverkosto tätä aineistoa ja ilmiötä yleisellä tasolla vai jääkö jotakin olennaista tämän äärellisen kuvauksen ulkopuolelle? Tämän reflektoinnin myötä syntyi myös kuvio 7: tulosten kuvaaminen vaati kuvion 5 pohjalta ”dynaamisempaa” kuviota. Näin syntyi kehämäinen kuvio 7. Tutkijatriangulaation avulla oli mahdollista koetella yleisen merkitysverkoston muotoutumista ja siihen viimeisessä vaiheessa johtanutta tutkijan tulkintaprosessia refleктоimalla sitä (intersubjective corroboration, intersubjektiiivinen vahvistaminen ks. Gallagher & Zahavi 2008). Yhden tutkijan toteuttamassa tutkimusprosessissa tällainen analyysin koettelu ja luotettavuuden tarkastelu ei olisi ollut mahdollista.

Tutkittavan ilmiön ymmärrystä on lisännyt myös tutkimusprosessin rinnalla toteutettu toimintatutkimuksellinen kehittämisprojekti, jossa järjestettyihin työpajoihin raportissa on useasti viitattu (ks. esim. johdanto). Kehittämisprojektin täydennyskoulutustilanteet ovat lisänneet tutkijoiden ymmärrystä ja antaneet mahdollisuuden reflektoida ajatuksia moniammatillisessa yhteistyössä. Tämä on lisännyt tutkijoiden ymmärryksen, ”tutkimusinstrumentin”, luotettavuutta ja näin osaltaan vaikuttanut myös tutkimusanalyysin luotettavuuteen. Kehittämisprojektiin liittynyt tutkijayhteistyö helpotti yhteisen ymmärryksen syntymistä keskinäisessä tutkimusyhteistyössä.

Haastatteluaineistoon perustuvan tutkimuksen luotettavuustarkasteluun liittyy myös kysymys siitä, onko kerätty aineisto ollut laadultaan sellaista, että siitä tehty analyysi voi tuoda yleistettävää, luotettavaa ja riittävän syvällistä tietoa tutkittavasta ilmiöstä. Tähän liittyy kysymys haastateltavien valikoitumisesta ja heidän tuottamansa aineiston kattavuudesta suhteessa tutkittavaan ilmiöön.

⁸ Tulevissa fenomenologisissa tutkimuksissa olisi mielenkiintoista selvittää, millaisen prosessin ja työnjaon kautta yleisen merkitysverkoston lopullinen muoto ja siitä tehdyt johtopäätökset syntyisivät useamman tutkijan yhteistyön voimin. Tässä tutkimuksessa analyysivaiheen viimeinen kohta 8 toteutui yhden tutkijan prosessina.

Haastateltaviksi lupautui erilaisia vanhustyössä työskenteleviä ammatillaisia (ks. kuvaus haastateltavien taustoista luvussa 3.2.3.), mikä edesauttoi erilaisten kokemusten ja näkökulmien sisällymistä aineistoon. Lisäksi aineistossa oli myös edustettuna eri hierarkian tasoja. Myös tällä oli tutkittavan ilmiön kannalta merkitystä: aineisto oli riittävän kattava edellä kuvatuilla tavoilla edustaen erilaisia näkökulmia ja kokemuksellista kontaktia kulttuuriseen vanhustyöhön.

Haastatteluaineiston luotettavuuden ja laadun kannalta on erittäin tärkeää tarkastella sitä, miten ennakkoon toimitettu informaatio, haastattelijat tai muut tekijät ovat voineet vaikuttaa haastattelujen sisältöön. Haastateltavat saivat etukäteen informaatiokirjeen, jossa kuvattiin sekä fenomenologisella otteella kuvattua tutkimusta että toimintatutkimuksellista kehittämisprojektia (ks. liite 1). Lisäksi heille lähetettiin sähköpostitse tietoa siitä, että haastattelun keskeisenä teemana ovat työntekijän ajatukset ja kokemukset luovuudesta ja luovien menetelmien käytöstä. Lisäksi mainittiin tutkimuksen kiinnostuksen kohteena olevan kaikenlaiset kokemukset, tunteet, toiveet, ajatukset ja esimerkiksi toiveet, haaveet ja kehittämisajatukset suhteessa kulttuuriseen vanhustyöhön.

On todennäköistä, että haastateltaviksi valikoituivat sellaiset vanhustyössä työskentelevät työntekijät, jotka ovat kiinnostuneita kehittämisestä ja luovuudesta tai taidetoiminnasta. Vaikka luvussa 3.2.3. siteeratussa sähköpostissa todettiin, että haastateltavien ei tarvitse valikoitua sen perusteella, ovatko he käyttäneet luovia tai taidelähtöisiä menetelmiä erityisesti työssään tai vapaa-ajallaan, on kuitenkin todennäköisempää antaa ajatuksiaan ja aikaansa sellaisen asian kehittämiseen, jota itse pitää tärkeänä. Jo tutkimuksen alkumetreillä tutkijaryhmä pohti sitä, mitä aineiston laadun kannalta merkitsee se, että todennäköisesti haastateltavat ovat aiheeseen positiivisesti suhtautuvia. Tulisiko tutkimuksen tuloksista erilaiset, jos haastateltaviksi tulisi sellaisia työntekijöitä, jotka suhtautuvat varautuneesti tai kielteisesti luovuuteen vanhustyössä?

Tutkijaryhmä pohti tätä asiaa monesta eri näkökulmasta ja päätyi siihen, että tutkittavaa ilmiötä voidaan lähestyä positiivisesta tai negatiivisesta suunnasta, jotka molemmat kuvaavat samaa ilmiötä. Näkökulmana esimerkiksi ”se, mitä tarvittaisi lisää”, tai ”se, mikä on hyvin” voivat muodostaa samansuuntaista kuvaa tutkittavasta ilmiöstä, eli tutkimalla työntekijöiden kokemuksia, saadaan joka tapauksessa luovuutta ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmaa lisäävää ymmärrystä. Tässä tutkimusprosessissa etukäteisinformaatio on voinut vaikuttaa niin, että aineisto sisältää paljon positiivisia kokemuksia luovuudesta ja taidetoiminnasta. Toisaalta kokemuksissa tulee esiin myös se, millaisia haastavia kokemuksia positiivisella asenteella luovuuteen suhtautuvat voivat työssään kohdata. Lisäksi voi

pohtia, millaisia aineksia erityisen kielteisesti luovuuteen tai taidetoimintaan suhtautuvat työntekijät olisivat kokemustensa kautta tuoneet aineistoon. On mahdollista, että tässä kohden tutkittavasta ilmiöstä on jäänyt tavoittamatta esimerkiksi edellä mainittuja kielteiseen asennoitumiseen vaikuttavia tekijöitä.

Aineiston laatuun vaikuttaa myös se, miten haastattelijat onnistuvat luottamuksellisen ilmapiirin luomisessa sekä avoimessa haastattelussa tilan luomisessa. Tämä haastatteluteema eroaa esimerkiksi teemahaastattelusta, jossa pysyttäytyään edeltä käsin määrätyissä teemoissa. Fenomenologisessa haastattelussa kokemuksista kertomista ei pyritä aktiivisesti ohjaamaan johonkin tiettyyn suuntaan, vaan haastateltavalle luodaan tilaa kertoa kaikkea hänelle tutkittavaan ilmiöön liittyvää (Perttula 1995a, 112, 115). Tämän tutkimuksen haastattelut tehtiin luottamuksellisissa tilanteissa, ne nauhoitettiin ja litteroitiin (haastattelujen toteuttamisesta tarkemmin luvussa 3.2.3). Haastattelutilanne oli rauhallinen ja haastattelut laajoja (kesto noin 1 tunti/haastattelu), jolloin aikaa oli riittävästi aiheen syvälliseen pohtimiseen. Haastattelumenetelmänä oli kerronnallinen avoin haastattelu, jossa keskeistä oli haastateltavalle tarjoutuva mahdollisimman suuri kertomisen vapaus (ks. Aaltonen & Leimumäki 2010, 120; ks. myös Husu 2004, 27; Kujala 2007). Aineiston laadun ja tutkimuksen luotettavuuden kannalta keskeistä oli luoda mahdollisimman vapautunut ja luottamuksellinen tilanne, jossa kulttuurisen vanhustyön herättämien tunteiden, ajatusten, tunnelmien ja kokemusten reflektointiin on tilaa ja aikaa (ks. Eskola & Suoranta 1998, 94). Tämä lähestymistapa mahdollisti syvällisen kokemuksellisen tiedon saamisen kulttuurisen vanhustyön näkökulmien ja menetelmien käytöstä ja haasteista osana vanhustyötä. Seuraavassa on ote haastattelua tehneen tutkijan muistiinpanoista haastattelutilanteen jälkeen. Sitaatista käy ilmi pyrkimys luottamuksellisen ja vapaan ilmapiirin rakentamiseen haastattelutilanteessa:

-- itsekin vähän jännittyneenä paikalle. Avoin haastattelu on aina jännittävä tilanne kun ei yhtään tiedä miten haastateltavan kanssa kemiät kohtaa ja pysytäänkö asian ytimessä. Haastateltava oli itse melko jännittynyt ja sanoi meidän kävellessä neukkariin, että ei oikein tiedä osaako hän sanoa yhtään mitään. Yritin rohkaista ja sanoin, että tämä on tällainen yhdessä keskustelun ja ihmettelyn paikka. Ei tarvitse olla mitään valmiita vastauksia mihinkään. Oma jännitys laukesi heti meidän aloittaessa ja haastateltava rentoutui itsekkin hiljalleen. (Ote tutkijan muistiinpanoista haastattelutilanteen jälkeen.)

Haastatteluaineisto muodostui edellä kuvatulla otteella laadultaan luovuuteen ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmaan liittyviä kokemuksia moniäänisesti kuvaavaksi ja siten siis tutkittavan ilmiön kannalta laadultaan erinomaiseksi aineistoksi. Se sisältää rikasta kuvausta laadultaan

erilaisista kokemuksista, joiden tietoisuusaste, selkeys ja kielellinen ilmaistavuus vaihtelevat (ks. Rauhala 2005, 29). Lukijan nähtävänä tässä raportissa on useita suoria sitaatteja haastatteluaineistosta, mikä lisää analyttistä läpinäkyvyyttä (ks. esim. Nikander 2011) ja tarjoaa lukijalle mahdollisuuden muodostaa kuvan aineistosta, jonka analysoinnin kautta tulokset ovat rakentuneet. Tällä tutkimushankkeella on yhteiskunnallista merkitystä, sillä se on tuonut uutta tietoa ja näkökulmia vanhustyön ja laajemmin sosiaali- ja terveystalouden kehittämiseen. Haastatteluihin osallistuneet työntekijät ovat reflektoimalla kokemuksiaan työstään sekä kehittäneet omaa työtään että tarjonneet kokemuksensa tutkimusaineistoksi, joka antaa eväitä vanhustyön laajempaan kehittämiseen.

Tutkimuksessa on noudatettu eettisesti hyväksyttävistä toimintatapoista. Haastateltavat valikoituivat vapaaehtoisuuden perusteella, eikä osallistumiseen tai osallistumattomuuteen liittynyt painetta miltään taholta. Työntekijöillä oli myös oikeus kieltäytyä ja vetäytyä tutkimuksesta missä tahansa tutkimuksen vaiheessa. Tämä informoitiin tutkimukseen osallistuville tutkimussuostumusta pyydettyä. Kaikilta haastateltavilta pyydettiin kirjallinen suostumus, jonka yhteydessä selvitettiin vapaaehtoisuus, tutkimuksen tavoitteet ja kerätyn aineiston ja siitä saadun tiedon hyödyntäminen (ks. liite 2). Suostumuslomakkeen yhteydessä jaettiin myös tiedote, josta käyvät ilmi perustiedot hankkeesta kirjallisesti (liite 1).

Tutkimuksessa vaitiolovelvollisuus on koskenut koko prosessin ajan sekä sen jälkeen kaikkia siihen osallistuvia tahoja, ja kaikki tutkimusprosessiin, sen tietojen keruuseen tai käsittelyyn osallistuneet ovat allekirjoittaneet vaitiolositoumuksen (Liite 3). Luottamuksellisuus ja anonyymiteetti ovat olleet tutkimuksen lähtökohtia prosessin ja raportoinnin kaikissa vaiheissa. Haastattelut ja havainnot on tallennettu jo haastatteluvaiheessa koodinimillä (esim. haastateltava 1). Tutkimusraportissa aineisto ja sen analysoinnin pohjalta johdetut tulokset on raportoitu niin, ettei henkilöitä voida tunnistaa. Tutkimushankkeen aikana hankkeen vastaava tutkija on pitänyt henkilörekisteriä ja tutkimukseen osallistuneiden henkilöiden tunnistetiedot on säilytetty ainoastaan sähköisenä tiedostona vastaavan tutkijan (projektipäällikkö) työasemalla Metropolia Ammattikorkeakoulussa⁹.

⁹ Henkilörekisterin ylläpito, tutkimukseen osallistuneiden vapaaehtoisuus sekä anonyymiteetin suojaaminen on selvitetty myös tutkimuspaikkakuntien tutkimuslupahakemuksissa henkilötietolain mukaisessa rekisteriselosteessa.

5.3 LOPPUSANAT JA UUDEN ALKU

Tällä tutkimuksella on toivottavasti vaikutusta vanhustyön kehittämiseen sekä yleisemmin luovuuden ja taiteen soveltavan käytön hyödyntämisessä sosiaali- ja terveystalojen kehittämisessä. Lisäksi tutkimustulokset toivottavasti haastavat taide- ja kulttuurialaa pohtimaan esimerkiksi moniammatillisuutta ja yhteistoimijuutta. Myös taiteen soveltavan käytön ympärillä leijuvaan käsitteiden sekamelskaan on löydettävä ratkaisuja. Jokainen tutkimus – kuten tämäkin – yrittää ratkaista tätä pulmaa osaltaan, mutta sen lisäksi tarvitaan keskustelua, vuorovaikutusta ja kehittävää otetta, jotta voisimme määritellä useiden alojen kehittämistä palvelevia käsitteitä.

Tämä tutkimus piirsi näkyvillemme kuvaa kulttuurisen vanhustyön ja arjen luovuuden mahdollisuuksista vanhustyössä. Kuviossa 7 esitetty luovan arjen muotoutumisen kehä siinä vaikuttavine tekijöineen on tämän tutkimuksen tulos – ja samalla toivottavasti jonkin uuden alku. Kuvion monista kohdista nousee mielenkiintoisia aiheita seuraaville tutkimuksille. Työssä oppimisen ja täydennyskoulutuksen tutkiminen: miten erilaiset koulutusotteet tukevat ammatillista toimijuutta? Millaista tietoa voisimme saada luovuuden merkityksistä iäkkään ihmisen arjessa toimijuusanalyysillä (ks. Jyrkämä 2008)? Millaisia merkityksiä luovuudella ja kulttuurisen vanhustyön näkökulmalla on muissa vanhustyön konteksteissa, kuten kotihoidossa? Miten työntekijät kokevat moniammatillisesti järjestetyt projektit, joissa taiteen ammattilainen ja vanhustyöntekijä työskentelevät yhdessä? Millaisia merkityksiä luovuudella ja taiteella on arjessa asukkaiden kokemana (ja millaisin menetelmin näistä merkityksistä sekä asukkaiden toiveista, tarpeista ja odotuksista voitaisi saada luotettavaa laadullista tietoa iäkkään ihmisen sanallisen ilmaisun heikennyttä)?

Toivottavasti tämä mielenkiintoinen tutkimusmatka luovuuden ja kulttuurisen näkökulman merkityksiin vanhustyössä innoittaa tutkijoita sekä tämän alueen kehittäjiä uusiin alkuihin ja uusille tutkimuksen poluille kohti yhä luovempaa ja rikkaampaa arkea yhteiskunnassamme. Toivottavasti tämä tutkimus voi myös toimia tukena vanhustyön ammattilaisille kaikilla tasoilla ja erilaisissa työtehtävissä oman työn kehittämisen ja luovan rohkeuden innoittajana.

6 LÄHTEET

- Aaltonen, T. & Leimumäki, A. 2010.
Kokemus ja kerronnallisuus – kaksi luentaa.
Teoksessa. J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.).
Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 119–152.
- Alasuutari, P. 1999. Laadullinen tutkimus. 3. uudistettu painos.
Tampere: Vastapaino.
- Arnkil, T. E. & Seikkula, J. 2014. ”Nehän kuunteli meitä!” Dialogeja
monissa suhteissa. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Arts Equal- hankkeen kotisivut. <http://www.artsequal.fi>
- Backman, J. 2016. Keynote-puheenvuoro. Kokemus äärellisyyden
kohtaamisena. 3.11.2016. Kokemuksen tutkimuksen konferenssi 8:
Kokemuksen käsite ja käyttö. 3.–4.11.16. Tampereen yliopisto.
- Broderick, S. 2011. Arts practices in unreasonable doubt?
Reflections on understandings of arts practices in healthcare
contexts. *Arts & Health* 3(2), 95–109.
DOI:10.1080/17533015.2010.551716.
- Clift, S & Hancox, G. 2010. The significance of choral singing for
sustaining psychological wellbeing: findings from a survey of
choristers in England, Australia and Germany.
Music Performance Research 3, 79–96
- Cohen, G. 2006. Research on Creativity and Aging: The Positive
Impact of the Arts on Health and Illness.
Generations. XXX.1, 7–15.
- Cohen, G. 2009. New theories and research findings on the positive
influence of music and art on health with ageing.
Arts & Health, 1 (1), 48–63.

-
- Connelly, F. M. & Clandinin, D. J. (eds.) 1999. *Shaping a professional identity: Stories of educational practice*. New York: Teachers College Press.
- Crossick, G. & Kaszynska, P. 2016. *Understanding the value of arts & culture*. The AHRC Cultural Value Project. London: Arts and Humanities Research Council. Saatavissa: <http://www.ahrc.ac.uk/documents/publications/cultural-value-project-final-report> (Viitattu 8.11.2016.)
- Csikszentmihályi, M. 1990/2008. *Flow: The Psychology of Optimal Experience*. New York : Harper Perennial.
- Dewey, J. 1934/1980. *Art as Experience*. New York: Putnam Publishing Group.
- Dewey, J. 2010. *Taide kokemuksena*. Suom. A. Immonen & J. S. Tuusvuori. Tampere: Niin & näin.
- Eskola, J. & Suoranta J. 1998. *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Tampere: Vastapaino.
- Fraser, A. & Bungay, H. & Munn-Giddings, C. 2014. The value of the use of participatory arts activities in residential care settings to enhance the well-being and quality of life of older people: A rapid review of the literature. *Arts & Health* 6:3, 266–278. DOI: 10.1080/17533015.2014.923008.
- Gallagher, S. & Zahavi, D. 2008. *The Phenomenological Mind. An Introduction to Philosophy of Mind and Cognitive Science*. London: Routledge.
- Giorgi, A. 1985. *Sketch of a Psychological Phenomenological Method*. In Giorgi, A. (ed.). *Phenomenology and Psychological Research*. Pittsburgh, PA: Duquesne University Press, 8–22.

- Giorgi, A. 1994. A Phenomenological Perspective on Certain Qualitative Research Methods. *Journal of Phenomenological Psychology*. 25 (2), 190–220.
- Giorgi, A. 2012. The Descriptive Phenomenological Psychological Method. *Journal of Phenomenological Psychology* 43, 3–12.
DOI: 10.1163/156916212X632934
- Hakkarainen, K., Lonka, K. & Lipponen, L. 2004. Tutkiva oppiminen. Järkeä, tunteet ja kulttuuri oppimisen syöttäjinä. Helsinki: WSOY.
- Hallam, S., Creech, A., Varvarigou, M., McQueen, H. & Gaunt, H. 2014. Does active engagement in community music support the well-being of older people? *Arts & Health* 6:2, 101–116.
DOI: 10.1080/17533015.2013.809369.
- Hammar, M. L., Emami, A., Engström, G. & Götell, E. 2011. Communicating through caregiver singing during morning care situations in dementia care. *Scandinavian Journal of Caring Sciences*. 25, 160–168. doi: 10.1111/j.1471-6712.2010.00806.x.
- Hohenthal-Antin, L. 2001. Luvan ottaminen: ikäihmiset teatterin tekijöinä. *Jyväskylä studies in education, psychology and social research*, 191. Jyväskylän yliopisto.
- Huhtinen-Hildén, L. 2012. Kohti sensitiivistä musiikin opettamista. Ammattitaidon ja opettajuuden rakentumisen polkuja. *Jyväskylä studies in humanities* 180. Jyväskylän yliopisto.
- Huhtinen-Hildén, L. 2013. Kohti luovaa arkea. Kulttuurisen vanhustyön mahdollisuuksista ja kehittämishaasteista. Teoksessa K, Leppisaari (toim.). *Tahtoa, toimintaa ja teoriaa. Kulttuurinen vanhustyö nyt ja tulevaisuudessa*. Osaattori-hankkeen loppujulkaisu. Osaattori ja Lasipalatsin Mediakeskus Oy. Saatavissa: uusi.osaattori.fi/media/filer_public/2013/11/25/tahtoa_toimintaa_osaattori.pdf, 5-21.

-
- Huhtinen-Hildén, L. 2014. Perspectives on professional use of arts and arts-based methods in elderly care. *Arts & Health: An International Journal for Research, Policy and Practice* 6 (3), 223-234. DOI: 10.1080/17533015.2014.880726.
- Huotilainen, M. 2013. Musiikin oppimisen erityisyys neurotieteen näkökulmasta. Teoksessa P. Jordan-Kilki, E. Kauppinen & E. Viitasalo-Korolainen (toim.). *Musiikkipedagogin käsikirja. Vuorovaikutus ja kohtaaminen opetuksessa. Oppaat ja käsikirjat* 2012:2. Helsinki: Opetushallitus, 97-110.
- Husu, J. 2004. Tieto, tietäminen ja kasvatuksen tutkimuksen menetelmät. Teoksessa P. Kansanen & K. Uusikylä (toim.). *Opetuksen tutkimuksen monet menetelmät*. Jyväskylä: PS-kustannus, 23–32.
- Hyyppä, M. T. 2013. *Kulttuuri pidentää ikää*. Helsinki: Duodecim.
- Hyyppä, M. T. & Liikanen H.-L. 2005. *Kulttuuri ja terveys*. Helsinki: Edita.
- Ihmisoikeuksien yleismaailmallinen julistus 1948.
Yhdistyneet kansakunnat. <http://www.ohchr.org/EN/UDHR/Pages/Language.aspx?LangID=fin>. (Viitattu 8.11.2016.)
- Isoherranen, K. 2012. Uhka vai mahdollisuus – moniammatillista yhteistyötä kehittämässä. *Sosiaalitieteiden laitoksen julkaisuja* 18/2012. Helsingin yliopisto.
- Isopahkala-Bouret, U. 2008. Asiantuntijuus kokemuksena. *Aikuiskasvatus* 28 (2), 84–93.
- Jansson, S.-M. 2014. Mittaamattoman arvokasta? Taiteen ja kulttuurin vaikutustutkimuksia ja metodologioita. *Kokosjulkaisusarja* 2. Helsinki: Taideyliopisto.
- Jokinen, E. 2005. *Aikuisten arki*. Helsinki: Gaudeamus.

- Jyrkämä, J. 2008. Toimijuus, ikääntyminen ja arkielämä – hahmottelua teoreettis-metodologiseksi viitekehikseksi. *Gerontologia* 22 (4), 190–203.
- Kilroy, A., Garner, C., Parkinson, C., Kagan, C. & Senior, P. 2007. *Towards transformation: exploring the impact of culture, creativity and the arts on health and well-being*. Manchester: Arts for Health. Manchester Metropolitan University.
- Klemola, A. 2006. Omasta kodista hoitokotiin: etnografia keskipohjalaisten vanhusten siirtymävaiheesta. Kuopion yliopiston julkaisuja. E, Yhteiskuntatieteet 138. Kuopion yliopisto.
- Koivula, R. 2013. Muistisairaana ihmisen omaisena terveyskeskuksen pitkäaikaisosastolla: Tutkimus toimijuudesta. *Tutkimus* 108. Helsinki: Terveyden ja hyvinvoinnin laitos.
- Koskinen, S. 2004. Ikääntyneiden voimavarat. Teoksessa *Ikääntyminen voimavarana: tulevaisuusselonteon liiteraportti 5*. Valtioneuvoston kanslian julkaisusarja 33/2004, 24–90.
- Koskinen, S. & Seppänen, M. 2013. Gerontologinen sosiaalityö. Teoksessa E. Heikkinen, J. Jyrkämä ja T. Rantanen (toim.) *Gerontologia*. Helsinki: Duodecim, 444-453.
- Kujala, T. 2007. Kerronnallinen tutkimus opettajien ikääntymisestä. Teoksessa E. Syrjäläinen, A. Eronen & V.-M. Värri (toim.). *Avauksia laadullisen tutkimuksen analyysiin*. Tampere University Press, 13–39.
- Kärnä, S. 2009. Hyvinvoinnin pysyvyyttä ja muutosta kolmannessa iässä. Ikääntyvien henkilöiden elämänkulun seuranta vuosina 1991 ja 2004 Varkauden kaupungissa. Sosiaalityön ja sosiaalipedagogiikan laitos. Kuopion Yliopiston julkaisuja E. Yhteiskuntatieteet 166. Kuopion yliopisto.
- Laes, T. 2015. Empowering later adulthood music education: A case study of a rock band for third-age learners. *International Journal of Music Education* 33 (1), 51–65. DOI: 10.1177/0255761413515815.

- Laine, M., Bamberg, J. & Jokinen, P. 2007. Tapaustutkimuksen käytäntö ja teoria. Teoksessa M. Laine, J. Bamberg & P. Jokinen (toim.). Tapaustutkimuksen taito. Helsinki: Gaudemus, 9–38.
- Laki ikääntyneen väestön toimintakyvyn tukemisesta sekä iäkkäiden sosiaali- ja terveystalvveluista (28.2.2012/980). <http://www.finlex.fi/fi/laki/ajantasa/2012/20120980>. (Viitattu 8.11.2016.)
- Latomaa, T. 2009. Ymmärtävä psykologia: psykologia rekonstruktiiivisena tieteenä. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.). Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 17–89.
- Latomaa, T. 2012. Ymmärtävä psykologia – subjektiivisen kokemuksen ja toiminnan subjektiivisen mielekkyyden tutkimusta. Teoksessa L. Kiviniemi, K. Koivisto, T. Latomaa, M. Meriluoto, P. Sandelin & T. Suorsa (toim.). Kokemuksen tutkimus 3. Teoria, käytäntö, tutkija. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 15–48.
- Leemann, L. & Hämäläinen, R.-M. 2016. Asiakasosallisuus, sosiaalinen osallisuus ja matalan kynnyksen palvelut. Pohdintaa käsitteiden sisällöstä. Yhteiskuntapolitiikka 81 (5), 586–594.
- Lehikoinen, K. 2012. Taiteen soveltava käyttö ja taiteelliset interventiot organisaatioissa: Tutkimuksen ja tietopohjan lisääminen. Teoksessa P. Rantala & S.-M. Korhonen (toim.). Uutta osaamista luomassa – Työelämän kehittäminen taiteen keinoin. Lapin yliopiston yhteiskuntatieteellisiä julkaisuja B. Tutkimusraportteja ja selvityksiä 61. Rovaniemi: Lapin yliopisto, 18–23.
- Lehmuskoski, A. & Kuusisto-Niemi, S. 2008. Sosiaalialan sanasto asiakastietojärjestelmää varten. Sosiaalialan tietoteknologiahanke. STAKESin raportteja 30. Helsinki: STAKES.
- Lehtomaa, M. 2009. Fenomenologinen kokemuksen tutkimus: haastattelu, analyysi ja ymmärtäminen. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.). Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 163–194.

- Liikanen, H.-L. 2003. Taide kohtaa elämän – Arts in Hospitals -hanke ja kulttuuritoiminta itäsuomalaisten yksiköiden arjessa ja juhlassa. Helsinki: Suomen Mielenterveysseura, SMS-Tuotanto Oy.
- Liikanen, H.-L. 2010. Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia -ehdotus toimintaohjelmaksi 2010–2014. Opetusministeriön julkaisuja 2010: 1.
- Maslow, A. H. 1943. A theory of human motivation. *Psychological Review* 50, 370–396.
- Michalos, A. C. & Kahlke, P. M. 2008. Impact of Arts-Related Activities on the Percieved Quality of Life. *Soc Indic Res* (2008) 89: 193. DOI: 10.1007/s11205-007-9236-x.
- Nikander, P. 2011. Laadullisten aineistojen litterointi, kääntäminen ja validiteetti. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.). Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 432–445.
- Perttula, J. 1995a. Kokemus psykologisena tutkimuskohteena. Johdatus fenomenologiseen psykologiaan. Tampere: SUFI.
- Perttula, J. 1995b. Fenomenologisen psykologian metodi – kohti käsitteellistä selkeyttä. *Hoitotiede* 7 (1), 3–11.
- Perttula, J. 2000. Kokemuksesta tiedoksi: fenomenologisen metodin uudelleen muotoilua. *Kasvatus* 31 (5), 428–442.
- Perttula, J. 2009. Kokemus ja kokemuksen tutkimus: fenomenologisen erityistieteen teoria. Teoksessa J. Perttula & T. Latomaa (toim.). Kokemuksen tutkimus. Merkitys – tulkinta – ymmärtäminen. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 115–163.
- Perttula, J. 2012. Mikä tekee kokemuksen tutkimisesta fenomenologista? Fenomenologisen ajatteluni kehityspolkuja. Teoksessa L. Kiviniemi, K. Koivisto, T. Latomaa, M. Meriluoto, P. Sandelin & T. Suorsa (toim.). Kokemuksen tutkimus 3. Teoria, käytäntö, tutkija. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus, 319–336.

- Pitkälä, K., Routasalo, P., Kautiainen, H., Savikko, N. & Tilvis, R. 2005. Ikääntyneiden yksinäisyys. Psykososiaalisen ryhmäkuntoutuksen vaikuttavuus. Geriatrisen kuntoutuksen tutkimus- ja kehittämishanke. Tutkimusraportti 11. Helsinki: Vanhustyön keskusliitto ry.
- Pusa, T. 2012. Harmaa taide. Taiteen ja vanhuuden merkityssuhteita. Aalto-yliopiston taiteiden ja suunnittelun korkeakoulu, taiteen laitos. Doctoral dissertations 89/2012. Helsinki: Aalto-yliopisto.
- Putkinen, V., Tervaniemi, M. & Huotilainen, M. 2013. Informal musical activities are linked to auditory discrimination and attention in 2–3-year-old children: an event-related potential study. *European Journal of Neuroscience* 37(4), 654–61. DOI: 10.1111/ejn.12049.
- Rauhala, L. 2005. Ihminen kulttuurissa – kulttuuri ihmisessä. Helsinki: Gaudeamus.
- Rintala, T. 2003. Vanhuskuvat ja vanhustenhuollon muotoutuminen 1850-luvulta 1990-luvulle. *Stakes. Tutkimuksia* 132. Helsinki: Stakes.
- Rosenlöf, A.-M. 2014. Rakenteita ratkomassa. Kulttuurisen seniori- ja vanhustyön käytäntöjä ja toimintamalleja. Helsinki: Taiteen edistämiskeskus.
- Routasalo, P., Toivonen, H. & Rautiainen, M. (toim.) 2013. Hyvä arki vanhukselle. Voimavarojen aktivoiminen taidelähtöisillä menetelmillä. Turun ammattikorkeakoulun raportteja 154. Turun ammattikorkeakoulu.
- Ruusuvuori, J. 2011. Litteroijan muistilista. Teoksessa J. Ruusuvuori, P. Nikander & M. Hyvärinen (toim.). Haastattelun analyysi. Tampere: Vastapaino, 424–431.
- Rönkä, A.-L., Kuhanen, I., Liski, M., Niemeläinen, S. & Rantala, P. (toim.). 2011. Taide käy työssä: taidelähtöisiä menetelmiä työyhteisöissä. Lahden ammattikorkeakoulun julkaisu. Sarja C Artikkelikokoelmat, raportit ja muut ajankohtaiset julkaisut, osa 74.

- Salimpoor, V., Benovoy, M., Larcher, K., Dagher, A. & Zatorre, R. 2011. Anatomically distinct dopamine release during anticipation and experience of peak emotion to music. *Nature Neuroscience* 14, 257–262.
- Satulehto, M. 1992. Elämismaailma tieteiden perustana. Edmund Husserlin tieteen filosofia. Filosofisia tutkimuksia Tampereen yliopistosta. Vol XXXIII.
- Schein, E. H. 1985/1991. Organisaatiokulttuuri ja johtaminen. Suom. R. Liljamo & A. Miettinen. Espoo: Weilin + Göös.
- Schein, E. H. 2001. Yrityskulttuuri – selviytymisopas. Tietoja ja luuloja kulttuurimuutoksesta. Suom. P. Rosti. Helsinki: Suomen Laatu keskus.
- Skingley, A., Martin, A. & Clift, S. 2015. The Contribution of Community Singing Groups to the Well-Being of Older People Participant Perspectives From the United Kingdom. *Journal of Applied Gerontology*, 1–23. DOI: 10.1177/0733464815577141.
- Staricoff, R. 2004. Arts in health: a review of the medical literature. Research report 36. London: Arts Council of England.
- Strandman-Suontausta, P. 2013. Vapautta vai vaikuttavuutta? Kuvataiteeseen perustuva palvelu hoitolaitosyhteisölle. Aalto-yliopiston julkaisusarja. Doctoral Dissertations 28/2013. Helsinki:Aalto-yliopisto.
- Suni, N. 2011. Selvitystyö kulttuuripalvelujen hyödyntämisestä hoitoyksiköissä. Helsinki: Uudenmaan taidetoimikunta.
- Särkämö, T. & Huotilainen, M. 2012. Musiikkia aivoille läpi elämän. *Suomen lääkärilehti* 67 (17), 1334–1339.
- Särkämö, T., Tervaniemi, M., Laitinen, S., Forsblom, A., Soinila, S., Mikkonen, M., Autti, T., Silvennoinen, H., Erkkilä, J., Laine, M., Peretz, I. & Hietanen, M. 2008. Music listening enhances cognitive recovery and mood after middle cerebral artery stroke. *Brain : a journal of neurology*. 131 (3), 866-876. DOI: 10.1093/brain/awn013.

- Särkämö, T., Tervaniemi, M., Laitinen, S., Numminen, A., Kurki, M., Johnson, J.K. & Rantanen, P. 2013. Cognitive, Emotional, and Social Benefits of Regular Musical Activities in Early Dementia: Randomized Controlled Study. *The Gerontologist* 54 (4), 634–650. DOI: 10.1093/geront/gnt100.
- Taideoalojen erityispätevyyspaletti -hankkeen loppuraportti. 2013. http://www.siba.fi/documents/10157/14855/Erityispaletti_Loppuraportti.pdf/1f454965-acbd-4e0d-a04e-1e4da43bdb52 (viitattu 8.11.2016)
- Taiteesta ja kulttuurista hyvinvointia. Toimintaohjelman loppuraportti. 2010–2014. STM:n raportteja ja muistioita 2015: 17. Helsinki: Sosiaali- ja terveysministeriö.
- Tiikkainen, P. & Heikkinen, R-L. 2013. Gerontologinen hoitotyö. Teoksessa E. Heikkinen, J. Jyrkämä ja T. Rantanen (toim.) *Gerontologia*. Helsinki: Duodecim, 454-465.
- Tynjälä, P. 2007. Integratiivinen pedagogiikka osaamisen kehittämisessä. Teoksessa H. Kotila, A. Mutanen & M.V. Volanen (toim.). *Taidon tieto*. Helsinki: Edita, 11–36.
- Tynjälä, P. 2008a. Työelämän asiantuntijuus ja korkeakoulupedagogiikka. *Aikuiskasvatus* 28 (2), 124–127.
- Tynjälä, P. 2008b. Perspectives into Learning at the Workplace. *Educational Research Review* 3, 130–154.
- Tynjälä, P. 2011. Asiantuntijuuden kehittämisen pedagogiikkaa. Teoksessa K. Collin, S. Paloniemi, H. Rasku-Puttonen & P. Tynjälä (toim.). *Luovuus, oppiminen ja asiantuntijuus*. Helsinki: WSOY, 79–95.
- Tynjälä, P., Heikkinen, H. L. T. & Huttunen, R. 2006. Konstruktivistinen oppimiskäsitys oppimisen ja ohjaamisen perustana. Teoksessa P. Kalli & A. Malinen (toim.). *Konstruktivismi ja realismi. Aikuiskasvatuksen 45. vuosikirja*. Vantaa: Kansanvalistusseura, 20–48.

- Uusikylä, K. 2012. Luovuus kuuluu kaikille. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Vallejo-Medina, A., Vehviläinen, S., Haukka, U.-M., Pyykkö, V. & Kivelä, S.-L. 2007. Vanhustenhoito. Helsinki: WSOY.
- Van Manen, M. 1990. *Researching Lived Experience*. New York: State University of New York Press.
- Van Manen, M. 2007. *Phenomenology of Practice*. *Phenomenology & Practice* 1 (1), 11–30.
- Varho, J. & Lehtovirta, M. (toim.) 2010. *Taidetta ikä kaikki: Selvitys ikäihmisten hoivayhteisöjen kulttuuritoiminnasta Helsingissä*. Helsingin kaupunki, kulttuurikeskus.
- Varto, J. 2005. *Laadullisen tutkimuksen metodologia*. Saatavissa: http://arted.uiah.fi/synnyt/kirjat/varto_laadullisen_tutkimuksen_metodologia. (viitattu 8.11.2016)
- Vella-Burrows, T. 2016. The arts and older people: a global perspective. In Clift, S. & Camic P. M. (eds.). *Oxford textbook of creative arts, health and wellbeing. International perspectives on practice, policy and research*. Oxford University Press, 235–244.
- Vilkko, A. 2000. Riittävästi koti. *Janus* 8 (3), 213–230.
- Vilkko, A., Suikkanen, A. & Järvinen-Tassopoulos, J. (toim.) 2010. *Kotia paikantamassa*. Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.
- Virolainen, J. 2015. Kulttuuri osallistumisen muuttuvat merkitykset. Katsaus taiteeseen ja kulttuuriin osallistumiseen, osallisuuteen ja osallistumattomuuteen. Helsinki. Cupore. Saatavissa: http://www.cupore.fi/documents/Kulttuuriosallistumisenmuuttuvatmerkitykset_000.pdf. (Viitattu 8.11.2016)

- Virtanen, P., Suoheimo, M., Lamminmäki, S., Ahonen, P. & Suokas, M. 2011. Matkaopas asiakaslähtöiseen sosiaali- ja terveystalvelujen kehittämiseen. Tekes-katsaus 281/2011. Helsinki: Tekes.
- Wan, C. Y. & Schlaug, G. 2010. Music Making as a Tool for Promoting Brain Plasticity across the Life Span. *Neuroscientist* 16, 566–577.
- Wenger, E. 1998/1999. *Communities of practice*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Zeilig, H., Killick, J. & Fox, C. 2014. The participative arts for people living with a dementia: A critical review. *International Journal of Ageing and Later Life* 9 (1), 7–34.

LIITTEET

Liite 1. Tiedote tutkimukseen (sekä sen rinnalla toteutettuun kehittämiprojektiin) osallistuville

Tiedote tutkimushankkeesta

Kohti luovaa arkea -tutkimushanke

Kohti luovaa arkea - kulttuurinen vanhustyö asiakaslähtöisessä toimintakulttuurissa on kaksivuotinen tutkimus- ja kehittämishanke, joka toimii osana Kaupunkitutkimus ja metropolipolitiikka tutkimus- ja yhteistyöohjelmaa. Sen keskeisenä tavoitteena on lisätä ymmärrystä luovuuden, osallistavan musiikki- ja taidetoiminnan sekä kulttuuria arvostavan näkökulman merkityksestä ja mahdollisuuksista syventää asiakaslähtöistä toimintakulttuuria vanhustyössä. Tähän pyritään keräämällä kokemuksia kulttuurisesta vanhustyöstä sekä työntekijöiden, esimiesten että asiakkaiden näkökulmista.

Aineistoa kerätään haastattelemalla, tilanteita havainnoimalla sekä kehittämistyötä dokumentoimalla. Kokemusten analysointi tuo tietoa kulttuurisen vanhustyön merkityksestä ja auttaa tunnistamaan keskeisiä kehittämiskohtia vanhushuolissa. Yhdistämällä musiikki- ja taidetoiminnan asiantuntijuuden, gerontologisen tiedon ja vanhustyötä tekevien osaamisen mahdollistuu laaja-alainen yhteiskehittäminen. Lisääntyvän tiedon myötä ja tarttumalla tutkimuksessa havaittuihin kehittämiskohtiin parannetaan asiakaslähtöistä toimintakulttuuria vanhushuolissa.

Tutkimuksessa kerättyä tietoa käsitellään niin, että yksilökohtaiset asiakkaan tai henkilökunnan tiedot eivät paljastu. Kaikki hankkeessa työskentelevät allekirjoittavat salassapito- ja vaitiolovelvollisuussopimuksen, jonka perusteella [REDACTED] ei paljastu ulkopuolisille. Tutkimushankkeeseen osallistuvat allekirjoittavat tutkimussuostumuksen, jossa kerrotaan aineiston luottamuksellisuudesta ja osallistujien oikeuksista. Tutkimushankkeen aikana toteutetaan opiskelijayhteistyössä opintojaksoihin sidottuja projekteja ja myös mahdollisuutta opinnäytetyön tekemiseen tarjotaan.

Hanketta koordinoiva Metropolia Ammattikorkeakoulu toimii tiiviissä yhteistyössä [REDACTED]. Tutkimushankkeen johtajana toimii FT, MuM, Laura Huhtinen-Hildén ja hänen lisäkseen hankkeen tutkijoina toimivat TaT, FM, Pia Strandman-Suontausta sekä YTM, Geronomi (AMK), Anna Puustelli-Pitkänen Metropoliasta. Tutkimushankkeessa saatua tietoa voidaan käyttää laajasti vanhustyön asiakaslähtöisen suunnittelun ja toteuttamisen tukena ja sitä on tarkoitus levittää aktiivisesti [REDACTED] koko maassa tapahtuvan kulttuurisen vanhustyön kehittämiseen. [REDACTED] Tutkimushanke käynnistyy kevään 2015 aikana ja varsinainen aineistonkeruu ja toiminta aloitetaan syksyllä 2015. Kiitos osallistumisestanne tutkimus- ja kehittämishankkeeseen ja sen myötä luovan arjen rakentamiseen osana vanhustyötä.

Lisätietoja:

Projektipääällikkö

FT, MuM Laura Huhtinen-Hildén

+358 50 401 3469

laura.huhtinen-hilden@metropolia.fi

Liite 2. Tutkimussuostumus, jolla on pyydetty lupaa haastatteluun käsillä olevassa tutkimuksessa (jonka rinnalla on toteutettu kaavakkeessa mainittu kehittämisprojekti)

KOHTI LUOVAA ARKEA - tutkimushanke 2015-2016

Tutkimussuostumus

Kohti luovaa arkea - kulttuurinen vanhustyö asiakaslähtöisessä toimintakulttuurissa on kaksivuotinen tutkimus- ja kehittämishanke, joka toimii osana Kaupunkitutkimus ja metropolipolitiikka tutkimus- ja yhteistyöohjelmaa. Sen keskeisenä tavoitteena on lisätä ymmärrystä luovuuden, osallistavan musiikki- ja taidetoiminnan sekä kulttuuria arvostavan näkökulman merkityksestä ja mahdollisuuksista syventää asiakaslähtöistä toimintakulttuuria vanhustyössä. Tähän pyritään keräämällä kokemuksia kulttuurisesta vanhustyöstä sekä työntekijöiden, esimiesten että asiakkaiden näkökulmista.

_____ Aineistoa kerätään haastattelemalla, tilanteita havainnoimalla sekä kehittämistyötä dokumentoimalla. Kokemusten analysointi tuo tietoa kulttuurisen vanhustyön merkityksestä ja auttaa tunnistamaan keskeisiä kehittämiskohtia vanhuspalveluissa.

_____ Mikäli _____
_____ työntekijä haluaa kieltäytyä tai vetäytyä tutkimuksesta, hän voi ilmoittaa asiasta _____ joka informoi edelleen tutkijoita.

Tutkimushankkeen aikana järjestetään kertyneen tiedon jakamista varten seminaareja sekä kirjoitetaan loppuraportti. _____

Tällä lomakkeella pyydämme suostumuksenne haastatteluun ja siitä saatujen tietojen käyttämiseen Kohti luovaa arkea -tutkimushankkeessa ja siihen liittyvässä kehittämistyössä. Haastatteluun osallistuminen on vapaaehtoista ja siitä on mahdollista kieltäytyä myös jälkikäteen ilman perusteluja. Saatuja tietoja käsitellään luottamuksellisesti ja anonyymisti, siten että haastateltavan henkilöllisyyttä _____ ei voida tunnistaa. Tietoja ei luovuteta tutkimushankkeen ulkopuolisille tahoille. Tutkimushankkeen toimijoita ja opiskelijoita sitoo vaitiolo- ja salassapitovelvollisuus.

Annan luvan siihen, että haastatteluani saa käyttää Kohti luovaa arkea -tutkimushankkeessa.

Paikka ja aika:

Allekirjoitus ja nimenselvennys

Tutkimussuostumuksesta on tehty kaksi kappaletta, joista toinen jää haastateltavalle ja toinen Kohti luovaa arkea - tutkimushankkeelle.

Lisätietoja:

Projektipäällikkö

FT, MuM Laura Huhtinen-Hildén

+358 50 401 3469

laura.huhtinen-hilden@metropolia.fi

Liite 3. Vaitiolositoumus koskien käsillä olevaa tutkimusta sekä sen rinnalla toteutettua kehittämisprojektia

VAITIOLOSITOUMUS KOHTI LUOVAA ARKEA -TUTKIMUSHANKKEESSA

Tutkimushankkeeseen osallistumalla sitoudut olemaan paljastamatta Kohti luovaa arkea - tutkimushankkeessa tietoon tullutta salassa pidettävää tai luottamuksellisista tietoa sekä tietoa, josta lailla on säädetty vaitiolovelvollisuus. Tietootulo on voinut tapahtua virallisesti tai epävirallisesti, suullisesti, sähköisesti tai kirjallisesti.

Olet ymmärtänyt, että vaitiolovelvollisuus jatkuu myös sen jälkeen, kun mukana olo Kohti luovaa arkea -tutkimushankkeessa on päättynyt.

Olet myös tietoinen oikeustoimista, jotka mahdollisesti seuraavat siitä, jos et noudata tätä sitoumusta.

Alla otteet vaitioloa ja salassapitoa koskevasta lainsäädännöstä.

Paikka ja aika:

Nimi ja asema/nimike sekä työnantaja

Nimenselvennys: _____

Sitoumus tehdään kahtena kappaleena, joista toinen jää vaitiolositoumuksen tekijälle ja toinen Kohti luovaa arkea -tutkimushankkeelle

Ote Julkisuuslaista

23 §

Vaitiolovelvollisuus ja hyväksikäyttökielto

«Viranomaisen» palveluksessa oleva samoin kuin luottamustehtävää hoitava ei saa paljastaa asiakirjan salassa pidettävää sisältöä tai tietoa, joka asiakirjaan merkittävänä olisi salassa pidettävä, eikä muutaakaan viranomaisessa toimissaan tietoonsa saamaa seikkaa, josta lailla on säädetty vaitiolovelvollisuus. Vaitiolovelvollisuuden piiriin kuuluvaa tietoa ei saa paljastaa senkään jälkeen, kun toiminta viranomaisessa tai tehtävän hoitaminen «viranomaisen» lukuun on päättynyt.

Mitä 1 momentissa säädetään, koskee myös sitä, joka harjoittelijana tai muutoin toimii viranomaisessa taikka «viranomaisen» toimeksiannosta tai toimeksiannotehtävää hoitavan palveluksessa taikka joka on saanut salassa pidettäviä tietoja lain tai lain perusteella annetun luvan nojalla, jollei laista tai sen perusteella annetusta luvasta muuta johdu. Vaitiolovelvollisuus on myös sillä, jolle viranomaisen on ilmoittanut julkisuus- tai salassapito-olettaman sisältävän salassapitosäännöksen osoittamissa rajoissa tietoja, jotka ovat yleisöltä salassa pidettäviä. Asianosainen, hänen edustajansa tai avustajansa ei saa ilmaista sivullisille asianosaisaseman perusteella saatua salassa pidettäviä tietoja, jotka koskevat muita kuin asianosaista itseään. (23.6.2005/495)

Edellä 1 tai 2 momentissa tarkoitettu henkilö ei saa käyttää salassa pidettäviä tietoja omaksi taikka toisen hyödyksi tai toisen vahingoksi. Asianosainen, hänen edustajansa tai avustajansa saa kuitenkin käyttää muita kuin asianosaista itseään koskevia tietoja, kun kysymys on sen oikeuden, edun tai velvollisuuden hoitamista koskevasta asiasta, johon asianosaisen tiedonsaantioikeus on perustunut.

24 §**Salassa pidettävät «viranomaisen» asiakirjat**

Salassa pidettäviä «viranomaisen» asiakirjoja ovat, jollei erikseen toisin säädetä:

- 24) asiakirjat, jotka koskevat pakolaista tai turvapaikan, oleskeluluvan tai viisumin hakijaa, jollei ole ilmeistä, että tiedon antaminen niistä ei vaaranna pakolaisen tai hakijan tai näiden läheisten turvallisuutta;
- 25) asiakirjat, jotka sisältävät tietoja sosiaalihuollon asiakkaasta tai työhallinnon henkilöasiakkaasta sekä tämän saamista etuudesta tai tukitoimesta taikka sosiaalihuollon palvelusta tai työhallinnon henkilöasiakkaan palvelusta taikka tietoja henkilön terveydentilasta tai vammaisuudesta taikka hänen saamistaan terveydenhuollon ja kuntoutuksen palvelusta taikka tietoja henkilön seksuaalisesta käyttäytymisestä ja suuntautumisesta; ([11.12.2002/1060](#))

Ote Henkilötietoista:**3 luku**

Arkaluonteiset tiedot ja henkilötunnus

11 §

Arkaluonteisten tietojen käsittelykielto

Arkaluonteisten henkilötietojen käsittely on kielletty. Arkaluonteisina tietoina pidetään henkilötietoja, jotka kuvaavat tai on tarkoitettu kuvaamaan:

- 1) rotua tai etnistä alkuperää;
- 2) henkilön yhteiskunnallista, poliittista tai uskonnollista vakaumusta tai ammattiliittoon kuulumista;
- 3) rikollista tekoa, rangaistusta tai muuta rikoksen seuraamusta;
- 4) henkilön terveydentilaa, sairautta tai vammaisuutta taikka häneen kohdistettuja hoitotoimenpiteitä tai niihin verrattavia toimia;
- 5) henkilön seksuaalista suuntautumista tai käyttäytymistä; taikka
- 6) henkilön sosiaalihuollon tarvetta tai hänen saamiaan sosiaalihuollon palveluja, tukitoimia ja muita sosiaalihuollon etuuksia.

Ote rikoslaista:

38 luku ([21.4.1995/578](#))

Tieto- ja viestintärikoksista

1 § ([21.4.1995/578](#))

Salassapitorikos

Joka laissa tai asetuksessa säädetyn taikka viranomaisen lain nojalla erikseen määräämän salassapitovelvollisuuden vastaisesti

- 1) paljastaa salassa pidettävän seikan, josta hän on asemassaan, toimestaan tai tehtävää suorittaessaan saanut tiedon, taikka
 - 2) käyttää tällaista salaisuttua omaksi tai toisen hyödyksi,
- on tuomittava, jollei teko ole rangaistava 40 luvun 5 §:n mukaan, salassapitorikoksesta sakkoon tai vankeuteen enintään yhdeksi vuodeksi.

2 § ([21.4.1995/578](#))

Salassapitorikkomus

Jos salassapitorikos, huomioon ottaen teon merkitys yksityisyyden tai luottamuksellisuuden suojan kannalta taikka muut rikokseen liittyvät seikat, on kokonaisuutena arvostellen vähäinen, rikoksentekijä on tuomittava salassapitorikkomuksesta sakkoon.

Salassapitorikkomuksesta tuomitaan myös se, joka on syyllistynyt sellaiseen 1 §:ssä tarkoitettuun salassapitovelvollisuuden rikkomiseen, joka on erikseen säädetty salassapitorikkomuksena rangaistavaksi.

Tutkimusraportti

Kohti luovaa arkea

Kulttuurinen vanhustyö asiakaslähtöisyyden edistäjänä

Tämä tutkimusraportti kertoo luovuuden ja kulttuurin merkityksestä vanhustyössä. Toivottavasti se innostaa niin tutkijoita, vanhustyön ja kulttuurialojen ammattilaisia kuin vanhustyön kehittämistä vastaavia rakentamaan yhdessä yhä luovempaa ja rikkaampaa arkea.

Kohti luovaa arkea - kulttuurinen vanhustyö asiakaslähtöisyyden edistäjänä -tutkimuksen tavoitteena on ollut lisätä ymmärrystä siitä, mikä merkitys luovuudella, osallistavalla taidetoiminnalla sekä kulttuuria arvostavalla näkökulmalla on vanhustyössä. Taiteen ja kulttuurin mahdollisuuksia on tutkittu erityisesti ympärivuorokautisen hoivan ja palveluasumisen piirissä asuvien iäkkäiden ihmisten hyvinvoinnin ja toimijuuden tukena.

Tutkimuksessa on selvitetty niitä tekijöitä, jotka vaikuttavat työntekijöiden mahdollisuuksiin hyödyntää työssään luovuutta, taidetoimintaa sekä kulttuurisen vanhustyön näkökulmaa.

www.metropolia.fi

ISBN 978-952-328-012-0
ISBN 978-952-328-013-7

ISSN 1799-599X (nid.)
ISSN 1799-6007 (PDF)